TARİH Konuşuyor

CİLT: 5
SAYI: 25
ŞUBAT 1966
250 KURUŞ

TÜRKİYE KREDİ BANKASI

Sermayesi 20.000.000 T.L. Merkezi : İstanbul

Şubeleri:

İstanbul	İzmir	Edirne
Beyoğlu	Ankara	Samsun
Galata	Yenişehir Ankara	Konya
Kadıköy	Anafartalar Ankara	İskenderun
Osmanbey	Adana	Mersin
Hasköy	Çapa	Bursa
Beyazıt		Bakırköy

HERNEVİ BANKACILIK MUAMELÂTI - BÜTÜN YABANCI MEMLEKETLERDE MUHABİRLER

Telgraf adresleri: Umum Müdürlük: Bankorkgen - İstanbul Şubeler: Bankor

Cilt Kapaklarınız Hazırdır

Dördüncü cildimizin yaldız motifli pantazot cilt kapakları hazırdır :

1 — Ciltleme ücreti, kapaklar dahil yine 7,5 liradır. Elinizdeki ALTI sayıyı tam olarak sağlam bir ambalâj içinde ve TAAHHÜTLÜ olarak bize gönderiniz. Paket üzerindeki adresiniz lütfen tam ve okunaklı olsun.

2 — Cild bedeli 7,5 lirayı mecmualarla birlikte posta havalesi ile gönderiniz. Havalenin not kısmına CİLD BEDELİ kaydını koyunuz. Ayrıca, mektup yazmanıza lüzum yoktur.

3 — Göndereceğiniz 7,5 lira içinde, cildinizin mukavvalı ve taahhütlü olarak adresinize gönderilme ücreti de dahildir. Bu masraflar tarafımızdan ödenecektir. Bu sebeple idarehanemizden alınacak ciltler yine BEŞ liradır.

4 — Birinci, ikinci, üçüncü ciltlerden ciltlenmemiş olanları, dördüncü cildin sayıları ile beraber gönderebilirsiniz. Bu takdirde ciltleme ücreti olarak iki cilt gönderenlerden 15, üç cilt gönderenlerden 22,5, dört cilt gönderenlerden 30 lira. rica ederiz.

Bir Açıklama

Bazı abonelerimizden aldığımız mektuplarda, 25 nci sayımızı yine ödemeli olarak bekledikleri anlaşılmaktadır. Geçen sayımızda da arzettiğimiz gibi, 25 nci sayınızı ödemesiz olarak almış bulunuyorsunuz.

Hizmetlerimizin aksamadan devam edebilmesi için 24 ncü sayımızdaki ricamızı tekrar ediyoruz: Bir yıllık abone ücreti 24 lirayı birden göndermek size ağır geliyorsa, iki taksitte, birinci 12 lirasını bu ay, ikinci 12 lirasını da nisan ayında gönderebilirsiniz.

Gönülden inandığımız alâkanızın devamını diler, hürmet ve teşekkürlerimizi teyid ederiz efendim.

TARİH KONUŞUYOR Mecmuası
İdare Servisi

TARİH Konuşuyor

AYLIK TARİH Mecmuası

CİLT : 5 SAYI : 25 ŞUBAT : 1966 FİATI : 250 KRŞ.

Kurucusu
CEMAL KUTAY

Sahibi, Yazıişleri Müdürü
MUSTAFA UNAN

İdare yeri :
Nuruosmaniye Cad. No. 78-A Tarih Yayınları
Telefon : 22 78 10

Muhabere ve para gönderme adresi : Posta Kutusu 67 — İSTANBUL

ABONE ŞARTLARI :
Yıllık 24 lira. Dış Ülkelere iki mislidir.

Bu sayı, İstanbul'da Halk Basımevinde dizilip basılmıştır.

Klişeler Akın Klişe Atelyesinde yapılmış, kapak Karadeniz Matbaasında basılmıştır.

Aboneler için her altı ayda bir, maliyetine, pantazot cild kapakları hazırlanmaktadır.

MATMAZEL VAKARESKU'NUN AYNASI

MÜTAREKE yıllarında İstanbula, Rumanya'nın ünlü kadın şair ve edibi Matmazel Vakaresku gelmişti. Millerler Cemiyetince kendisine verilen vazife "— Türk haremlerinde esir hayatı süren Musevî, Ermeni ve Rum kadınlarının yaşayışını inceleme" **idi. Damad Ferid Paşa iktidardaydı. Kendisini Maarif Nazırı Rumbeyzade Fahrettin Bey karşıladı, devrin yabancı dil bilen Türk kadınlarıyla tanıştırdı. Onlar, bir iftiranın üzerindeki perdeyi rahatça kaldırabilmesi için Matmazel Vakaresku'ya ellerinden gelen yardımı esirgemediler: Çünkü Türk haremlerinde "esir Hiristiyan masumları" yoktu. Matmazel Vakaresku, Rumanyalı idi: Yâni gelişinden elli yıl önce, adı Eflâk - Buğdan olan Osmanlı topraklarının çocuğu idi. Yüzyıllar buraları öz vatanları gibi benimsiyen Osmanlı Türkleri, sadece hakkı, adaleti, müsamahayı temsil etmişlerdi. Ferd ve cemaat inançlarına tam bir saygı göstermişlerdi. Huzurun devamı için sınırlarda kendileri ölmüşler, idarelerindeki bu din ve ırk farkı olan insanlardan "kan vergisi" bile almamışlar, onları asker ocağının dışında tutmuşlardı.**

Milletler Cemiyetine verdiği rapor, Salib'in Türklüğe karşı kin dişlerini gıcırdattığı o kara günlerde, fırtına yarattı Matmazel Vakaresku'nun... Çünkü, esir edilmek ve yokedilmek istenilen Türkler olduğunu cesaretle söylüyordu. Tavsiyesi de şu idi :

"— Osmanlı İmparatorluğunun koptuğu ve kaybettiği ülkelerde bir tek Türk bırakmayınız... Çünkü kalanlara, yeni hâkim kuvvetler ve idareler hayat hakkı tanımıyacaklardır. Nasıl olsa Türkler yok olacaklardır. Halbuki onlar, böylesine zulme lâyık değildirler: Milletler Cemiyeti Balkanlarda, Asya'da ve Afrika'da, Türklerin elinde bırakılmıyacak topraklardaki insanları Anadolu' nun içine yerleştirsin. Eğer insanlık yakında yüz karası olayları görmek istemiyorsa tek çâre budur..."

Kıbrıs'ta da, Batı Trakya'da da, Bulgaristan'da da, Bosna - Hersek'de de, Irak'da da ve toplamı dört milyon kilometrekareyi bulan o 1908 den sonra kaybedilmiş ülkelerin tümünde de, gerçekler, Matmazel Vakaresku'nun teşhis aynasının kanlı izlerini taşır: Kayboldu yedi milyon Türk... Onlar kaybolmasaydı biz bugün en azından elli milyonduk...

Dumlupınar şehidlerinin kanı üzerinden sulh masasına oturanlar, Matmazel Vakaresku'nun gerçeklerine göz kapamışlardır: Bu âvârelik vatanı gurbetlesen müdafaasız ve masûm Türk Milyonlar için Papaz Makarios kadar acı bir kader olmuştur: Birisinin üzerinde zulmün, ötekinin bağrında gafletin damgası var!

Ne bağrışıyorsunuz sokaklarda? — K u t a y

BOLGAN HATUN

Rahmetli Tevfik Bıyıklıoğlu, Moskova'da Büyük Elçimiz iken, Erzurum'un 1293 (1877 - 1878) savaşı sonunda Moskofların eline düşmesi devresi içinde Ygor Velnikof adlı bir Kurmay Albay'ın Erzurum'un tarihine dair yaptığı tetkikler kendisine verilmiş. Bu incelemeye göre, Erzurum'un o eşi bulunmaz çifte minareleri, İlhanlı'lardan Bolgan Hatun isimli bir Türk Kadını için yapılmış. 710 yılında, Erzurum ve çevresine hâkim olan bu Türk Kadın Hakanı, Selçukluların Erzuruma bıraktığı ölmez eserlerden olan Hatuniye Medresesi'ne de adını vermiş.

Bizim tarihlerimizden hiç birisi, Bolgan Hatun'dan bu eserlerin sahibi olabilmesinin haysiyet ve şerefine lâyık bahsetmez.

Millî Tarih şuurunu, Atatürk'ün umumî kâtibliği devri içinde geliştirmiş ve bu yolda son yıllarını büyük bir feragatle vakfetmiş olan rahmetli Tevfik Bıyıklıoğlu Romalıların Teodospolis adını verdikleri Erzurum'un, Alp Arslanın Malazgirt zaferi ile Türklüğü Anadolu'nun bağrında silinmez ve sökülmez kudret olarak yerleştirmesi himmetinin ardı sıra, Erzurum'un nasıl bir medeniyet üssü ve Anadoluyu tamamen elde tutmak için hareket mihrakı olduğunu, Bolgan Hatun misalinden sonra kö'ünden kavradığını kaydeder. Ygor Velnikof'un incelemelerinde, adları geçen Türk - Selçuk eserlerinden bazılarını, kendisinin 1936 da bulamadığını

Onların Şehadetleri

yana yakıla söyler. Koskoca bir bölgeye hâkim olmuş ve emeğinin sonuçlarını, devirlere boyun eğmemiş eserlerle bezemiş olan bir Türk Kadını'nın adının ve hayatının, bir Moskof tetkikinde yer almasının acısını iletir. Bugün Çifte Minareler, Dadaşlar ülkesinde nasıl, neden, ne zaman ve ne için, kimin himmetiyle gök yüzüne yükseldiğini öğrenebilmek için zamanını ve bilgisini hayırlı bir yola harcamış olmanın huzuruna erecek ciddî bir ilim adamını ne kadar bekliyecek?

BİLMEDİĞİMİZ İSİMLER

Bugün Erzurumda bir "saat kulesi" vardır. Bir çoklarımız, hattâ son senelerde Erzurum için yapılmış yarı resmî bir tetkik de de, burası "saat kulesi" diye geçer. Oysaki bu saat, halkın "tepsi minâre" diye bir zamanlar adlandırdığı, Selçuk devri eserlerinden bir minârenin üzerine oturtulmuştur. Minârenin mahrutî kısmı yok tur. Ne olmuştur? Bilinmiyor.., Minârenin çevresinde Kufî yazılarla şu satırlar var "İnanç Beygo Alp Tuğrul Beğ İbn-i Muzaffer İmâdüddin İbn-i Ebülkasım İkbal-ül Mevlânâ Ziya-üddin Kutb-ül İslâm-ül-devle zahir-ül-mülk."

İNANÇ BEYGO kimdir? Mahrutî kısmının nasıl yok olduğunu da bilmediğimiz bu minareye adını verdirecek kadar kudret sahibi olmuş bu Türk Beyi, bir mimârî silsilesi için de Gümüşlü künbed, Ahmediye Medresesi, Erzurum kalesi, Yakutiye Medresesini erişilmez birer sanat ve imân âbidesi halinde bizlere emanet edenlerin adlarını ve varlıklarını hâlâ mı yabancılardan dinliyeceğiz ?

ŞAHİN ve KARTAL

Bugün de adı MELİKŞAH MAHALLESİ olan semtte ÜÇ KÜNBEND'ler var: Bunların içinde en büyük olanın Saltuk emirlerinden olup 598 Hicrî de Selçuklular adına hükümran olan Mehmet Melikşâh'a ait olduğu söyleniyor. Söyleniyor diyoruz çünkü tarihî hüccete bağlanmamış henüz... ÜÇ KÜNBEND'lerin en müzeyyeni, en itinalısı olan Melikşâh'ın türbesinin aşağı kısımlarında, aralarında Şahin ve Kartal çizgilerinin olduğu kabartmalar var: Türk, tabiata aşık ve bağlı olan Türk, tabiatın gökyüzüne çıkabilmiş yaratıklarına olan hayranlığını mezar ve makberelerinde bile ifadeden zevk duymuş...

Bu misilsiz eserler, zamanın tahriblerine daha ne kadar mukavemet edebilecek?

Turizm derken, bu ülkenin gösterilmiye değer tabiat nimetlerine bizim medeniyet haysiyeti adına neler katabildiğimiz şehadetini, hâlâ yabancılardan almıya devam etmek ve elde kalanların kendi kendine çöküşüne seyirci kalmak...

Ayıbın ötesinde günah.., — K.

MUSTAFA KEMAL Devrinin DIŞ POLİTİKASI ve SONRASI

YAZAN : CEMAL KUTAY

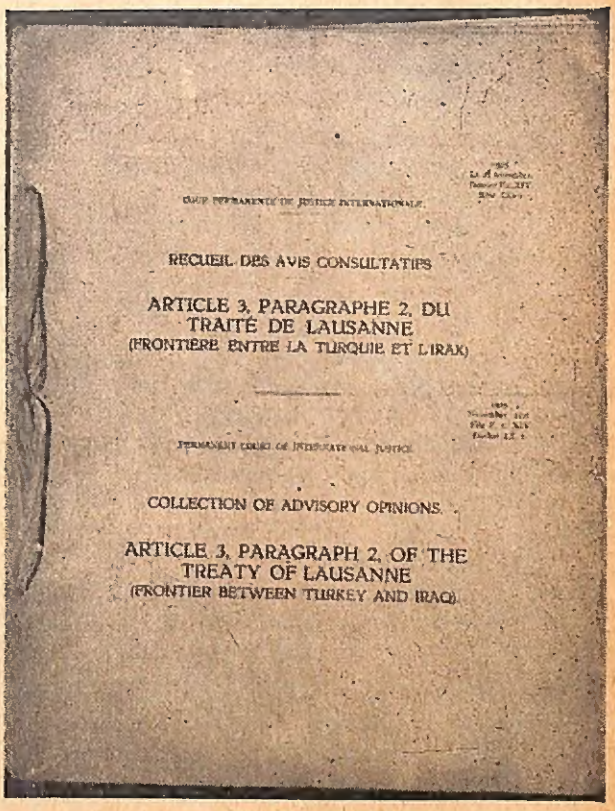

RECUEIL DES AVIS CONSULTATIFS

ARTICLE 3, PARAGRAPHE 2, DU TRAITÉ DE LAUSANNE
(FRONTIÈRE ENTRE LA TURQUIE ET L'IRAK)

COLLECTION OF ADVISORY OPINIONS.

ARTICLE 3, PARAGRAPH 2, OF THE TREATY OF LAUSANNE
(FRONTIER BETWEEN TURKEY AND IRAQ)

Mustafa Kemal devrinin dış politikası, neticede açık vermemiş sağlam bir yapının, en elverişsiz gözüken şartlar içinde inşası hareketidir. 1923 - 1938 onbeş yılı içinde, dünyanın hiç bir mıntakasında, iki ayrı kıt'a üzerinde birbirinden çok farklı şartları, Balkan ve Sadâbâd paktları ile kucaklaştırılan bir başka başarılı hareket görülmemişti. Bu iki andlaşmıya da, Atatürk önderlik etti: Önce, Türkiye Cumhuriyetini komşularıyla meselesiz hale getirdi, sonra bu sağlam temelde yürüdü: Yukarıdaki klişede, Türkiye ile Irak arasında 1925 de imzalanan "sınırların tesbiti" anlaşmasının ilk sahifesini görüyoruz.

Mustafa Kemal, neden Lozan sonrası yıllarda Türk - Yunan yakınlaşması tecrübesini gerçekleştirmiye Celâl Bayar'ı vazifelendirmişti? Celâl Bayar o tarihte, -yâni 1932 yılı dokuz eylülünde...- İktisad vekili idi. Dış hâdiselerle görünürde münasebeti yoktu. İş Bankasını, rejimin temel müesseselerinden birisi sayan Gazi, Celâl Beyin Bankanın başından ayrılmamasını kesinlikle istemiş, amma bu şeklî tamamlık içinde, istisnasız hiç kimsenin bilmediği mahrem bir vazifenin gerçekleşmesine de yine O'nu memur etmişti: Mustafa Kemal, tarihin seyrinin insan düşüncesi ve gayeler yanında, nasıl bir yön değiştirebilme ihtimalini denemeyi, *Türk - Yunan münasebetleri* çerçevesinde müşahade edebilme kararını vermiş olan Tarih adamı Mustafa Kemal, Mahmut Celâl Beyin şahsında bu denemenin mükemmel isbatını bulmanın rahatlığı içinde kendisini Atina'ya gönderdi: Şeklî ve görünürdeki mevzu, Türk - Yunan ticarî ve iktisadî münasebetlerinin gelişmesi idi. Fakat bu zahirî sebebin ardında, iki ülke ve millet arasında *geçmişin tasfiyesi ve gerçek iyi münasebetler denemesi* vardı: Alp Arslan'dan sonra, yine bir 26 ağustos sabahı, Megalo - İdea'ya en çetin darbeyi indirmiş olan Mustafa Kemal, Atina'ya Celâl Beyi göndermek suretiyle, nasıl samimî ve gönülden bir tasfiye hazırlığı içinde olduğunu, soydan komiteci Girit âsisi Elefterios Venizelos'a fiilen ispat ediyordu: Türkiye Cumhuriyeti İktisad vekili Mahmut Celâl Bey, 1914 - 1916 devresinde, Ege kıyılarını "*millileştirme*" hareketinde, temel hizmeti başarmış *İttihad ve Terakki'nin kâtib-i mes'ulü* idi, ve bu ödevin sınırlarını çok aşan kudret ve salâhiyetle vazife görmüştü. İzmir'in Yunan kuv-

vetleri tarafından işgalini takip eden haf ta içinde istilâcının önüne dikilen millî kuvvetlerin yapısını ve nescini Londra'daki Venizelos'a şifre ile anlatan Paraskevopulos şöyle diyordu :

"— Türklerin her ân sertleşen mukavemeti karşısındayız ve halkı teşkilâtlandıranların başında, İzmir ve havalisindeki Rumları tehcir suretiyle imha eden İttihad ve Terekki'nin reisi vardır."

Venizelos, Türkiye İktisat vekilinin elini sıkarken, Galib Hoca'nın karşısında olduğunu elbette biliyordu: Bu tam Batılı kılık ve şekil içindeki salon politikacısının gerektiği zaman, mücadelenin icap ettirdiği hüviyet ve mahiyete nasıl intibak edebileceğinin taptaze hatırası içinde, kurulması için samimî duygulara rağmen bu dostluk, şart kabul etmiyen ihtiras yapılı Megalo - İdea' nın peşini bırakmazsa, Türkiyenin her köşesinden onbinlerce Galip Hoca'nın çıkabileceğinin de ihtarı yok muydu ?

Mustafa Kemal'in *"büyük değişmeler" e* girerken öne çıkardığı şahsiyetlerin içyüzünde, böyle "ihtar" ların izleri vardır...

BALKAN PAKTI KURULURKEN...

Celâl Bey, Atina'dan pek aydınlık olmıyan duygularla dönmüştü.

Yunanistan'da, Osmanlı Rumluğunun son mümessilleri olan Pesmezoğlu, Bak kalbaşı gibi şahsiyetlerle görüşmüş, onlardan, Mora ihtilâlcileri kadrosunun devamı ve Etniki Eterya fikirlerinin yeni neslinde rastlanmıyan hisler bulmuştu amma, bu duyguların kudreti, olaylara arzulanan istikameti verebilecek kudrette mi idi?

1932 yılı sonlarından 1934 yılı başlarına kadar geçen zaman, temeli bu yolculukta atılan yakınlaşmayı, önce Yunanistan, daha sonra Yugoslavya ve Rumanya'ya da teşmil ederek BALKAN PAKTI'nı yaratabilmekle geçti...

9 Şubat 1934 de, otuz iki sene önce ve bu ayda, Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Rumanya arasında imzalanan "BALKAN ANTANTI" şu esasları getiriyordu :

1) — Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Rumanya, balkan hududlarının emniyetini karşılıklı olarak tekeffül ediyorlardı.

2) — Antantı imzalamış olanlar, anlaşmada tâyin edilmiş olan menfeatlerini ihlâl edebilecek ihtimaller karşısında müşterek tedbirler alacaklardı. Paktı imzalıyanlar, diğer hiç bir harekette bulunmamıya ve yine birbirlerine haber vermeksizin siyasî vecibeler altına girmemiye karar veriyorlardı.

3) — Bu anlaşma, bütün âkid devletler tarafından imzalanır imzalanmaz yürürlüğe giriyor ve mümkün olduğu kadar kısa zamanda tasdik ediliyordu. Böylelikle Mustafa Kemal, gerçekte kurucusu olduğu Balkan Antantının şu özellikleri içinde, Balkanları, kendi nüfuz bölgeleri sayan sabık *düvel-i muazzama*'nın Slav, Cermen, Anglo - Sakson ve Lâtin egemenliği altında peyk ülkeler olmaktan çıkaracak cesaretli hamleyi başarıyordu. Bu ülkelerin kendilerini böyle bir yetersizliğe sahip görüp görmemek yolundaki haysiyet şuurlarının daha sonra zedelenerek, 1918 den önceki havanın dönmesi, elbetteki Atatürk'ü alâkadar etmez: Hatta öz kendi ülkesinde, yetersiz ve değeri kendi ölçüsüne erişememiş haleflerin hataları ve küçük oyunları da onu ne mes'ul, ne de mahkûm eder tarih önünde... Mustafa Kemal, bir fâninin yapabileceğinin azamîsini yaparak dörtbaşı mamur bir emanet bıraktı haleflerine... Hepsi hepsi, 1938 - 1923 arası onbeş yıllık devre içinde, yarı sömürge bir kalıntıdan, sadece millî sınırları içinde değil, çevresine de ulusal hürriyetler ve kurtuluş egemenliği şuurunu, iç ve dış politikada bayraklaştırabilme düşüncesini tam ve eserlerini zaman ve mekân plânına bağlamış olarak gözlerini hayata kapadı. Siz bugün, başları sıkıya geldiği zaman *"— Atatürk, Atatürkçülük..."* diye sayıklıyan sahtecilerin dövünmelerine bakmayınız: Bu sunî ve yapmacık telâşda, hafıza ve mukayese şuuruna sahip olabildiği ânda milletin ve günün birinde nasıl olursa olsun bu kıyaslamayı yapacak tarihin

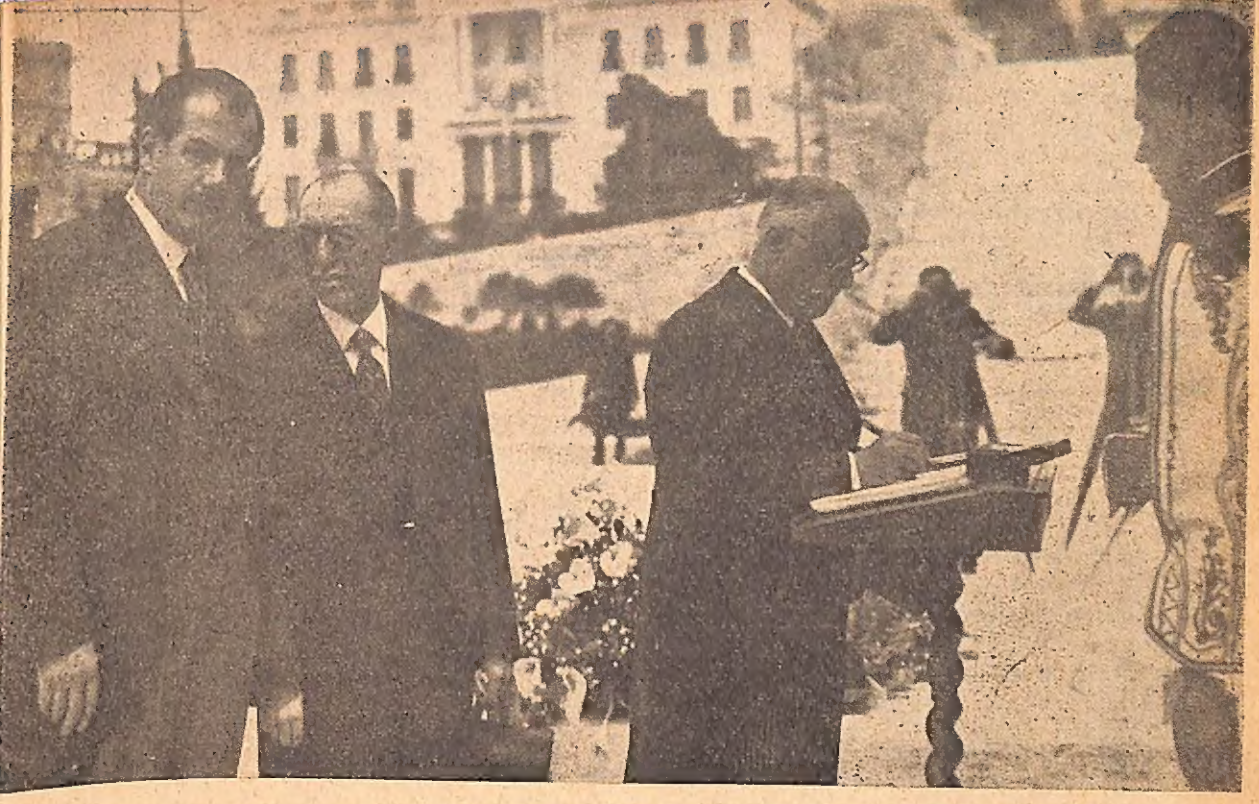

GEÇMİŞ ZAMANLAR **Balkan paktına temel olan Türk - Yunan yakınlaşma denemesini, 1933 de, iktisad vekili olarak "Ticaret görüşmeleri" havası içinde yapan Mahmut Celâl Bey, yukarıdaki klişede, 1938 de, Türkiye Cumhuriyeti Başvekili olarak, Atina'da, meçhul asker anıtındaki hatıra defterini imzalarken görülüyor. Arkasındakiler, Atatürk devrinin kıdemli ve zamanında dünyanın "duvayen" hariciye vekili olan Dr. Tevfik Rüştü Aras'la, o yıllarda Atina büyük elçimiz olan rahmetli Rusen Eşref Ünaydın'dır.**

(Atatürk şu gerçeği isbat etti ve mirâs bıraktı: Politikanın icablarını yerine getireceksiniz: Fakat, ne tarihi, ne coğrafyayı, ne de ikisinin terkib ettigi geo-politik hakikatleri unutmıyacaksınız ve karşınızdakilerin şuurlarında yerleşmiş, gizli ve usta eller ve dimağların beslediği suikasıdlara karşı hazırlıklı olacak, onu maharetle çevreliyecek ve çukurunda kalmıya mahkûm edeceksiniz: Farkında değilmişcesine... 1944 deki Moskof istekleri, 1950 de sınırımıza sürülen Bulgaristandaki ırkdaşlar, 1955 de kasden hatırlatılan Kıbrıs, O'nun gününden sonra mı "mesele" haline gelen dertlerdir? Hepsi de çıbanbaşı olabilmesi için bekletilen ve beslenen mevzulardı. Emin olun ki, arkası var!..)

haklarındaki hükmün korkusu yatar...

Mustafa Kemal, Balkanlarda bir *"vahdet"* istiyordu: Aslı Slav olmadan Slavlaşmış milletlerin ve Berlin - Roma mihverine bağlı gözüken Bulgaristan ile, Fransa yoluyla Küçük Antant'a bağlı Rumanya'nın durumlarını dikkate almış, Bükreş'i, Tatarescu ve Titulesku ile şahsen yaptığı görüşmelerle dörtlü anlaşmanın son kanadı haline koymasından sonra, paktı Sofya ve Tiran'a açık bırakmış: *"— Herhangi bir Balkan ülkesi bu anlaşmıya katılmıya karar verirse, âkit taraflarca iltihakın malûm olmasıyla birleşme kendiliğinden gerçekleşir."* hükmü konulmuştu. Pakt, bilhassa, Atina'da, 9 Şubat 1934 de parafe edilmişti. Böylelikle Mustafa Kemal, vatanının harim-i ismetinde boğduğu küstah, vefasız, arsız ve yüzsüz bir mütecavize, bölge barışının temeli olabilme mevkiini, hiç bir küçük hesap ardında olmadan vermişti.

DOĞUYA DÖNÜŞ

Mustafa Kemal'in *Doğu politikası*, Irak, İran, Afganistan'ı, aralarındaki

toprak, hanedân, görünüş farklarına rağmen bir ittifak manzumesi altında toplıyabilme gayretiyle, bugün, Cento'nun özü olan SADABÂD paktını yarattı: Afganistan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye seyahati, Irak Kralı Birinci Faysal'ın ve İran Şehinşâhı Rıza Pehlevî'nin Ankara'ya gelişleri ile gerçekleşen SADABÂD PAKTI, Türkiye vasıtasıyla Balkan Antantının başlangıcı oluyor, dünyanın en buhranlı ve nâzik coğrafya bölgesinde, yekûnu yüz milyonu aşan sekiz devlete sahip milletler, sulh yolunda BİR CEPHE olabiliyorlardı. Eğer Mustafa Kemal'in hayatı içinde, Pâkistan da, hürriyet ve istiklâline kavuşabilmiş olsa idi, şüphe yoktur ki, o, hatta Türk asıllı Açe Sultanlığının devamı olan yüz milyonluk Müslüman Endonezya da, bu anlaşmada imzaları olan birer devlet olacaklardı. Bu tarih devresi içinde Türk siyaseti, *piyoniye* olabilmiştir: Atatürk'ün Hariciye Vekili ve bugün de 1925 sonrasının duvayen'i olan sayın Dr. Tevfik Rüştü Aras hayattadır: Kendisinden bu gerçekler sorulabilir. Güç inanılır basiretsizlik ve vefasızlık içinde, temel meselelerde: *"— Atatürk hayatta olsaydı bu mevzuda neler yapar ve siz bunları nasıl tatbik ederdiniz?"* suali sorulmadan, köşesine terkedilmiş olan bu hatıralar ve tedbirler mümessili olan emektâr, bu nesle anlatır ki, günümüzde Türkiye'yi dertlendiren çıban başları, o gün de vardı amma, en kötü kasıdlar ve müseccel düşmanlıklar bile, baş kaldırmıya cesaret bulamazlardı: Montrö anlaşması ile, Boğazlardaki gayr-ı askerî bölgeyi Mehmetçiğin süngüsü emanetine verme tedbirine başvurduğu zaman, Rusya'nın nasıl karşı koyacağını bilen Mustafa Kemal, önce Karahan'a o meşhur dersini vermiş ve Dr. Aras'a, sanki Litvinof'un kafasındakileri dinlemişcesine Rus heyetinin tutacağı yolu söylemiş, Türk Murahhas heyeti tam hazırlıkla İsviçre yolunu tuttuğu zaman, hiç bir menfi surpriz önüne çıkmamış, daha doğrusu çıkamamış, fakat diş biliyen Stalin mel'unu, Mustafa Kemal'siz Türkiye'ye 1944 de sadece Kars, Sarıkamış, Ardahan'ı istemekle kalmıyarak, Gürcü tarihçi (!) lerinin hayâllerindeki haritaya dayanan, Trabzon'a kadar Türk topraklarına el ve dil uzatıvermişti. Hafızası nasıl uyuşmuş bir nesildir bu, hey yüce Tanrı!..

DEĞİŞMEZ GERÇEK

1936 da, yine Celâl Bayar'ı rahmetli maliye vekili Fuad Ağralı ile beraber Mısır'a, *"iki ülke arasında ticaret münasebetlerini düzenlemek ve geliştirmek"* sebebi ile gitmiş görüyoruz: Hatay'ı, Ana-Vatana iadeye kararlıdır Mustafa Kemal.., Suriye Başvekili Cemil Madran'ın Paris'te Hatay üzerindeki temaslarının gerçekteki sebeplerini kavramış olan Türk Lider'i, kendisine *revizyonist* dedirtmeden, daha 1922 de: *"—Kırk asırlık Türk yurdu Hatay esir kalamaz..."* hükmünü yerine getirtecek plânının, bir karşı kuvvete maruz kalmaması için havayı yaratmakla meşgûldür: Celâl Bayar'ın Kahire'den getirdiği haberlerden sonra, Tevfik Rüştü Aras'a diyor ki:

"— Suriye ve Mısır'ı fiilî olmasa bile karşı safta sayarak Hatay'ı kurtaracağız."

Suriye ile Mısır'ın (birleşme) denemesi kaç yıl sonra ve nasıl kanlı olayların peşisıra yapılmıştır?

Bağımsız ve realist bir dış politikanın gerçekleri, tarih ve coğrafyanın bağrından kopar gelir: GEO-POLİTİK ilminin mayasını da bu iki temel temsil eder: Mustafa Kemal, o koskoca, muazzam ve muhteşem Osmanlı İmparatorluğunun, üç kıt'a üzerinde Birleşmiş Milletlerin dahi temin edemediği huzur ve sükûnun yıkıntıları içinde, karmakarışık manevî mirâs bekayâsından böylesine bir *"millî dış siyaset"* in hamurunu yuğurabilmişti: Bu siyaset, kelimenin mutlak manasıyla BATILI'dır, BATI'ya dönüktür. DOĞU'nun da kaderini Batı Medeniyetçiliği içinde bulan haysiyetli, şahsiyetli, kendine güvenen siyasettir bu... Bugün Türkiye'yi, Amerika'ya düşman bir hava içinde, Moskofların kucağına atma yolunda olanlar kadar Mustafa Kemal'i yoketmek istiyen gizli düşman bulamazsınız: Cahil ve biçâre softanın heykeline sallanan çekici bile, bu kasıdlı ve mel'un saldırış karşısında bir deli sallantısıdır.

Gerisi sadece masal...

Endülüs İslâm Devletinin Sonu ve HİLÂL ile SALİP

Bir insanın kendi sahasında üstad olması, muhakkak ki, mazhariyettir. İhtisas mevzuu, harc-ı âlem ve sahibine maddî huzur temin edebilen geçer akçe değilse, bu tercih, Türkiyemiz için hasreti çekilmez fedaîlik oluyor amma, neylersiniz ki, insanlığın yüzünü de ömrünü böyle mevzulara vakfetmiş kişiler ağartıyor.

Ben, Türk millî kâğıdının babası muhterem Mehmet Ali Kâğıtçıya böyle bir tekrîm duygusu ile bağlıyımdır.

O, ömrünü sadece, kültürümüzün temel maddesi üzerindeki yabancı damgasını silmiye vakfetmedi: Ana dili gibi sahip olduğu İki Batı ve İki Doğu dili ile sağlam temellere dayalı engin kültürünü, az fâninin konuşacağı sert mevzularda hakikatin emrine verdi: Yüce mevki sahiblerinin, kürsü erbabının zülf-ü yâr endişesiyle vicdanlarına bile kilit vurdukları konuları, kalbinde vatan sevgisi ve yüreğinde Allah korkusu dile getirdi. Aşağıda okuyacağınız ibretli mektubu, muhterem Hoca'nın böylesine bir konuyu daha ele aldığını tebşir eder.

Üstad, ilmine, fazlına ve şahsiyetine, bizim münkirlerin utanmaz suratlarına vurulmuş yeni bir şamar olarak, Milletlerarası Yağ ve Yağlı Maddeler kongresine davet edilmişti. Bu arada İspanya'ya da gitti ve bugünkü Avrupa medeniyetinin temeli olan Endülüs İslâm Devletinin günümüze kadar ayakta kalabilmiş eserlerini tetkik etti.

Gayrının, Arena'larda ve Kastanyet seslerinde aradığı zevk ve tecessüs yerine, bu kıymetli insan, bizlere İspanyadan Endülüs medeniyetinin neden çöktüğü sualinin cevablarını getirdi.

Kendisinden, intibalarını Sizler için lutfetmesini rica etmiştim. Aldığım mektubu aynen aşağıda bulacaksınız. Nâciz şahsıma lûtfen ibzâl buyurduğu iltifat, nezaket, ulûvvücenâbının tecellisidir. Akıl ve vicdanımıza "EY TÜRK UYAN..." diye haykıracak yazı serisini de önümüzdeki sayı neşre başlıyacağız.

Huzurunuzda üstada teşekkürlerimi arzederim. — K.

* * *

Muhterem üstâdım,

Endülüs gezisinde gördüklerim ve bilhassa Garnata (Granada) nın teslimini tasvir eden tablo karşısında duyduğum derin teessürü, tarihin derinliklerine nâfiz ve günümüzün olaylarını târihî belgelerle aydınlatan kâmil görüşünüze arzediyorum.. Bu tablo Granada

katedralının en mutenâ köşesine ıa'lik edilmiş bulunuyor. Bütün hıristiyanlar bunu, gurur ile temâşâ edip tefâhur ediyorlar..

Avdetimden beri bu elîm âkıbetin nedenlerini araştırdım :

1) Ziya Paşa, ENDÜLÛS TARİHİ isimli eserinde şöyle özetlemiş: **"Esbâb-ı külliye ve mevsûkanın en büyüğü ve meydânda olanı, evvel - emirde AHLÂK'ın bozulmasıdır ki sâir uygunsuzluklar cümleten bundan tevellüd etmiştir."**
2) Mill Durant, Histoire la Civilisation (L'age de la foi) I., **"Zenginlik ve refâh arttıkça DİNÎ salâbetin azalması"** nı önemli sebep olarak belirtiyor.
3) Dr. Horst J. Becker, Spanien: "Kurtuba Sultanlığına karşı baş kaldırıp kendi başına buyruk beylikler kurulmasını" buna mukabil hıristiyanların birleşerek kuvvetlenmelerini tebârüz ettiriyor.
4) Ziya Paşa da "Tavâif-i Mülûk" teessüsünü, fırkalara inkısâmı inkıraz âmilleri meyânında kaydediyor.
5) Gaston Wiet, Grandeur de l'İslam isimli kitabında **"Tefrikaya düşen, başına buyruk hükümdârlıklar kurup birbiri ile dalaşan beyliklerin, kendi dindâşları aleyhine hıristiyanlardan yardım istemiş olmalarını"** yererek belirtiyor.
6) Paul Haedens, L'Espagne (Paris Match 3 Juillet 1965) : Galice ve Asturya dağlık bölgelerinin ihmâl edilmiş ve buralarda teşekkül eden ilk mukavemet yuvalarının bertaraf edilmemiş bulunmasını hatalı buluyor.
7) Marcel-N. Schweizer, "Espagne": Müslümanlar İspanyayı fethedip Malaga, Kurtuba (Cerdoba), Tuleytule (Toledo) ve diğer şehirleri zaptedince bir çok hıristiyanlar Asturya (Asturies) ve Biskaya (Biscaye) dağlık bölgelerine kaçtılar. Orada, Kral Roderic sülâlesinden Pelayo isimli birini kendilerine şef seçtiler. Pelayo'nun halefi Fruela, Oviede şehrini inşa etti. Bunun oğlu Birinci Alfons 791 de Ovidedo'yu, küçük krallığın payıtahtı yaptı.

Diğer taraftan Carcia Ximenes de 724 de Sobrarbe hükümetini kurmuştu ki bu, Aragon kırallığının beşiği oldu.

8) Şemseddin Sami, "Kaamûs-ül A'lâm: **İspanya'nın iptidâ-yı fethinde maktûl kralın akrabasından bir adam ile Vizigotların rüesâsının ekseri, İspanya'nın müntehâ-yı şimâlinde olan (Asturya) dağlarına çekilip, orada müstakil bir hükûmet-i sagire teşkil etmişler idi. Mülûk-i Beni Ümeyye, bu hükûmetin âdetâ bir eşkiya çetesi hükmünde olduğunu ve bulundukları yerin hiçbir ehemmiyeti olmadığını görerek, istiysâline pek de cehd etmemişler idi. Ancak mahall-i mezkûra çekilmiş olan İspanyollar, müahharan Beni Ümeyye devletinin za'fından, ehl-i İslâmın** tefrikasından **ve alelhusûs mülûk-i tavâifin** birbirleri ile uğraşmalarından **istifâde ile, gittikçe dâire-i hüküm ve nüfûzlarını tevsi ederek, (Liyon) krallığı nâmiyle bir krallık teşkil etmişlerdi. Diğer taraftan biri Navar ve diğeri Arango'da iki küçük hıristiyan hükümeti zuhur etmiş idi. Daha sonra Portekiz devleti de teşekkül etmişti. İspanya'daki hıristiyan düvel-i sagiresi, beyinlerinde vuku'bulan sıhriyetler münâsebetiyle birleşerek, başlıca Kaştâle (Castille) ve Aragon ile Portekiz devletlerinden ibaret kalmış idi.**

Kâştale meliı esi İzabella ile Aragon hükümdârı Ferdinand arasında vuku'bulan izdivaç üzerine bu iki devlet dahi birleşerek kesb-i kuvvet etmekle 898 de Garnatayı dahi zaptile, İspanya'da Hükûmet-i İslâmiyeye büsbütün hitâm vermişlerdir.

Muhterem üstâdım,

Çeşitli me'hazlerden derlediğim notların ışığında, târihî inkıraz sebeplerini şöylece tasnif mümkün :

1 — **Zafer neş'esiyle, bazı önemsiz görünüşlü, olaylara müsâmaha göstermek** (Patrikhâne, Ayasofya, 1932 imtiyâzları ve emsâli bu kategoriye girer).
2 — **Ahlâkın bozulması.** (Olaylar meydanda....)
3 — **Düşmanların birleşmesinden, taktik birliği sağlanmasından tegâfül.**

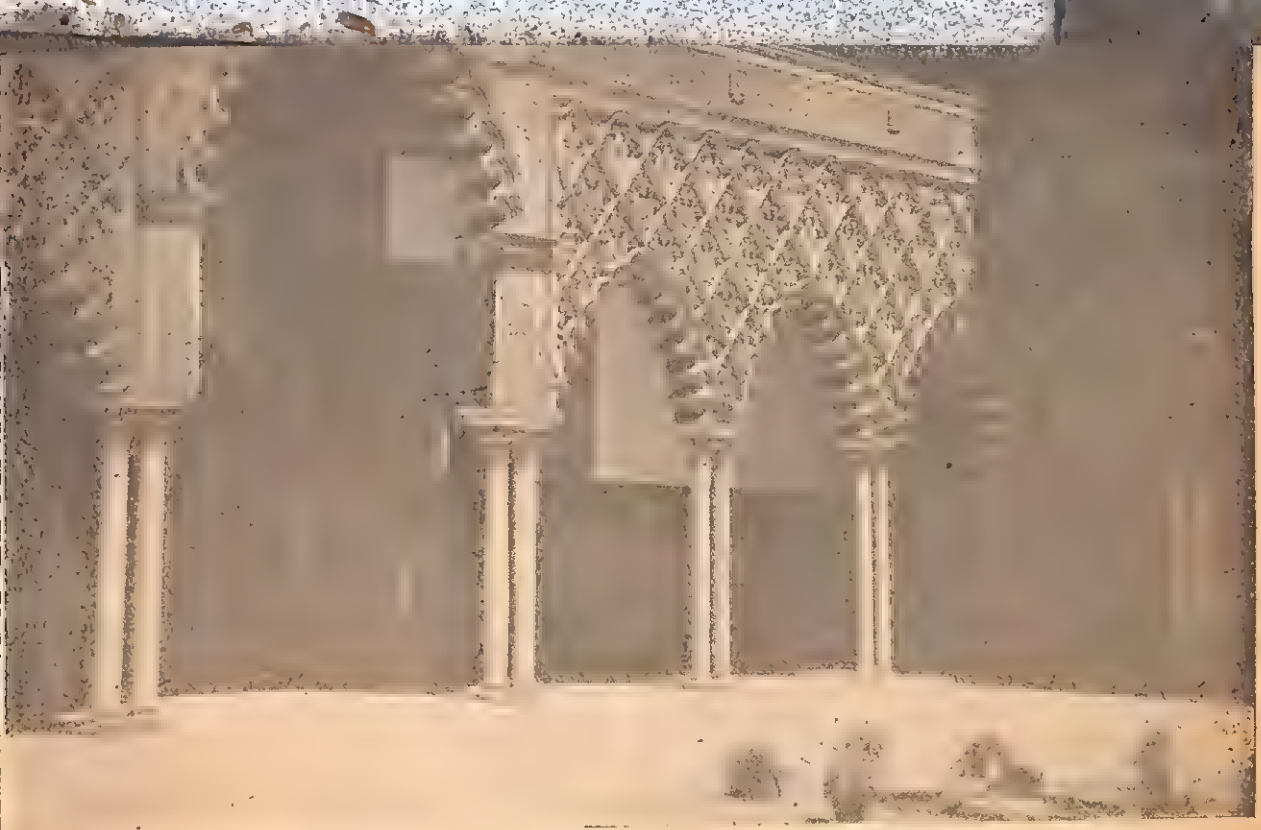

SON HATIRALAR... **İşbiliyye'de El-Kasr (Alcazar) isimli sarayda bir avlu köşesi... Gözlerden ve iz'anlardan uzak tutulması, yokedilmesi için asırlarca kupkuru bir taassubun çabasına rağmen hâlâ hayranlık uyandıran ve zamana hükmeden büyük eserler...**

(Millî mücadelenin zafere ulaşmasına, aradan 42 yıl geçmesine rağmen hâlâ Sevr'de açığa vurulmuş bulunan plânın -değişik yönlerden- uygulanması için elbirliği ile çalışıldığı, delâiliyle aşikâr bulunuyor: Yunan sürülerini İzmir'e çıkarıp destekleyenler, 12 adamızı, Garbî Trakyamızı verdikleri gibi tazminattan da kurtardılar.. Şimdi de -vaktiyle Girit adamız için tatbik ettikleri manevraya müşâbih tertiplerle- KIBRIS adamızı Yunana mal edip Vatanımızı ablukaya almak tasarısındadırlar.

Diğer taraftan Ermenistan ve Kürdistan projeleri üzerinde de adım adım çalışıyorlar.. Kürdistan projesinin esâsında PETROL var. Bu husus, Cellege de France ve Bruxelles Üniversitesi Profesörlerinden Pierre GOUROU'nun 1953 de yayınlanmış bulunan "L'Asie" isimli eserinde (S. 506) açığa vurulmuştur.

Dünyâ iki kampa ayrılmış deniyor.. Fakat iki muhalif kutup, Türkiye aleyhindeki mes'elelerde -dikkat buyurun- dâimî işbirliği yapıyorlar. Son misâl KIBRIS. Hatırımda kaldığına göre eski Birleşik Amerika Başkanı Eisenhauer tarafından yazılan kitabın ismi (Ehli - Salip) idi ve bu kitabı ile garpîları ve müttefiklerini yeni Haçlılar (Ehl-i Salip) olarak tavsif ediyordu.)

4 — **Mevki, saltanat, menfaat v.s. yüzünden tefrika** (zümrelere, fırkalara bölünmek), **zümreler arasında amansız mücâdele, ihtirâslı kavgalar.**

(Bu yüzden uğradığımız kayıplar fecidir: Balkanları bu yüzden kaybettik. Fırkacılık ihtiraslarının silâhlı kuvvetlere sirayeti (Ramiz Bey-Rauf kaptan) yüzünden Yunan donanması kat'î izmihlâlden kurtuldu.)

Sevilla (İşbiliyye) çevresindeki zeytinliklerden bir görünüş. Zeytin ağaçları, toplamayı kolaylaştıracak şekilde budanmakta ve geliştirilmektedir. Ağaçların altı tertemiz tutuluyor, otlar ve diğer bitkiler tamamen temizleniyor. Bu ihtimam sayesindedir ki, zeytin dâneleri zedelenmeksizin, ağaçlar hırpalanmaksızın toplanıyor. Toprağın tertemiz tutulması, zeytin dânelerinin ziyan olmasını önlüyor.

Düşmanlarımızın temel düsturlarından biri "BÖL ve HÜKMET" olduğu malûm.. Irk bölüşmelerini tahrikle koca imparatorluğu tasfiye ettirdiler. Şimdi de birbirine hasm-ı cân fırkacılığı teşvik ediyorlar, diğer yandan da bölgecilik ihdasına (regionalisme) gayret ediyorlar.

KIBRIS işini savunacak misyona katılmayanların tutumu "Râmiz Bey - Rauf kaptan" taktiğine benzemiyor mu? Onlarınki Yunan donanmasını mahvolmaktan kurtarmış idi, bunlarınki de KIBRIS'ımıza mâl olursa KINA yakınacaklar galiba..)

5 — **Fırkalar arasındaki ihtiras ve husûmetlerin, kendi dindaşları aleyhine hıristiyanlardan** (din düşmanlarından) **yardım isteyecek derekeye tereddi etmesi.** (Fa'teberuûu...)

6 — Kıskançlık, istirkab. (Ali Rıza Sağman, "İSLÂM FÜTÛHÂTI" isimli kitabında bu kötülüğün ENDÜLÜS fethi bidâyetinde, Afrikiyye Vâlisi Musâ bin Nusayr'in Târık bin Ziyad'ın muvaffakiyetlerini kıskanması, Onu istirkab etmesi ile başladığını belirtmektedir.)

Hiç bir partinin programında "İŞİ EHLİNE TEVDİ" düsturuna yer verilmemiş bulunması da istirkab ve partizan kıskançlıktan münbais değil mi?

Muhterem üstâdım,

Endülüslüler Kanûnî Sultan Süleyman devrine kadar dayanabilmiş olsalar idi, şanlı Barbaros'ların, kahraman Turgut'ların levendleri sâdece sâhillerde kalmazlar, cengâverlerimiz Küffâr-ı hâkisâra hadlerini bildirir ve ENDÜLÜS bâki kalırdı.. Çi fâide Endülüs istimdâd hey'eti Saltanat makamında Sultan ikinci Beyazıd'ı buldu.. Bakınız Ziya Paşa, "Endülüs Tarihi" nde ne diyor :

"Malûm olduğu üzere bu aralık Sultan Beyazıt hazretleri Mısır'dan Avrupaya gidip bir takrib ile Paşa'nın eline düşmüş olan birâderleri Sultan CEM'in Derseâdete celbi için Papa ile muamele ve müdârât üzere bulunmuş ve hattâ Sultan CEM'i müahharan Fransızlar Roma'dan alıp Napoli'ye getirdiklerinde gerek onlara rağmen ve gerek Sultan Beyazıt hazretlerine cemileten Papa tesmim ettirmekle bu hizmetine mükâfât olarak Hazret-i İsa salavâtü allahü alâ Nebiyyina ve aleyhe müteallik Hazine-i Hümâyûnda mahfûz bulunan bazı teberrükât Roma'ya irsâl olunmuş"

Garnatalıların istimdâdını denizden karşılamak düşünülmüş ise de o zaman Portekiz donanmasının üstünlüğü dikkate alınarak vaz geçilmiş..

(Ne hazindir ki, İstiklâl mücadelemizi örnek tutan müslüman milletlerin İstiklâl mücâdelelerini -silâhla değil- birleşmiş milletler kongresinde REY ile dahi destekleyemiyoruz...)

Muhterem üstâdım,

Bu önemli konuları vukûf ve derin salâhiyetinizle teşrih ve mukayeseli tetkike tâbi tutarak, günümüzün ve istikbâlin olaylarına, mes'elelerine ışık tutacak şekilde TARİHİ KONUŞTURMAMIZI temenni ve rica ederim.

Derin saygılarımla.

Mehmet Ali Kâğıtçı

Mustafa Kemal'in Kurduğu:

TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI

4 Ekim 1920... İlk Bolşevik Elçilik Heyeti Ankara'da

— 2 —

YAZAN : FERİDUN KANDEMİR

Bu yazı serisi ile, Millî Mücadelemizin en dikkatdeğer hadisesini, Mustafa Kemal'in Komünizm'i, vatanın harim-i ismetinde, Yunan sürülerinden önce nasıl ezdiğinin ibretli ve merakla safhasını vereceğiz.

Üstad Feridun Kandemir'in yakında çıkacak eserinden derlenmiş olan hadise, sadece mazi olarak değil, içinde bulunduğumuz nâzik ve buhranlı devirde de, eğer Atatürk hayatta olsaydı, "Türklük âleminin en büyük düşmanını..." bir daha baş kaldırmıya cesaret ettiği bu mubarek topraklarda ikinci defa nasıl ezeceğinin de parolası olabilir.

Bu mukaddes vazife omuzlarında olanlar ibret alsınlar...

* * *

Rus Sovyet Elçilik Heyetinin 8 Eylül 1920 de Erzurum'dan çıkan ilk kafilesi, Ekimin dördüncü günü Ankara'ya varabilmişti.

Elçilik başkâtibi, tercümanı ve iki kadın sekreter ile neyin nesi oldukları anlaşılamayan on dokuz da maiyetile yirmidört kişiden mürekkep olan bu ilk kafilenin, en göze çarpan adamı Azerbeycanlı, yani Türk olan Ateşemiliter Ali Oruç yoldaştı.

Ankarada o güne kadar hiç bir yabancının görmediği güleryüz ve candan tezahürle karşılanan bu ilk kafile "Hâkimiyeti Milliye "tarafından şöyle karşılanıyordu :

Bolşevik Sefaret Heyetinin dün gelen ilk kademesini hörmet ve dostlukla selâmlamayı ilk vazife biliriz. Azerbeycan dili, Bolşevik'in ilk ve son yegâne rütbesi, yegâne ünvan ve lâkabı olan bir kelime kullanıyor: Yoldaş!

Bu kelimeyi aynen kabul ediyor ve gelenleri yoldaş olarak tanıyoruz. Gelenler, yoldaşımız ve dostlarımızdır. Aynı yolda yürüyen, aynı gayeye doğru giden yoldaşlar ! Bütün Rus yoldaşlardan, bütün Türk yoldaşlara uzun yollardan hararetli selâmlar getirmiş olan yoldaşlar!

SOVYET ELÇİLİK HEYETİNİN ANKARA'DAKİ FAALİYETLERİ

Lâkin yoldaşlar, pek öyle hararetli selâmlar getirmişe benzemiyorlardı. Gerçi yüzleri gülüyor, dillerinden de selâm kelam teraneleri düşmüyordu ama, dinlenmek, durmak da bilmiyorlardı. Daha Ankara'ya ayak bastıkları günden itibaren kapılarını ardına kadar açarak, hummalı bir faaliyete girişmiş ve bilhassa aylardan beri Yeşil Orducu ve Komünist tanınan bazı mebuslar başta olmak üzere çeşit çeşit, hattâ hacılı hocalı solcularla hemen canciğer oluverip, geceli gündüzlü votkalı toplantılar, havyarlı, piyanolu ziyafetlerle Ankara'nın yadırgamamasına imkân olmıyan bir çalışmaya koyulmuşlardı.

Sovyetler Birliği Hariciye Komiseri, Merkez İcra Komitesi Âzası Çiçerin Yoldaş.

Ankarada kimlerden faydalanabilecekleri ve bunlarla ne gibi işlere girişebilecekleri hakkında bilgili oldukları da anlaşılıyordu. Ankaranın hemen hemen beşibirlik altınlar ve kulblu gümüş mecidiyeler üzerine köylülerle iş yapan ihtiyar Yahudi sarrafları da, artık çil çil altın rublelerin envâını sayar, bozar olmuşlardı.

İşte o sırada Mustafa Kemâl Paşa kurmaya mecbur olduğu "Türkiye Komünist Partisi" ile *dıştan ve içten çeşitli maksatlarla yurt içine gelmekte olan Komünizm cereyanlarını bir muhassalaya* ircaa uğraşırken buna, yani bu partiye karşı, bilhassa Rus Sovyet Elçiliği ile sıkı temasta bulunan eski Yeşil Orduculardan Tokat Mebusu Nazım, Bursa Mebusu Şeyh Servet, Afyon Mebusu Hulusi ve Baytar Salih ile Arif Oruç Beylerin *Türkiye Halk İştirakiyun - Bolşevik Fırkası* adı ile bir başka parti kurdukları görülmüştür. Bu partiyi kuranlar, aralarına Çerkez Ethem'in katılmasıyla Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına karşı açıkça cephe aldıklarını hiç sakınmadan ilân etmek cesaretini gösterirlerken, faaliyetlerini daha ziyade meclis dışında - halk ve ordu safları arasında - yürütmeye çalışıyor ve bu maksatla yayınladıkları beyannamede bakınız ne diyorlardı :

KABUL EDİLEN
PAROLA : EMEK

Yoldaşlar;

Anadolunun geçirmekte olduğu buhranı ve şark inkilâbının bugün genişleyip büyüme hedefine doğru gittiğini dikkât nazarına alan Yeşilordu ve Türkiye Gizli Komünist Partisi umumî merkezleri, Üçüncü Enternasyonalce kabul edilmiş olan Rusya Komünist Partisi programının iş ve inkilâp düsturunu kabul ve her ikisi birleşerek, memleket içindeki bütün inkilâp cereyanlarını birleştirmeye karar vermiştir.

Büyük Millet Meclisinde kurulmuş ve kuruluşundan beri halka ve halk inkilâbına doğru mühim adımlarını da atmış olan halk zümresi *ile beraber hepsi birden diğer teşkilâttan her türlü alâkayı kesmek için* Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası *adını almıştır.*

Gazetelerde ilân olunduğu gibi bu birleşik ve samimî teşkilâtın, son defa kurulan "Türkiye Komünist Fırkası" ile hiç bir münasebeti yoktur.

Kapitalizm ve emperyalizmin beşeriyet için bir belâ olduğuna ve zavallı Anadolu emekçilerinin artık kendisine hükm ve zulmeden sınıftan kurtulması zamanı gelmiş bulunduğuna inanan "Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası" bütün cihana saadet ve Türklere artık rahat ve selâmet verecek olan bu muazzam emekçiler inkilâbında gayet samimî ve gayet doğru olmayı ve ihtiraslı işler ve kimselerden kaçınıp sakınmayı en birinci hareket düsturu tanımıştır.

Bundan sonra Türkiye Halk İştirakiyun Partisi *bayrağı altında birleşecek olan Anadolu halk teşkilâtının da bu sa-*

mimiyet ve ciddiyeti umde edinmelerini ehemmiyetle tavsiye ederiz.

Şurası da iyi bilinmelidir ki, yürek ten gelmiyen görünüşler ve gösterişler altında saklı hırslar ve emeller daima felâket getirir ve hiç bir zaman payidar olamaz.

Yeşilordu daimî nizamnamesi, bilhassa on ikinci maddesile bu hususta lüzumlu takyitleri düşünmüştür. Pek yakında neşredilecek "Türkiye Halk İştirakiyun Partisi" nizamnamesinde de bu kayıtlar tekrar edilecektir.

Yeni Umumî Merkezce kabul edilen parola EMEK'dir. Bu inkilâptan en çok faydalanacak köylülerdir. Onları daima uyandırmalı ve teşkilâta bağlamalıdır. Umumî merkeze yazılacak tahrirat için adres: Ankara Hayvan Hastahanesi Müdürü Salih'tir.

Salih Hacıoğlu Umumî Kâtip: Ethem

ENVER PAŞA'NIN ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL'A BAĞLI HALK ŞÛRALAR PARTİSİ

Öteyanda, Rusya içinde Kafkasya ve Dağıstan müslümanlarından kuracağı iki süvari tümeni ile Türkiye'ye girmeyi tasarlayan Enver Paşa, Moskovadaki Sovyet büyükleriyle anlaşıp, esaslı bir şekilde yardımlarını da sağladıktan sonra, teşkil ettiği Üçüncü Enternasyonal'e bağlı *Anadolu Halk Şûralar Partisi* ile faaliyete geçmek üzere hududa en yakın yer olan Batum'a gelmiş ve burada küçük Talât, Doktor Nazım ve Halil Paşa gibi yakın ihtilâlci arkadaşlarile bu *Türkiye'ye girmek* teşebbüsünü tahakkuk ettirmek maksadile, Anadolu halkına hitaben yayınladığı beyannâmede şöyle diyordu:

Meşrutiyet dedik, onu da gördük ve ağzımızın tadını aldık. Bir müstebit yerine, bir kaç yüz müstebit... Yüzyıllardan beri neticesiz yapılan savaşlar yetmiyormuş gibi, en nihayet Cihan Harbine de iştirâk etmekten çekinmedik. Ne kazandık? Kaybedilenin ise hesabı yok.

Ey biçare ve mağdur halk! Senin cahilliğinden istifade ile bin mel'anet icra etmekten utanmayan nankör ve muhteris beş on ikişinin baziçesi olup kalacak mısın?

Talât ve Enver Paşalar Birinci Dünya Harbinin ilk senesinde...

Şimdiye kadar hükûmetlerin vergi, asker almak ve muharebe etmekten başka bir iyiliği yoktur. Yol yok, şümendüfer yok, ziraat yok, maarif yok, köyde genç kalmadı. Bir çok köyler, kasabalar harabezara döndü. Bu gidişle inkilâp olmazsa mahvımız mukadderdir. Yaşasın fakir halk hâkimiyeti? Yaşasın şûralar Türkiyesi.

Bu beyannâmeyi imzasile yayınlayan Enver Paşa, hududu peşinde tümenlerle geçmek imkânı bulamadığı takdirde, bir kaç yakın arkadaşile ve Ali Bey takma adile gizlice geçip, Trabzon'daki Yahya Kâhya gibi taraftarları yardımile orada kuvvet topladıktan sonra işe girişmek zemini de hazırlıyordu. Yahya Kâhya esasen, Trabzonda cephelere yardım bahanesile, hapishanelerden

serbest bıraktırdığı asker kaçaklarından yüzlerce mevcutlu takımlar kurma çabasında idi.

BİR TARAFTAN TEŞVİK BİR TARAFTAN TAHRİK

Enver Paşa, Moskova'da Lenin'le görüşüp anlaştıktan sonra amcası Halil Paşa'yı da, bir yolunu bulup Trabzon'a göndermeye muvaffak olmuştu.

Trabzon mebuslarının çoğu da İttihatçı ve Enver Paşa taraftarı olarak, onun *Anadolu Halk Şûrâlar Fırkası'* nı teşkilâtlandırarak kuvvetlendirmeye çalışıyorlar, hattâ diğer eski İttihatçı bazı mebus arkadaşlarile Büyük Millet Meclisi içinde kırk kişilik bir gurup teşkil etmiş bulunuyorlardı.

Bütün bunlar olurken de, Moskova'da Büyük Elçimiz Ali Fuat Paşa'ya, Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin yoldaş pek samimi ve bir candan dost edasile: *"Garp cephenize yardım için bir Rus ordusunun gönderilmesini düşünüyorsak da, Türkiye'nin bunu istemeyeceğini biliyoruz. Acaba Enver Paşa'nın sağlayabileceği Kafkasyalı Müslüman kuvvetlerile Anadolu'ya geçmesi mümkün olmaz mı? Böylece size vaad ettiğimiz harp malzemesini de süratle hatta daha da fazlasile gönderebileceğimizi sanıyorum."* diyordu.

Ve aynı Çiçerin yoldaş bunları söylerken, bir taraftan da Karadeniz kıyılarında Pontus hükûmeti kurmak sevdasına düşmüş, Rum papazlarile çetelerine, Gürcüler vasıtasile yardımların çeşitlerini yaptırıyor, Gürcüstan hükûmetini, Türkiye aleyhine harekete teşvik ediyor ve hatta, Türkiye'nin doğu hududlarındaki Kürt aşiretlerini, paralar dağıttırarak aleyhimize teşvik ediyor ve gırtlak gırtlağa harb ettiğimiz Yunanistan'la ticaret muahedesi aktediyordu.

MOSKOVA'DA İMZALANAN DOSTLUK ANLAŞMASI

Lâkin gene o günlerde Moskova'da imzalanan Türk - Rus dostluk ve kardeşlik muahedesinin başında da bakınız ne deniliyordu :

Emperyalizm aleyhine olan savaşlarındaki tesanütleri hususunun ve aynile bu iki milletten birine arız olan her zorluğun, diğerinin vaziyetini vahamete düçar edeceğinin sabit oluşuna şahit olmakla, aralarında iki memleketin karşılıklı menfaatleri üzerine kurulmuş samimî, kalbî ve devamlı dostluk münasebetlerinin bir düziye hüküm sürmesini görmek arzusu ile pek ziyade mütehharrik olduklarından bir dostluk ve kardeşlik muahedesi yapmaya karar verdiler.

Ve aynı muahedenin dördüncü ve sekizinci maddelerinde de şunlar vardı :

Bu muahedeyi akteden iki taraf, Şark milletlerinin millî kurtuluş hareketlerile yeni bir sosyal nizam için Rusya iş erbabının açtığı cidal arasında bir mukarenet olduğunu gördüklerinden, Şark milletlerinin hürriyet ve istiklâle, keza memleketlerinde kendi istedikleri tarzda bir hükûmet şeklile kendi kendilerine idare olunmaya hakları olduğunu resmen ve kat'i ve sarih surette tasdik ederler.

"RUSLAR GENE ESKİ RUSLARDIR"

Evet böyle deniliyordu, lâkin bu dostluk ve kardeşlik muahedesini Türkiye adına imzalamış olanlardan Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey, Moskova'dan dönerken uğradığı yerlerde neler gördüğünü şöyle anlatıyordu :

"Bolşevikler dillerine tesbih etmişler: Türkiye'yi Kızıl yapacağız, deyip duruyorlar ve bunu askerlerinin zihnine yerleştiriyorlar. Kumandanları ve daha büyükleri her yerde, mutlaka ne suretle olursa olsun, hududlarımızdan geçip bizi Kızıl yapmak fikrinde olduklarını açıkça söylüyorlar.

Tifliste 1 Mayıs bayramında verdikleri büyük ziyafete beni de davet ettiler. Çekilen nutuklar hep Türkiye'yi Kızıl yapmak konusunda idi. Hatta en büyük devlet adamı Orjinikidze bile bu tarzda verdiği nutkun sonunda "gelecek seneki 1 Mayıs bayramında, Türkiye murahhaslarının böyle Rıza Nur Bey gibi nasyonalist değil, fakat bizim gibi Kızıl olarak aramızda bulunacağını ve bayramın da öylece müşterek bir bayram halinde kutlanacağını" söyleyip, bu söyledikleri-

ni bana tercüme ettirdikten sonra, bu temenni ile ayakta benimle prozit diye kadeh tokuşturan Rusyanın ilk Ankara elçisi Midivani ile de bana: "Haydi inşallâh deyin!" sözile ısrar etmişlerdir. Benim kanaâtim, Ruslar gene eski Ruslardır ve her halde ilk fırsatta bize hücum edeceklerdir."

MİDİVANİ, ANKARA'DAN ELİ BOŞ DÖNÜYORDU...

Doktor Rıza Nur Bey'e: *"gelecek yıla kadar Türkiye inşallâh Kızıl olacaktır!"* diye kadeh tokuşturan ilk Sovyet Rusya Elçisi Midivani yoldaşla, o günlerde Tifliste, ben de görüşmüştüm. Kızılordunun işgâline uğramadan önceki Menşevik Gürcüstanın Batum ve dolayları vali ve kumandanı olan General Midivani'nin kızı Prenses Nina Midivani ile, aylarca süren, Gürcü asılzadeler çevresinde de tepkiler yaratan bir aşk macerası geçirdiğimizi yakından bilen ve kalender, hoşsohbet bir zat olan elçi Midivani ile bir görüşmemizde, o sevgili ve dilber yeğeni Ninunçkasını hatırlatarak:"— *Ya, ya... Feridun yoldaş.. Ya biraz da akraba sayılırız.. Ne kaldıydı, bir de nikâh olup biteydi, şimdi size damadım diyecektim."* sözlerile konuşmağa başlıyarak, adetâ içini dökercesine açıldıkça açılmıştı.

Pek çok işler yapabileceği kanısıyla gittiği Ankara'dan son derece muğber dönmüştü. Dost ve kardeş Rusya'nın elçisi olarak, yalnız iyiliğini ve Batı emperyalizminin şerrinden kurtulup hürriyet ve refah içinde yaşamasını istedikleri zavallı çilekeş Türkiye'yi Ankara'dakiler nereye götürüyorlar ve niçin gerçek kurtuluş yolunu göremiyorlardı? Mustafa Kemâl çok inatçı idi..

"MUSTAFA KEMÂL YANLIŞ YOLDADIR"

Anlatıyor, anlatıyor ve nihayet: *"Bizi kandırmak için bir Komünist Partisi bile* kurdu. Kanar mıyız? Zaten var olan hakiki Komünist Partisinin her tarafa yayılmış teşkilâtını avuçlarının içine alıp yok etmekten ibaret olan maksadını anlamıyacak kadar budala olduktan sonra Ankara'da ne işimiz vardı? Ama ne

Türkiye Komünist Fırkasının kuruluş günlerinde adı sık geçen, Seyyar Kuvvetler Umum Kumandanı Ethem Bey (Çerkes Ethem).

yapsalar nafile... Bir Kafkas Federasyonu kurmak da istiyorlar... Bu da boşuna gayrettir, ham hayâldir. Zaten bir federasyonda birleşmek istedikleri Gürcüstan'la, Azerbeycan ve Ermenistan da çoktan Komünist olarak bizim safımıza katılmış bulunuyorlar... Yok yok, Mustafa Kemâl yanlış yoldadır. Böyle devam edemez!..

Mutlaka gerçeği anlayıp, muvazalı işlerden vazgeçerek, selâmet ve kurtuluşun bizim gösterdiğimiz yolda olduğunu kabûl edecektir." diyordu.

Midivani yoldaşa, ham hayâl peşinde koşanların kimler olduğunu anlatabilmeye imkân yoktu..

Gelecek sayıda

Atatürk'ün kurduğu Türkiye Komünist Partisine karşı vaziyet alanların sorguya çekilişleri.

Yapı ve temsil ettiği manevî değer olarak Hilâl ve Salib'in üzerine eğildiği baha biçilmez mabed : AYASOFYA'nın umumî görünüşü.

Mâbetlerin Kıymetlisi : AYASOFYA

YAZAN : ERDEM YÜCEL

İstanbulun en eski âbidelerinden olan Ayasofya, ilk defa imparator Konstantin (303 - 337) tarafından 325 yılında duvarları kâgir, çatısı ahşap bir bazilika olarak inşa ettirilmiştir. Büyük kilise mânâsına gelen *"Megali eklisia"* ismi verilen bu mabet bir halk ayaklanması neticesinde yakılınca, ikinci defa Teodosios II (408 - 450) tarafından 405 yılında yeniden inşa edilerek ibadete açılır. Fakat bu mabet de Bizans'da devam edegelen dinî ve siyasî kavgaların bir neticesi olan Nika ihtilâli esnasında etrafındaki binalar ile birlikte yakılır.

Nihayet Bizansın en muktedir imparatorlarından olan Jüstinyanus (527 - 565), 537 yılında yakılan mabedi gene kubbeli bir bazilika tarzında Trallesli Antemios ile Miletli İzidoros'un nezareti altında yeniden inşa ettirir. Fakat inşaatın bundan evvelki Ayasofyalara nazaran daha geniş tutulması ve kubbenin o zamanki imkânlara göre çok fazla cüretkârane inşası binanın bünyesinde bazı sakatlıkların meydana gelmesine yol açmıştır.

TÜRK DEVRİ ve Müze mi ? Cami mi ?

* * *

KUBBEDEKİ İLK ÇÖKÜNTÜ ve SONRASI

Nitekim Ayasofyanın inşasından yirmi yıl sonra kubbe çökmüş ve binanın ana bünyesi de yıkılma tehlikesine maruz kalmıştır. Mabedin kubbesi küçük İzidoros tarafından tamir edildiyse de 989 tarihinde İmparator Bazileos II. zamanında yeniden çökmüştür.

Bundan başka 1305, 1344 yıllarındaki zelzelelerden mühim hasarlara uğrayan mabet, İmparator Andronikos II (1295 - 1320) tarafından geniş ölçüde yeniden tamir edildiyse de doğu yarım ve esas kubbenin bir kısmı tekrar yıkılmıştır.

Bizansın son devrinde Paleoloğlar sülâlesinin hükümranlığı esnasında, 1346 yılında mabedin doğu tarafındaki kemerler çökmüş ve kubbenin bir kısmı hasara uğramıştır. Kezâ 1402 de İstanbul'a gelen Kastilya Krallığı Elçisi Cilajivo mabedi çok harap bir halde ve bir çok kapılarının da yıkılmış bir halde olduğunu görmüştür.

İnşa edildiği tarihden başlıyarak asırlar boyunca devamlı tamir gören mabet, Türklerin eline geçtiği zaman Bizansın diğer binaları gibi harap ve perişan bir halde bulunuyordu. Bizans san'atının artık inhitata uğraması, devletin dahilî ve malî gücünün iyi olmaması, Ayasofyanın yavaş yavaş harap olmasına, kısmen yıkılmasına sebeb oluyordu.

FATİH ZAMANINDA AYASOFYA'NIN HALİ

İstanbulun fethini müteakıp Ayasofyaya gelen Fatih, mabedi harap ve perişan bir halde bulmuştur.

1 Haziran 1453 günü fethi müteakip Akşemsettinin imamlığında ilk cuma namazını burada askerleriyle birlikte kılan Fatihin, muhteşem hutbeyi de bizzat kendisinin okuduğu rivayet edilmektedir.

Bundan sonra Fatih Ayasofyayı camiye tahvil ederek onu yeniden hayata kavuşturmuş ve büyük bir vakfiye ile hayatını ebedileştirmiştir. (1)

Bu şekilde Türk devrine giren Ayasofya çeşitli ilâveler ile genişlemiş, devamlı onarım ve bakım ile zamanımıza kadar iyi bir durumda gelmiştir. Hattâ dünyada mevcut yaşıtı olan binalardan pek azı onun gibi mükemmel bir suretle ayakta kalabilmiştir.

Türkler Ayasofyayı muhafaza için ellerinden gelen gayreti esirgememiş ve onun ismini de muhafaza ederek yaşadığı iki ayrı devri açıkça belirtmişlerdir. Devamlı olarak Ayasofya üzerinde çalışan mimarlardan onu camiye ilk defa tahvil eden Muslahettin, Sinan-ı Atik, Ali, Ayaş, Hayrettin ve Sinan, mabedi takviye ederek yıkılmaktan kurtarmış, üzerine Türk san'atının damgasını vurmuşlardır.

Fatih, Ayasofya'da doğu cihetine bir istinatgâh yaptırarak onu takviye etmiş, ayrıca mihrap, minber, meşruta, mekteb yaptırdığı gibi, bugün yıkılmış olan ilk medreseyi de inşa ettirmiştir.

BUGÜNKÜ HALİNİ NASIL ALMIŞTI?

Ayasofya camiye tahvil edildikten sonra ona derhal bir minare ilâve edilmiştir. Bu minarenin bugünkü tuğla minare olduğu ileri sürülmüşse de, yapı hususiyetinden bunun daha geç bir devre, 15. asra ait olduğu kolayca müşahade edilir. Fatihin yaptırttığı ilk minare, mabedin köşe kulelerinden güneydekinin üzerine ahşap olarak inşa edilmişti. Bir rivayete göre, Ayasofyanın hasara uğramasına sebeb olan bir zelzeleden sonra İmparator Konstantin (1448 - 1453), Fatihe bir mimar göndermesi için müracaat etmiş ve fetihten önce İstanbula gelen Ali Neccar, bir payanda içerisinde müstakbel bir minarenin başlangıç merdivenini yapmıştır. (2) Hakikaten bugün ahşap minarenin yerinde mütenazır tarafların aksine bir merdivenin kubbe eteğine kadar yükselmesi calibi dikkattir.

XVI. asrın ilk yarısında Fatihin yaptırttığı ahşap minareye ilâveten Bayazıd II, mabedin güney - doğu köşesine ikinci bir minare inşa ettirir. (3)

---

(1) Öz Tahsin. Zwei Stiftung Surkunden Sultan Mehmet II Fatih. İst. 1935.

(2) Narrative of Travels in Eurepo, Asia and Africa by Evliya Efendi.

(3) Ayvansarayi Hüseyin. Hadikatül Cevami.

Bilahare Selim II, ahşap minarenin yerine tuğladan bir minare (4) yaptırdıktan sonra, Murad III de Alemdar yokuşu tarafına klâsik devir hususiyetleri taşıyan eş minareler yaptırır ve bu şekilde Ayasofya bugünkü görünüşünü almış olur.

Merkezî kubbenin bilhassa batı ve doğu cihetlerine tazyikini yarım kubbeler karşılayamadığından, duvarların yan lara açılmasını, Mimar Sinan dışarıdan kuvvetli payanda ve istinad duvarları ile önlemiye muvaffak olur.

TÜRK SAN'ATININ EN GÜZEL ÖRNEKLERİ

Fatihden sonraki padişahların büyük bir kısmı da Ayasofya ile bizzat meşgul olmuşlar, ona çeşitli hediyeler vererek, yeni ilâveler yapmışlardır.

Kânunî Peştede elde ettiği harp ganimetlerini ve bu arada mihrab önündeki şamdanları camiye hediye etmiş, Murad III, camiin mihrab ve minberini yenileyerek mermer mahfiller ilâve etmiş, ayrıca Murad IV, taş vaaz kürsüsünü, Ahmet III hünkâr mahfelini yaptırmıştır.

Ayasofyanın yanında bulunan Mahmut I'in 30.000 cilde sahip içi nefis İznik ve Kütahya çinileri ile bezeli kütüphanesi, sıbyan mektebi ve Sultan Ahmet çeşmesi karşısından rokoko tarzında nefis bir kapı ile girilen imareti, avludaki abidevî şadırvanı en güzel Türk eserlerinden birer örnektir.

Ayasofyanın son tamirlerinden biri Abdülmecid devrinde 1847 - 1849 yılları arasında yapılmıştır. Bu tarihde merkezi kubbe ile tonozlarda mühim çatlaklar meydana gelmiş ve bu çatlaklardan sızan sular bina için bir tehlike arzetmişti. G. Fossati ismindeki bir mimar iki yıl süren tamir süresince kubbe altını çift demir çenberlerle çevirdiği gibi, birinci kat galerisinde eğrilen 13 sütunu eski haline getirmiştir.

Camiin içerisine Türk hat san'atının en güzel örneklerinin ilâvesiyle, buraya da Türk san'atının damgası atılmıştır. Bu yazılardan en önemlisi kubbe içerisin de hattat Teknecizade İbrahimin altın yaldızlı celi hatlı *"Allahü nûrüssemâvât"* ayetidir. Ayrıca gene Teknecizade İbrahimin ismi celâl, ismi resul, hülefâ-ı Râşidin, Hasan ve Hüseyin yazıları binanın büyüklüğüne nazaran küçük görüldüğünden kaldırılarak yerine Kazasker Mustafa İzzetin bugün mevcut muhteşem cıharyâr-i güzin levhaları asılmıştır.

ÜÇ MUHTEŞEM TÜRBE

Ayasofyanın önündeki Mimar Sinan, Mimar Davut ve Mimar Dalgıç Ahmedin inşa ettiği üç muhteşem türbe, cami ile ahenkli bir şekilde kaynaşarak burasını tamamen bir Türk külliyesi haline getirmiştir.

Ayasofya külliyesindeki türbeler :

Selim II türbesi :

Mimar Sinanın en güzel eserlerinden biri olan bu türbenin plânı kare şeklindedir. Yüksek kubbe sekiz sütun üzerine kemerler vasıtasiyle oturur. Türbenin dört sütuna istinat eden methali ve iç kısmı üç metre yüksekliğe kadar devrinin en nefis çinileri ile bezenmiştir.

Murad III türbesi :

Mimar Davut Ağanın eseri olan bu türbe altı köşeli bir plân arzeder. Kubbe doğrudan doğruya duvarlar üzerine oturmaktadır. Türbenin methali ve içi gayet kıymetli çiniler ile bezeli olup, sedef işçilikler tamamen Dalgıç Ahmedin eseridir.

Mehmet III türbesi :

Mimar Dalgıç Ahmedin eseri olan türbe sekiz köşeli bir plâna sahiptir. Kubbe doğrudan doğruya duvarlar üzerine oturmaktadır.

Şehzadeler türbesi :

Murad III türbesine bitişik olan bu türbe oldukça küçük ölçüde inşa edilmiştir.

MÜZE OLMASI VE BİR YABANCININ İTİRAZI

Asırlarca İstanbulun en büyük ve en fazla cemaatini bir araya toplayan

(4) A. Refik. 16. yüzyıl İstanbul Hayatı. İst. 1933.

camilerden biri olan Ayasofya (5), 1934 yılında vekiller heyetinin kararı ile müze haline getirilmek üzere ibadete kapatılmıştır. Ayasofyayı müze haline getirmek üzere toplanan komisyon Türk eserleri ihmale uğratılmadan, aynen muhafazası şartiyle bu kararı kabul etmiştir. Fakat Alman Prof. Unger'in buna da itirazı, cami olarak kullanılmasında ısrar etmesi, üzerine durulmağa değer bir noktadır.

Acaba Ayasofyayı tekrar ibadete açmak yerinde bir karar olur mu?

Ayasofya bugün mimarî hüviyeti dolayısiyle iki ayrı devir yaşadığı için ziyaretçileri cezbeden bir binadır. Fakat mabet tekrar ibadete açılacak olursa sabah namazından yatsı namazına kadar diğer eşsiz eserlerimizden Süleymaniye, Sultanahmet, Yenicami v.s. de olduğu gibi ziyarete açık olacaktır. Bu seferki ziyaret, müze halindekinden daha baş ka türlü, bir mabede yakışacak tarzda, tam bir hûşu içerisinde cereyan edecektir.

Ortaya gerek Ayasofyanın içinde ve gerekse bahçesinde bulunan muhtelif arkeolojik eserlerin teşhiri meselesi atılacak olursa, aslında zaten bunlar için en uygun teşhir mahalli İstanbul Arkeoloji Müzesidir.

Bu arada üzerinde durulacak önemli bir mesele de Ayasofya'da mevcut Bizans mozaiklerinin durumudur.

Fatihin vakfiyesinde *"Kenise-i Nefise-i Münakkaşa"* tabirini kullandığı bu mabedin mozaiklerinin san'at değeri o zaman takdir edilerek yerlerinde bırakılmış ve uzun yıllar bunların altında ibadet edilmiştir. Zira 1675 tarihinde İstanbul'a gelen Fransız Seyyahı Grelof, bir çok mozaikleri, hattâ mihrab üzerindeki yarım kubbede İsa ve Meryem tasfirlerini yerlerinde açık olarak gördüğünü belirtmektedir. (6)

Ayasofya'da Türk devrine ait yapılar : İMÂRET KAPISI.

Bu mozaikler ancak XIX. yüzyılda G. Fossati tarafından badana ile kapatılmıştır. Amerikan Bizans Enstitüsünün teşebüsü ile meydana çıkarılmasına 1935 yılında başlanan bu mozaikler, Ayasofyanın Bizans devrini işaret etmektedir. Zaten büyük bir çoğunluğu galeride bulunan bu tasfirler önünde ibadet edilmesinin hiç bir mahzuru olmadığı kanaatindeyim.

Fatih'in vakfiyesinin de bu arada göz önüne alınması icab eder. Zira müeyyidesi sadece manevî olan vakfiyelerin şartlarını değiştirmemek ve vâkıfın arzusuna uygun hareket etmek daha doğru bir yoldur.

Ayasofyanın camiye tahvil edilip edilmemesi konusunda bilhassa yaşadığı iki ayrı devri göz önünde bulundurarak, aşırı fanatik bir dindarlığa kapılmadan karar vermek çok yerindedir.

---

(5) Ayasofyanın camiye tahvilinden müze haline getirilmesine kadar geçen beş asra yakın zaman içerisinde bilhassa Kadir gecesi ibadeti hiç bir camiye nasib olmıyan ulvi bir ihtişam içerisinde cereyan etmiştir. Ayrıca Fatihden itibaren bütün padişahların teravih namazlarını Ayasofyada kılmaları bir anane halini almıştı.

(6) E. H. Swift. Hagia Sophia, New - York.

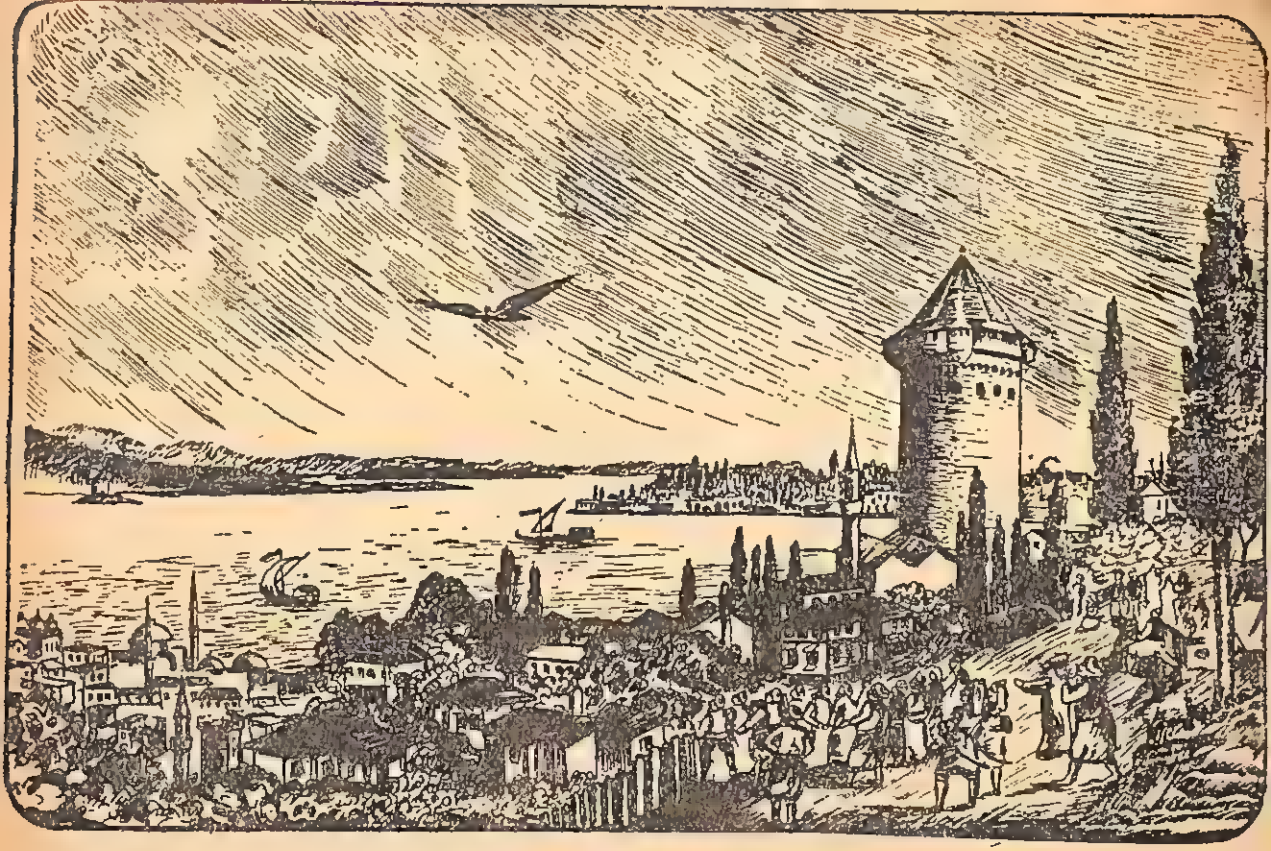

CESUR ÖNCÜLER **Hezar-ı Fen Ahmet Çelebinin, Galata kulesinden Kartal kanadlarıyla Üsküdar'a uçuş ve Doğancılarda karaya inişini gösteren bu ingilizce gravürün altında şu izah vardır:** Hezarfen Ahmet Chelebi, Who flew from Galata Tower with a wing mode by himself and landed to Üsküdar in the year 1683."

1683 de bu cesur teşebbüsü ile Hezar-ı Fen, yâni "bin bilginin sahibi" unvanını bizim Ahmet Çelebi nazarî bir ünvan olarak taşımadığını da isbat etmiş oluyordu.

Hava çağını müjdeliyen TÜRK öncüler:

HEZARFEN AHMET VE LÂGARÎ HASAN ÇELEBİLER

YAZAN : ORHAN AYDAR

On bir yaşında Osmanlı tahtına çıkarak, erginlik çağına kadar, annesi Mahpeyker Kösem Sultanın vasiliği altında kalan Dördüncü Murat, 17 yıl süren saltanatı sırasında, İstanbul göklerinde kuşlar gibi uçulduğunu görmek talihine mazhar olmuş, bahtlı bir pâdişahtı. Bu devirde zekâ ve buluşlarile uçmağı mümkün kılan cesur fen adamlarımızdan Ahmet Çelebi, iki kanat üstünde, rüzgâr ceryanlarından faydalanarak, Galata Kulesinden Üsküdar sırtlarına inmeğe muvaffak olmuştu. Bunun ardından yapılan ikinci uçuş ise, bugünkü roketlerin ilkel bir örneği olan bir fişekle yapılmış ve bu da Dördüncü Murad'ın gözleri önünde Lâğarî Hasan Çelebi tarafından başarılmıştır.

Evliya Çelebi, bu ilk uçan Türkü şöyle anlatır:

"— Hezarfen Ahmet Çelebi, iptida Okmeydanını menberi üzere rüzgârın şiddetinden, kartal kanatlarile sekiz, dokuz kere pervaz ederek talim etmiştir. Bâde Sultan Murad Han, Sarayburnu'nda Sinanpaşa köşkünden temaşa ederek, Galata Kulesinin en yüksek noktasından lodos rüzgârı ile uçarak, Üsküdar'da Doğancılar meydanına inmiştir."

Bilindiği gibi İmam Cevherî, Hicretin (390 - 400) senelerinde Nişabur camiinin damına çıkarak, halka uçacağını söylemiş ve iki düz sathı, iplerle vücuduna kanat gibi bağladıktan sonra, kendini damdan aşağıya salıvermiş ve yere şiddetle düşerek vefat etmiştir.

Bu bahtsız adamın başarısızlık sebeplerini araştıran Hezarfen'in, her şeyden önce, rüzgâr şartlarını ve uçuş tekniğini etraflıca etüd etmiş bir bilgin olduğuna şüphe yoktur. Nitekim onu, Üsküdar sırtlarına ulaştıran uçuşundan evvel, kartal kanatlarile bir sıra denemeler yaptığı Okmeydanı sırtlarında görüyoruz. Orada şiddetli bir rüzgâr altında tekrarlanan bu denemeler, Ahmet Çelebiye ümit ve cesaret veriyor ve amacından pâdişahı da haberdar ediyordu.

Bir insanın kuş olup nasıl uçacağını büyük bir merak ve alâka ile bekleyen İstanbul halkı o gün, Boğazın her iki yakasına koşmuş ve her taraf, mahşerî bir kalabalıkla dolmuştu.

İLK BAŞARILI UÇUŞ VE HEZARFEN'İN KADERİ

Dördüncü Murad, sadrıazam ve vezirlerile Sarayburnu'nda bu delice teşebbüsü seyrediyordu. Bütün gözler Galata Kulesinin bir minare külâhı gibi göklere uzanan şapkasına dikilmiş, kendini kuleden boşluğa atacak, günün ve devrin kahramanını bekliyordu.

Koca bir şehir halkının intizarı boşa çıkmadı. Ve Ahmet Çelebi'nin, bir kızakla havaya atılmış gibi, iki kanat üstünde tutunduğu ve rüzgâr ceryanlarının sevkiyle Üsküdar sırtlarına doğru süzüldüğü görüldü.

Hartley Kemball Cook'un (Havacılık Tarihi = The Birth of Flight)' ında (Wilkins'in Yeni bir Dünya Buluşu) eserinden aktarılan şu satırları okuyalım:

"— Chester Başpapazı ve Matematikçi Dr. John Wilkins, Ay'ın ayrı bir Dünya olabileceği ve buraya, bir hava makinasile seyahat yapılabileceği kuramı üzerine epeyce fikrini yormuştu. Bu zat diyor ki:

"— Eğer Dünyanın çekimi dışında bir yere ne suretle yükselmek kabil olacağı benden sorulursa, cevabım şudur:

"— Meleklerin tasavvur edildiği veyahut Daedalus ve Mercury hakkında uydurulduğu ve bilhassa Busbequius'un haber verdiği İstanbul'da bir Türk'ün yaptığı gibi, vücuduna kanatlar bağlıyarak uçmak, belki mümkün olmıyan bir şey değildir."

Bu papaz doktor İngiltere'de (1614 - 1672) yıllarında yaşadığına ve kitabını ise (1638) de yayınladığına göre, İstanbul'daki elçi Busbek'in hâtıralarından faydalandığına şüphe yoktur.

Seyahatnamelerinde kendi portresini bile çizmeği ihmal etmiyen Evliya Çelebi, Onyedinci Yüzyılın ortalarında uçmağı mümkün kılan Hezarfen hakkında, daha başka bir şey söylemiyor ve yazısını, Dördüncü Murad devri çılgın-

Lagarî Hasan Çelebi, roketle dünya yüzünde ilk uçuşu yapan insandı. Böylesine ferdî cesaretlerin bedeli olarak başların bedenlerinden ayrıldığı bir devirde, bilgisini cesaretle kucaklaştırabilmek her babayiğidin kârı değildi. Klişemiz, bu başarılı tecrübenin bir safhasını gösteriyor.

lıklarının şu hazin ve acı örneği ile bitiriyor:

"— Sultan Murad Han, kendisine bir kese altın ihsan ederek, bu adam çok korkulacak bir adamdır. Her ne murad edinse elinden geliyor. Böyle kimselerin bekası caiz değil diye Cezayir'e nefeylemiştir. Anda merhum oldu."

Yarının Türk gençleri, Evliya Çelebi'den Osmanlı tarihine bir ağıt olarak geçen bu acıklı satırları okurken, bu güzel ve ebedî şehrin sinesinde:

"Gökler Fâtihi Hezarfen Ahmet Çelebi" yi sembolize eden bir anıtın yükseldiğini göreceklerdir. Millî şuur ve gururun timsali olan kahramanlar için ölüm yoktur. Onlar daima milletlerinin kalblerinde yaşayacaklardır.

"— PADİŞAHIM, İSA NEBİ İLE KONUŞMAĞA GİDİYORUM."

Bir insanla ilk defa Sarayburnu göklerine yapılan roket uçuşunu da Evliya Çelebi *"İstanbul'daki Hezarfen Cemşitkâr Üstadlar"* ında şöyle anlatır:

"— Lâğarî Hasan Çelebi, Murad Hanın kızı Kaya Sultan Dünyaya geldiği gece akika şâdmânlığı oldu. Bu Lâğarî Hasan 50? okka barut macunundan yedi kollu bir fişek icat etti. Sarayburnu'nda Hünkâr huzurunda fişeğe bindi ve şakirtleri, fitilleri ateşlediler. Lâğarî:

"— Pâdişahım, Seni hüdaya ısmarladım. İsa Nebi ile konuşmağa gidiyorum" *diyerek, tâzimle huzûrdan ayrılıp gökyüzüne yükseldi. Orada kebîr fişeğinin barutu kalmayıp da zemine doğru inerken, ellerinde olan kartal kanatlarını açıp, Sinanpaşa Kasrı önünde denize indi. Yüzerek ve çıplak olarak Pâdişah huzuruna geldi. Yeri öperek :*

"— Pâdişahım, İsa Nebi Sana selâm eyledi.." *dedi. Bir kese akçe ihsan olunup, yetmiş akçe ile Sipahi yazıldı. Sonra Kırım'da Selâmet Giray Hana gidip orada merhum oldu."*

1955 yılında Millî Savunma Bakanlığımızın dâvetlisi olarak Türkiye'ye gelmiş olan Amerikan Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanlığı İlmî İstişare Kurulu üyesi ve Nato Araştırma Grupu Başkanı Prof. Theodor Karmann, İstanbul Teknik Üniversitesinde bir konferans vererek, roket sisteminin, ilk defa Onyedinci Yüzyılda Türkler tarafından bulunduğunu izah etmiştir.

Jet motörlerinin esasını teşkil eden bu sistem hakkında profesörün eski Türk kitaplarından naklen projeksiyonla gösterdiği resimlerde, tepki ile müteharrik ve baş tarafında yanıcı bir madde olan bir ok gösterilmektedir. Bu ok, hedefi yakmak gâyesile kullanılmıştır.

Bu tarihten sonra, Hasan Çelebi adında bir Türk, (1620 - 1630) arasında barutla müteharrik bir roket yapmış ve bunu 70 kilo barutla havalandırmıştır.

ROKETLE İLK UÇUŞ

Havacı âlim, Hasan Çelebinin roketi hakkında:

"— İşin asıl enteresan tarafı, roketi yapanın, bununla havaya uçmağa teşebbüs etmesidir" demiştir.

Zavallı Ahmet Çelebi, cebinde Pâdişah tarafından ihsan olunmuş bir kese altın olduğu halde, Cezayir'e sürüldü ve orada derin bir kahır ve hüsran içinde gözlerini yumdu.

Naima der ki:

"— Bir müfsit Şahin Giray'a der imiş ki:

İsmi kuş esamisinden bir kimse, âleme pâdişah olup hükmetse gerektir." Hanın ismi kuş esamisinden olmakla, havalandıkça havalanmış, asker toplıyarak Edirne'yi zapt ve mümkün olursa bütün Osmanlı memleketlerini yağma etmeğe karar vermiş imiş. Dördüncü Murad bu esnada tahta cülûs etmişti." (1)

Rodos adasında mahbus bulunan Şahin Giray, bundan dolayı katledilmişti. Şurasını da hatırlatmak yerinde olur ki, Dördüncü Murad demir gibi sağlam bir vücude malik, pehlivan yapılı ve bedenî mukavemetiyle tanınmış bir gençti. Hattâ Bağdat seferi esnasında ordu Konya'dan geçerken, atını yedekleyen solaklardan (2) birinin ayağı kayarak çaya düşmesi üzerine, Bağdat fâtihinin attan uzanıp, solağı ensesinden havaya kaldırdığı ve bir elinde solak, öbür elinde dizgin olduğu halde suyu geçtiği rivayet edilir. Bu kadar güçlü kuvvetli ve fermanı önünde akan suların durduğu bir adamın, zavallı bir Hezarfenden korkarak :

(1) **Osmanlı tarihi. Ahmet Râsim. Sa: 22.**
(2) **Solak: Pâdişahın özlük muhafızı.**

HAVA ÇAĞININ ÖNCÜSÜ **Hezar-ı Fen Ahmet Çelebinin 1683 de yaptığı cesaretli tecrübe ile hava çağının müjdeleri de gökyüzünden yer yüzüne inmiş bulunuyordu. Sağdaki klişemiz, Hezar-ı Fen Ahmet Çelebi'nin Üsküdar'da o devirde Padişahların "av sahası" olan Doğancılarda yere inişini, soldaki klişemiz de, o günkü eğlencelerden bir safhayı göstermektedir.**

"— Bekası caiz değildir" diyebilmesi için, her halde Naima'nın haber verdiği bu kuş hâdisesinin tesiri altında kaldığına şüphe edilmemelidir.

HİMAYE VE TEŞVİK GÖREBİLSELERDİ...

Bu evham, mariz ve tahripkâr tesirlerini göstermekte gecikmemiş ve bedbaht Ahmet Çelebinin, Boğaz sırtlarına doğru süzülen kanatları, ona Şahin Giray'ın bir sembolü gibi görünmüştür.

Aynı psikolojik olayı, Lâğarî'nin denizin yüzünü çirağan eyliyen fişek tecrübesinde de müşahede etmek mümkündür. O gece dünyaya gelen Kaya Sultan için etraf akika (3) şâdmânlığı içinde çalkalanıyordu. Bu sevinçli ve tarihî gecenin coşkunluğu içinde olan Pâdişaha Lâğarî, yaklaşmak imkânını bularak göğe urûç eylemiştir.

Bu urûç bize şunu da isbat eder:

Kutsal kitaplarda peygamberler, ulûhiyetin en yüksek pâyesine ulaşmak için, hep göklere çıkmışlardır. İsa Nebinin uçması, Hazreti Muhammed'in mîracı gibi... İşte bu Türk mucit ve bilgini de o gece Dördüncü Murad'a, naklî olan ve mânevî şahıslara izafe edilen göklere yükselmeyi, bu uçuşu ile bil'fiil göstererek, insanlığın gözleri önünde açılmakta olan yeni ufukları müjdelemiştir.

"— İsa Nebi Sana selâm eyledi.." jestinin mâna ve ifadesi, bundan başka ne olabilir?

Lâğarî'nin yazıldığı Sipahiler, Türk ordusunun en seçme bahadırlarını bir araya toplıyan bir seçkinler sınıfı idi. Bu ihsan ile Hasan Çelebi, her suretle gönlü hoş edilmiş ve sonra "Selâmet" i Kırım'da bulmuştu.

İnsanoğlunu tatlı bir hayal olarak meşgul eden göklerde uçmak dâvasını, daha Onyedinci Yüzyılın ortalarında gerçekleştiren bu Hezarfenleri Dördüncü Murat, teşvik ve himayesine mazhar etmiş olsaydı, Revan ve Bağdat Fâtihinin ismi tarihe:

"— Tayyareciliğin Babası.." olarak geçecek ve Hava Çağı, gümüş parıltılariyle, buradan Dünya ufuklarını tutmuş olacaktı.

Sultan Murad, bu kiyaseti göstereremedi ve o da, emsalleri gibi, ayş ve nûş âlemlerinde sönüp gitti.

(3) **Akika: Çocuğun doğumu münasebetiyle kurban kesmek gibi, bir adağın yerine getirilmesi.**

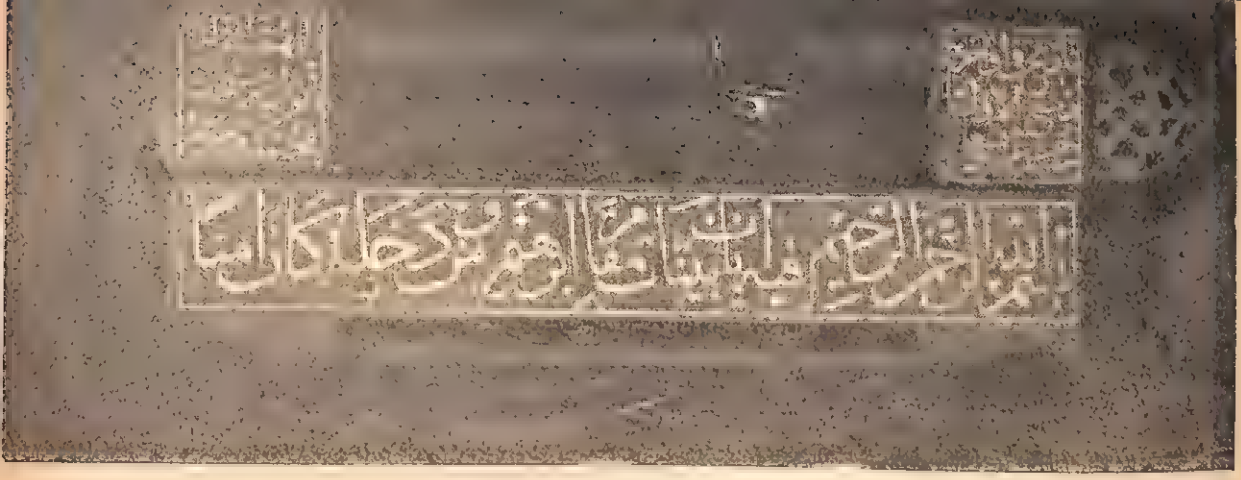

Kâbe kilidi (Hicrî 915, Milâdî 1509 tarihli).

Emanat-ı Mukaddese Emanat-ı Mubareke

YAZAN: TAHSİN ÖZ

Emanat-ı Mukaddese adiyle dünyaca tanınan bu eserlere Emanat-ı Mubareke denilmesi daha uygundur. Çünkü İslâmiyette hiç bir eşyaya kudsiyet izafe edilemez. Buna dair Hazret-i Muhammed'in gayet veciz bir hadisi de vardır. Kaldı ki, bu eserlerin Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethinden sonra İstanbul'a getirildiği bahis konusu edilmekte ise de Hazret-i Yahya'nın kafatası, kolu gibi tarihî yadigârlar, muhtelif tarihlerde çeşitli vesilelerle gelmiş ve toplanılmıştır. Nitekim **Name-i Saadet** 1850 tarihinde keşfolunarak Sultan Mecit zamanı Emanat arasına girmiştir. Hattâ Birinci Dünya Harbi sırasında Sultan Reşat'a Hazret-i Ali'ye izafe edilen bir kılıç da gönderilmiştir.

Kezalik asırlar boyu, Hilâfete ait bir mevzu gibi telâkki edilen bu eserlerin bu makamla da ilgisi görülemiyor. Nitekim en başta gelen **Hırka-i Saadet'i** Peygamberimiz, dört halife **(Ciharyar-ı Güzin)** den birine vermemiş Hazret-i Kâbe hediye etmiştir. Saltanat devrinde ramazanın onbeşinde büyük merasimler yapılarak bizzat hükûmdarın huzuriyle Hırka-i Saadetin mahfazası açılır, üzeri örtülü olduğu halde devlet adamları ziyaret ederler, ve **"atlası çarh olamaz payı endaz..."** yazılı destimaller verilirdi. Fakat işbu Emanatın en mühimlerinin bile mahiyetleri meçhul idi.

Nitekim, cumhuriyeti müteakıp henüz Topkapı Sarayı Hazine kâhyası idaresinde bulunduğu sırada Atatürk **Sancağ-ı Şerif'i** görmek üzere selât ve selâmlarla açılan sandukası içinden çıkarılan ve üzerinde son zamanlar karakterinde yeşil canfes işlemeli sancağı, Ata, hayretle görmüş ve bunun yeni olduğunu söylemişlerdir.

İşte, aradan zamanlar geçtikten sonra Topkapı Sarayı Müzesi İdaresi, ilmî esaslara ve dokümanlara dayanarak salâhiyetli ilim adamları ile temas ederek incelemeye başlamış, Hırka-i Saadet dairesindeki bu tarihî yadigârların bakımsızlığı bir yana, mahiyetleri üzerinde bir bilgiye tesadüf edilemediğinden bütün ilmî kaynaklardan istifade edilmiştir. Fındıklı tarihi 404 ncü sahifesinde Sancağ-ı Şerif hakkında **"mürurı zaman ile harap olduğundan üç Sancağ-ı Şerif yaptırıldığı"** nı yazmaktadır ki, Atatürk'e gösterilen bunlardan biridir. Fakat ayni mahfazada yeni yaptırılan sancağın altında bir torba içinde siyah renkte çürümüş bir takım parçalar da bulunmuştu ki, bunlar **Ukab** denilen Sancağ-ı Şerif'ten kalanlardır. Bu hakikat, Atatürk'e Topkapı Sarayını zi-

yaretlerinden biri sırasında arzedilmişti.

Yine bu meyanda Hazret-i Muhammed'in teyemmüm taşı diye saklanan eseri açtığımız sırada Asurî yazılı bir tablet olduğu belirdi.

HAZRET-İ DAVUD'UN KİTABELİ KILICI

Süyufu - Mübareke denilen kılıçlar incelendiği sırada, üzeri sırma işlemeli torbalarda bulunan bunların en başında Hazret-i Davud'a izafe edilen kılıç bulunuyordu. Mühürlü torbası açıldığı sırada kılıcın tabanı simsiyah bir pas içinde idi. Büyük emeklerle temizlettirildi, üzerinde bir elinde kılıç ve bir elinde bir insan başı bulunan resim çıktı ki, Hazret-i Davud'un Calutun kafasını kestiğini tesbit ediyordu. Altında büyük bir kitabe bulunuyordu. Bu, birçok mütehassıslara gösterildi. Fakat okunamadı, nihayet Emanet hazinesinde ele geçirdiğimiz bakır bir levha üzerindeki kitabe ile bu tarihî varlık da belirdi.

Diğer taraftan da öyle zuhuller vardı ki, ancak hayretle karşılanabilir. Meselâ Hazret-i Hüseyin'e ait diye saklanmış olan seccade de 16. asır Bergama halısı idi. Her hangi bir maksatla bilerek veya bilmiyerek gönderilmiş böyle nice eşya vardır. Hatta Hırka-i Saadet odası Selim I. zamanında yapılmış olduğu söylenmekte iken, bunun da Fatih zamanının bir eseri olduğu beliriyordu.

İşte gafletin bu derecesi belirdiğinden her eser üzerinde ayrı ayrı incelemeler yapılarak bu tarihî yadigârların arasında yalnız islâm âlemine değil dünya san'atına ve tarihine hitap eden mühim varlıklar bulunduğu tesbit edilmişti.

Zaten bu eserlerden Yahya'nın kafatası, eli, Hazret-i Osman'ın kılıcı, bazı kâbe anahtarları, altın oluklar, sakal-ı şerifler Hazinede teşhir edilmişti. Geri kalanların da Hırka-i Saadet dairesinde halkın ve cihanın ziyaretine arzedilmesi de takarrür etmiş idi.

Kısaca belirttiğimiz bu inceleme ve buluşları da bir hülâsa ve başlangıç olarak **"Hırka-i Saadet dairesi, Emanat-ı Mukaddese"** adiyle ve bir broşür ile tanıttırmak gayesinde bulunduk. Bu kitapçığın intişarı üzerine, vaktin Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü, **"Bu eserler**

Hırka-i Saadetin Sultan Aziz zamanında yaptırılan altın sandukası.

mukaddestir, neşriyat yapılması bir cürümdür" yolunda yazarı ve naşiri hakkında bir dâva açtırdı, kitaplar toplattırıldı. Bir takım müze mensupları da, Hırka-i Saadet Dairesine girilemez, mukaddes eşyadır gibi hazin surette şahit olarak sevkedildi. Ancak hakikati güneş gibi belirten ilim adamları da çıktı. Fakat dava on ay sürdü, Türk hâkimi beraat kararını verdi. Temyiz mahkemesi de bunu tasdik etti.

Sözlerimize son verirken altın veya gümüş mahfazalarda olan ve üzerlerinde zümrüt, yakut, çeşitli kıymetli taşlar bulunan bu varlıkların bazılarını sıralıyalım :

Hırka-i Saadet, Sakalı Şerif, Dendan-ı Saadet (Uhut muharebesinde kırılan diş), Peygamberin yayı, altın oluk, teyemmün taşı (aşuri tablet), Hazret-i Osman Kelâmı Kadimi, **Kâbe anahtar** ve kilitleri, Sancağ-ı Şerif, Hazret-i Davud, Hazret-i Muhammed ve Eshaba ait kılıçlar, Name-i Saadet, v.s.

Türk Vefası ve Mezar Taşları

GERDANLIKLAR

Yazan :
Dr. MUİN MEMDUH TAYANÇ

Binbir güçlüğe ve masrafa katlanarak geçmiş günleri dile getirmeğe çalışan arkeoloğlar, en ufak ve kırık bir çanak parçasına bile önem verirken biz, toprak üstünde yaşayagelen tarih vesikalarımızın önünden geçer, hattâ onların yok edilmelerine, korkunç bir soğukkanlılıkla bakar, gideriz. Yabancı yazarların, yıllar boyunca tekrarladıkları: **"Türk tarihini yazmaz, yazdırır!"** sözünü öyle benimsemişiz, buna öyle inanmışız ki!.. Yirmi yılı aşkın bir zamandır, boş zamanlarımı önlerinde ve içlerinde geçirdiğim İstanbul, Bursa ve Edirne mezarlıklarında, Osmanlı tarihini olduğu kadar hayat ve ölüm felsefesini, san'atını da yakından tanımak ve kıvanç duymak mutluluğuna ulaştım. Bütün yönleriyle tarihimiz, bu taşlara kazınmış ve dedelerimiz bize, bu vesikaları emanet etmişlerdir. Ne yazık ki, biz torunları, onların ruhunu anlayamadık ve mezarlıklarımızla mezarlarımızı yok etmekten - adetâ - zevk alır olduk!

ÖLÜM KARŞISINDA ACI FELSEFESİ

Bugün okurlarımın dikkatini, sosyal yaşayışımızın bir yeni vesikanın üzerine çekmeğe çalışacağım. İstanbulun surları dışında, Karacaahmet, Eyüp mezarlıklarında, camî ve türbelerin çevrelerindeki mezarlıklarda burada örneğini verdiğim bir çok mezar taşına tesadüf edilir. Biçimi çok özel olan bu taşlar, gençken veya gelinken ölen kızların baş taşlarıdır. Evlenmiş kadınların mezartaşları, bunlar gibi sâde veya işlemeli takkeli, gerdanlıklı ve küpeli değildir. Bu taş-

Hicrî 1247 (Milâdî 1831) de İstanbul mezarlıklarında rastlanan bir gerdanlık.

lara kazınmış olan o güzelim yazılara dikkatle bakarsak: **"Genç bir gonce iken ölen..."**, **"Ömrünün baharına ulaşamadan Tanrısına kavuşan..."**, **"... Beyin kerime-i ismeti..."**, **"Gelin tacını bırakıp ölüm şerbetini içen ve on yedi yaşında dünyasına doyamayıp göçen..."**, **"Bakire-i Pakize..."**, **"Gelin duvağı yerine kefen geyinen..."**, **"Onbeş yaşında bir gonce-i ra'na iken..."**.... satırlarını okuruz.

Bu çeşit mezar taşları, ilk önce ve pek seyrek olarak on altıncı yüz yılın sonlarında görünür ve 17, 18 nci yüz yıllarda çoğalır, 19 ncu yüz yılda seyrekleşir ve 20 nci yüz yılın ilk yirmi beş yılı sonunda, artık görülmez olurlar.

MEDENİYETİMİZİN CANLI VESİKALARI

Gerdanlıkların taşlarda, fresk ve minyatürlerde, çok eskidenberi kullanılmış olduklarını, san'at tarihi kitaplarındaki resimlerden anlıyoruz. Hindde, Orta Asyada, Etilerde, Mezopotamyalılarla Mısırlılarda... Bunların çeşitli örnekleri vardır. Fakat hiç biri, Osmanlı Türk lerindeki kadar değişik çeşitli değildir.

Bu gerdanlıkların, ölenlerinkinin benzerleri olması, çok muhtemeldir. Çünkü, biribirine benziyenler, çok nadirdir. Gelin iken ölen bir genç kızın şaheser mezartaşı, Aksaraydaki Murad Paşa camii avlusunda bulunmaktadır ve bunun bütün ihtişamını görmek isteyen "Vakıflar dergisi" nin ilk sayısındaki resmi görmelidir.

Özelliği hemen göze çarpan bu mezar taşlarının baş bölgesinde bulunanı, noktalarla çizilecek olursa tam bir yüz resmi ortaya çıkar. Başta, yuvarlak veya beyzî ve yassı, sâde veya süslü bir takke vardır. Boynunda, büyük bir ustalıkla işlenmiş, güllü, lâleli veya incili, sâde veya muhteşem bir gerdanlık vardır; bunun iki ucu kulaklara doğru yükselir ve küpelerle son bulur; bir kısmında broş da vardır. Varlıklı olmayanların boyunları çıplaktır, fakat başlıkları ayni biçimdedir ve süslüdür. Boyundan sonra, taş omuzlara kadar yontulmuş ve, hemen altına da sâde veya süslü bir yazı ile mersiye yazılmıştır. Türk edebiyatı tarihi, ana, baba veya geride kalan yakınların, ölüm karşısındaki acı felsefesinin bütün özelliklerini bu taşlardan

H. 1039 (M. 1629)

H. 1117 (M. 1705)

H. 1124 (M. 1712)

H. 1135 (M. 1722)

H. 1151 (M. 1738)

H. 1180 (M. 1766)

H. 1200 (M. 1785)

H. 1230 (M. 1814)

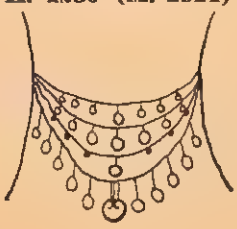

H. 1250 (M. 1834)

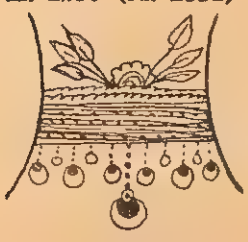

H. 1277 (M. 1860)

H. 1290 (M. 1873)

H. 1300 (M. 1882)

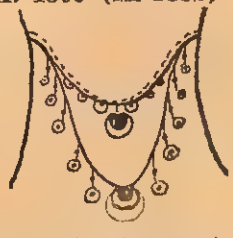

Ebediyete intikal eden sevgililere karşı duyulan vefa, Türk'ün hassas ruhundan sanatkâra intikal etmiş ve mermerler üzerine, toprak altındaki yatanın yaş ve kişiliğini anlatan çizgiler, mezartaşlarına mâna vermiştir. Yukarıki klişede, soldan sağa doğru bu gelişmeye ait safhaları görüyoruz.

toplayabilir. Her taşta temiz bir türkçe yazı ve rakamlarla tarih vardır. Bu bakımdandır ki, her bir taş, medeniyet tarihimizin canlı bir vesikasıdır. Ne acıdır ki, bu vesikaları her gün biraz daha kaybediyor, bunları bir müzede saklayacağımıza, kendi ellerimizle kendi tarihimizin taşsız mezarını kazıyoruz! Torunlarımız, her halde bizi rahmetle anmıyacaklardır!

ASIL DÜŞMAN KİM ?

Dolaştığım Niğde, Sivas, Diyarbakır, Kastamonu, Konya mezarlıklarında Selçuk devrine ait bir tek mezar taşı göremedim. Onların da sosyal yaşayışımız hakkında bilgi verip vermediklerini bilemiyorum. O eski taşların, gaddâr ve duygusuz "imâr" felâketine uğramış olduklarını duydum. İstanbul mezarlıklarının da bu felâket karşısında günden güne ne hâle gelmekte olduklarını bilmiyen yok! Bu canlı vesikalar için İstanbulda bir çatı altı da mı kalmadı?

Ağaran tan yeridir, uyan ey Türk uyan artık! Sana ancak sen yâr olabilirsin. Yabancının veya yabancıya uşak olanın sana hayrı mı olur?! Onlar, sana yüz yıllardır, vahşî anlamına gelen **"barbar"** damgasını vurmağa çalışıyorlar. Onlar, düşmanın, her şey beklenir onlardan... Senin asıl düşmanın, içinde, koynunda yaşıyan ve geçmiş şanlı günlerini inkârı şeref bilenlerdir. Her şeyden önce onlardan korunup kurtulman gerek!

MİLLETİN PARASI'na dair MİLLET VEKİLLERİ'nin hassasiyetleri

YAZAN : CEMAL KUTAY

İşte, 1876 İlk Mebusan Meclisinin unutulmaz çehresi Aydın Mebusu Yenişehirli zade Ahmet Efendi.
(Bu kubbede baki kalan gerçekten hoş bir sedâ imiş...)

Yıl 1877... Osmanlı İmparatorluğumuzun Birinci Meşrutiyetinin ilk Mebuslar Meclisi toplanmış. Seçim sistemine göre, intihabı Padişaha bırakılmış olan *-bir çeşid kontenjan veya tabiî temsilciler-* lar dışında, halkın seçtikleri şahsiyetler var... Eğer Sultan Hamid, bazılarının iddiası gibi gerçekten BÜYÜK ADAM olsaydı, hattâ BÜYÜK ADAM değil, monomani illetine, o inanılmaz vehim ve vesveseye müptelâ bulunmasaydı, seksen yedi yıl önce halkın seçtiği o bir avuç kişinin, halk için ve memleket için nasıl gönülden didindiğini görür, Meclisi kapatmaz, otuz üç yıl şahıs ve ferd istibdadını aileler arasına sızmış jurnalciliğin eline vererek ahlâk ve vatan sukutuna sebeb olmazdı... Zabıtlar, gerçekten ibretlidir: Çoğu, Parlmanter nizamı bilmiyen, hattâ aralarında "Ümmî" denilecek kadar az tahsili bu "ilk halk mebusları" içinde öyleleri vardır ki, bugünün Mebus ve Senatörlerine, samimiyet ve cesaret örneği olabilmenin şerefi içindedirler.

Bunlardan birisi de, Aydın mebusu, Yenişehirli zade Ahmet Efendidir.

Sultan Hamid, İlk Mebusan Meclisini tesirsiz ve sözde bırakmak için, Reis olarak, çok sert, asalet ve dinasti duygusuna bağlı, monarşinin hayranı bir zatı, merhum Ahmet Vefik Paşayı Meclise reis yapmıştı. Gençliği sırasında Paris sefaretimizde vazife görmüş olan Ahmet Vefik Efendi, Parlmanter nizamı Batıda görmüş, ilk meclisde bu sistemin tatbikatını eksiksiz ve kusursuz yerine getirme yolunda aşırı hassasiyet göstermişti. Bu hareket tarzı, hayatlarında değil bir Parlâmentoya, belki böylesine bir kuruluşa ilk defa gelen Anadolu Mebuslarını önceleri yadırgatmış, hattâ sindirmiş, fakat kısa zaman sonra bu temiz yürekli, kalbleri ve kafaları halka ve vatana hizmetle dolu, müstağnî ve gururlu insanlar, gerçekleri çekinmeden ortaya koymıya başlamışlardı. Osmanlı - Moskof savaşı şiddetle devam ediyor, Padişahın Yıldız sarayı duvarları arkasından idare ettiği harb, ağır bozgunlarla neticeleniyordu. Meclis, Yenişehirli zade Ahmet Efendinin bir takririyle *devamlı olarak içtima halinde kalma* mevzuunu müzakere ediyordu. O gün riyaset makamında, Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Paşa vardı. Bu *devamlı olarak içtima*ın, mebusların barınabilmesi bakımından nasıl mümkün olabileceğini sorunca, Yenişehirli zade Ahmet Efendi kürsüye geldi :

"— İcab ederse burada şu taş nerdibân (merdiven) *ler üzerinde yatarız. Bağrımıza taş döşeniriz. Mülk-ü millet elden gider. Halk bizi buraya mebusu olarak göndermiş. O nasıl halât içinde*

İpek Mebusu Hafız İbrahim Efendi.
(Şöyle derdi: "Ben buraya gelirken doğruyu gözümü kırpmadan söyliyeceğime Allah huzurunda "besa" dedim. Tende bir can var. Hakikat yüreğimde çöreklenüb beni yaralıyacağına bu can çıksın daha hayırlı...)

ise, biz dahi aynı hâl üzere olmazsak namusumuz kalır mı? Bu mazeret değildir. Cümlemiz aynı hissiyat içindeyiz. Şu yalın tahta dahi yatak olarak bize çoktur."

Netice malûm: Sultan Hamid, Yenişehirli zade Ahmet Efendi ve onun gibi düşünenleri kapattığı Mebusan Meclisinin korkulan hatırası olarak sürdürdü ve ömürlerinin sonuna kadar oldukları yerden kıpırdatmadı. Fakat Yenişehirli zadenin arkasından bu erkek sözler, Sultanahmet meydanındaki yanan ahşap Mebusan Meclisi binasından tarihin vefakâr sinesine intikal etti.

HAFIZ İBRAHİM EFENDİNİN KESESİ

1908 İkinci Meşrutiyetinin Mebusan Meclisinde, İpek mebusu bir Hafız İbrahim Efendi vardır. Talât Paşayı yetiştiren bu sarıklı ihtilâlci, Mebusan Meclisinin *"fırka disiplini"* ne asla değer vermiyen, doğru bulduğunu tereddütsüz söyliyen bir şahsiyetti. Kaç kere ihtar almış, kaç kere toplantıdan çıkarılmıştı? Bir defa, Maliye Nazırı Cavid Beye : *"— Büyükadaya Seni götüren istemputun kömürünü kim veriyor?"* diye sormuş, Reis Ahmet Rıza Bey bu sualin saded dışı olduğunu söyleyince: *"— Saded'den meded uman bu adamlar memleketle beraber iffeti de batıracaklar..."* demiş, cevabı dinlemeden salonu terketmiş, onbeş gün içtimaa iştirâk edememe cezası almıştı.

Meclisin ruznamesinin kanun lâyihaları ile dolu olduğu bir sırada, bizim ramazan ve bayramımızı takiben, Ermenilerin bayramı geliyor... Reis Ahmet Rıza Bey, Meclisin altı gün daha tatil yapmasını teklif ediyor. Hafız İbrahim Efendi yine kürsüdedir :

"— Ramazanda erken tatil yapma kararını alırken sizlere söyledim. Şimdi tekrar edeceğim. İsterseniz beni yine aranızdan çıkarın. Efendiler!.. Bizim için bugünlerde asıl ibadet, vekili olduğumuz halka hizmettir Yahu... Allahdan korkun!.. Kaç altın tahsisat alıyoruz, kaç saat çalışıyoruz? Kaç saat çalışıyoruz? Gün diyemiyorum. Bayram tatil, seyran tatil, cuma tatil, pazar tatil.. Şimdi bu millet-i muazzamayı teşkil eden zevatın örf ve âdetlerine göre çalışacaksan senenin üç yüz altmış beş gününü kapatacak sebeb buluruz. Efendiler.. Benim iki kesem var. Aldığım tahsisata el süremez oldum. Bir saatimiz bir altına gelecek... Bu paralar, köylüden dişi söküldür gibi toplanıyor. Kendi kesemden yediğim ekmekden gayrısı boğazımdan gitmiyor..."

Her parlâmentoda ön sıraları işgal etmiş olanların bu bahisler üzerinde nasıl patırdı yaptıkları malûmdur.. Hafız İbrahim Efendi de, hakkında verilecek cezayı bildiğinden, Reisin ihtarını beklemeden yürümüş, gitmiş...

FEYZİ EFENDİNİN YEİS ve KEDERİ

Şimdi izin verirseniz, bu konu üzerinde bir de Birinci Büyük Millet Meclisinde 19 temmuz 1338 *(1922)* çarşamba günkü toplantıda bir münakaşa sahnesini "Üçüncü misal" olarak hatırlatacağız.

O tarihte Devlet Şûrası kurulmamıştır ve devlet şûrasının bugünkü görmekte olduğu vazifeleri, "Tetkik Encümeni" adı altında, mebuslardan kurulu bir encümen yapmaktadır. Memleketin içinde bulunduğu buhranlı ve karışık durum dolayısiyle bu encümenin vazifeleri öylesine çoğalmıştır ki, ayrıca iki talî encümen teşkiline zaruret hasıl olmuştur. İşte 19 Temmuz 1922 çarşamba günkü toplantıda, çalışma müddeti biten tetkik encümenine yeniden seçilecek azanın intihabı var. Riyaset makamında olan Konya Mebusu Vehbi Efendi, bu hususiaki riyaset tezkeresini okutuyor :

Hey'et-i Umumiyeye

Altı ayda bir yeniden intihabı 4 Temmuz 337 (921) *tarih ve 131 No. lı kanunun birinci maddesinde muharrer bulunan tetkik heyetinin vazifesi, otuz temmuzda bitmiş olacaktır. Bu tarihte vazifeye başlaması kanun icabı olan heyetin intihabının icra buyurulması arzolunur efendim.*

Türkiye Büyük Millet Meclisi
İkinci Reisi
Dr. Adnan

Riyaset makamının tezkeresinin okunmasını müteakib Malatya Mebusu Feyzi Efendi söz alıyor :

"— Bendeniz hey'eti tetkikiyeye gittim. Orada 23 senelik evrak var. Hâlâ tetkik edilmemiştir. Bunları tetkik ederek çıkaramadık. Çıkaracağımız da yok. Böyle kadîm olanlar dururken elbette yenileri de geliyor. Onbeş azalı tetkik encümeninde hiç bir zaman altı kişiden fazla yoktu. Diğer mebus arkadaşlarımız başka yerlerde, vazifelerde, fakat bir kısmı da hav-ü heveste idiler. Rica ederim efendim... Burada senelerce bekliyen evrakda evlâd-ı vatanın hakkı var. Bize ihkak-ı hak için gelmişler. İğneyi kendimize, çuvaldızı daha sonra başkasına batıralım. Çalışmıyan memura ceza veriyoruz da, milleti temsil gibi en âlî bir şerefe lâyık görülmüş olan bizler kendimize bu ihmal ve terâhimiz muvacehesinde nasıl bir ceza düşünüyoruz?"

Bu Meclis, böyle konuşmaları dinlemiye alışmıştı ve haklı çıkışlara karşı yapmacık tuğyanlar yapmazdı: Mebuslar, Malatya Mebusu Feyzi Efendinin kederli sözlerini şöyle tasvib ettiler :

"— Yaşa Feyzi Efendi..."

Çankırı Mebusu Tevfik Efendi.
(Parlâmentoların tamamlıyamadıkları hizmetleri, **fakir milletin** değil de, kendilerinin tazminini kürsüden söyliyebilmiş milletin gerçek vekili...)

"— İNSANLAR TAŞIYACAKLARI YÜKÜ HESAB ETMELİDİRLER!.."

Birinci Büyük Millet Meclisi böyle konular üzerinde şâhlanma geleneğine sahipti. Nitekim Feyzi Efendiden sonra kürsüye gelen Erzurum Mebusu Yeşilî Zade Salih Efendi, bir de "hesab" yaptı:

"— Meclis tarafından muhakemat ve tetkik encümeni azaları için intihab icrası, bizlere şimdiye kadar kırk elli saatimizi kaybettirdi. Vaktiyle Şûray-ı Devletin teşkiline dair kanunu çıkartmadığımız için hem bizim zamanımız boş yere zayi oluyor, hem de ibâdullahın hakkı kayboluyor. Bu encümenlere intihab edilen arkadaşlarımız bir gün gidiyor, beş gün gitmiyor. Bir adam, yir-

Hokka Takımı

"Milletin parası hassasiyeti" ne dair Birinci Büyük Millet Meclisinde ibret sayılmıya değer hadiselere sık sık rastlarız :

Siyasî suçlu olarak Malta'ya sürülen Cumhuriyet Devri başvekillerinden rahmetli Ali Fethi Okyar, 1922 başında kısa bir zaman Dahiliye Vekâletini de ifa etmişti. O günlerde Dahiliye Vekâleti, bugünkü Ankara valiliği binasının ikinci katında, sağ bitimdeki dört odalı kısmı işgal ediyordu ve bu "dört odalık hak", vekâletlerin sahip olduğu en cömert saha idi. Çünkü, meselâ Nafia Vekâleti makam odasında vekil ile müsteşar karşılıklı otururlardı. "Bütün teşkilât" da diğer bir odada idi!

İşte Fethi Bey, bu Dâhiliye Vekilliği devresinde, makamına 17,5 liraya bir "kalem hokka takımı" almış, Maraş Mebusu Hasip Bey de bir ziyaret vesilesile bunu öğrenmişti. Bu sırada yeni bütçe görüşülüyordu. Hasip Bey söz aldı ve dediki :

"— Bu söylediklerimi makamında vekil beyefendinin bizzat kendisine söylemeseydim, şimdi burada mevzubahs etmezdim. Ali Fethi Beyefendi 17,5 lira vererek makamına bir hokka kalem takımı almıştır. Efendiler!.. Meclis başkitâbetinin odasında 22,5 kuruşluk dökülmez hokka vardır. Mürekkep de zayi olmuyor. Aynı vazifeyi görmüyor mu? Biz hayat memat mücadelesi yapıyoruz. Köylümüz bağrına taş basıyor, vergi veriyor. İsraf bir zihniyettir ve miktarla alâkası yoktur. Eğer devlet bu acı hakikatleri bizzat müdrik olup tasarrufa azami riayet etmez, millet parasının üstüne göz bebeği gibi titremezse, sefahat an'ane haline gelir."

Fethi Bey kürsüye gelmiş, uzun uzun izahat vermiş, hokka takımının bedelini şahsen ödemeyi teklif etmişti. Nihayet Maliye Vekili Hasan Bey araya girmiş, mesele kapanmıştı.

Aradan 43 yıl gibi millet hayatında pek kısa sayılacak zaman öncesinde söylenmiş olmasına rağmen, o celsede söylenenler bugün bize tarih öncesi bir devirden seslermiş gibi gelir : Ne Hasip Bey var, ne de Fethi Bey var!

* * *

mi üç sene hakkının ihkakını beklerse devlete de, Meclise de emniyet ve itimadı kalır mı? Biz bu işi üzerimize almıştık. Vazifemizi vaktimiz olmadığı iddiasıyla yapamıyorsak, tahsisatımızdan bir kısmını verelim, Şûray-ı Devlet kurulsun."

En dikkatdeğer konuşmayı Çankırı Mebusu Tevfik Efendi Hoca yapıyor :

"— Her işi omuzumuza alıyoruz, hüsn-ü niyetimiz var amma kâfi değil... İşte yirmi küsur senelik evrak himmet bekliyor. Efendiler!.. Bu evrak Sizlerden birisinin olsa idi onu böyle sürüncemede bırakanlar için ne düşünürdünüz? Biz Meclis olarak böyle ihmallerin sahibi olursak memurlar ne yapmazlar? İnsanlar taşıyacakları yükü hesap etmelidirler. Bu evrak çıkıncıya kadar ya münavebe ile cümlemiz geceleri bu tetkik komüsyonunda çalışalım veya Şûray-ı Devleti derhal kuralım. Eldeki evrakı ne müddet çıkaracaklar ise maaşlarını da bizler tazmin edelim. Yazık fakir millete..."

* * *

Parlâmento hayatında böyle tecelliler tabiî görülebilir. Fakat böyle fikirlere ve cümlelere tahammül edilmediği devirler de çoktur.

Parlâmentolar, milletin parasının değerini kendi varlıklarını esas kıstas olarak değerlendirdikleri zaman ne kadar samimî ve alnı açık, yüreği rahat oluyorlar...

Gerçekten ne mutlu böylelerine!..

Edirne'deki Eski Sarayın yeri. Vali Hurşid Paşa 1870 (H. 1287) de buraya Mekteb-i İdadîi Askeriyi yaptırmıştır. Etrafında şimdi yarısından fazlası mevcut olmıyan, olanları da pek harap bulunan dikkate değer ahşap evler görülmektedirler (Dr. Rıfat Osman).

Bir BÜYÜK TÜRK'ün içinde beşiğinin sallandığı tarihi yapı:

EDİRNE'de FATİH'in doğduğu Eski Saray

Yazan :
Ord. Prof. Dr. A. SÜHEYL ÜNVER

Fatih Sultan Mehmet, 534 sene önce 29 - 30 Mart 1432 (H. 26 - 27 Recep 835) tarihinde Edirne'de bir sarayda (1) doğmuştur. Bu sırada "Saray-ı Cedide-i Amire" henüz yoktu: O halde İkinci Mehmet, Edirne'de daha önceleri "Birinci Murad Sarayı" diye anılan "Eski Saray" da dünyaya gelmiştir.

Sultan Birinci Murad (Hüdavendigâr Gâzi) nin bu sarayı, 1365 (H. 767) senesinde, Kavak Meydanında, Murad Bey Bayırı ile Topraklı Bayır arasında (2) yapılmış ve inşa edildiği zaman "Saray-ı Cedid" (Yeni Saray) adını almıştır.

Sultan İkinci Murad'ın Edirne'de Tunca kenarında inşasına başladığı ve oğlu Fatih'in tamamlamıya muvaffak

(1) **Fatih'in Bursa'da Muradiye Mahallesinde, helâsı bile olmıyan üç odalı bir evde doğduğunu iddia edenler olmuştur. Bunu, o evi Bursa müzesine mal etmek için bir yorum zannetmiştik. Maalesef hâlâ turistlere "Fatih bu evde doğdu" diye yanlış bilgi verilmektedir.**

(2) **Murat Bey Bayırı'na bugün Muradiye, Küçükpazar Caddesi; Toprakbayır'a da Kırlangıç Yokuşu derler. Eski Saray şehirden bir kilometre mesafede, kuzey doğuda ve havadar vadilere hâkim bir tepededir. (Rıfat Osman, "Edirne Şehri ve Sarayları Tarihi" müsveddelerinden).**

olduğu saray bitince, bu saraya "Saray-ı Cedide-i Âmire" denmiş ve Fatih'in doğduğu saray da "Eski Saray" adını almıştır.

"OL SALTANATIN ŞİMDİ YELLER ESER YERİNDE"

Şimdi Edirne'de bu iki saray da yoktur. Eski Saray'ın yerini biliyoruz, fakat hiç tanımıyoruz. Yeni Saray'ı ise rahmetli Dr. Rifat Osman'ın eserinden ve onun müstesna resimlerinden tanıyoruz. (3).

Eski saray hakkında tarihlerimizin ve eski kaynaklarımızın verdikleri malûmat bizi tatmin edecek derecede değildir. Şimdi onlara bir göz atalım :

Solakzade Tarihi, *"Eski Saray'ın 1368 (H. 770) de tamamlanıp Sultan Birinci Murad'ın saadetle karar eylediğini"* yazar. Demek ki, Murad Bey burada bir kış geçirmiş ve onun baharında da Kırkkilise (Kırklareli) ve Pınarhisar'ı zabdetmiştir.

Pertev Paşa Kütüphanesinde saklı el yazması Evliya Çelebi Seyahatnamesi de, *"Eski Saray önce Sultan İkinci Selim Camii yakınında, Kavak Meydanı denilen yerde bina olunmuştur. Bânisi de Edirne Fatihi Gâzi Hüdavendigârdır. Bu Saray, Edirne'nin fethinin ilk senelerinde yapılmıştır"* der.

SULTAN BİRİNCİ MURAD'IN RÜYASI

Haber-i Sahihe göre, *"Murad Bey rüyasında kendisini gayet lâtif bir mevkide görür. Yanında bulunan nurlu bir zat o yerin imârile payitaht yapılmasını kendisine emreder. Uyanınca rüyayı hatırlayıp gördüğü yerin güzelliği ve o zatın işareti gönlünde yer eder. Yeni fethettiği yerleri dolaşır. Nihayet Edirne'ye geldiğinde dolaşırken rüyada gördüğü yeri bulur ve derhal oraya bir saray inşasını emreder. Murad Beyin yanında bulunan devlet adamlarından çoğu da, bu sarayın etrafında güzel evler ve binalar yaparlar. Orası süslenir ve Edirne de bu suretle kale haricinde büyümeğe başlar."*

Atâ Tarihi, "Eski Saray"ı zikretmiyerek Gâzi Murad Beyin 1385 - 1388 (H. 787 - 790) yılları arasında Tunca kenarında - şimdi bulunduğu yerde - inşa ettirdiği sarayda oturduğunu, Yıldırım Bayezid'in ise Edirne şehrine hâkim bir tepede bir saray yaptırarak oraya geçtiğinde, Tunca kenarındaki sarayın terkolunduğunu yazar (4).

Doktor Rıfat Osman'ın tetkiklerine göre, Yıldırım Bayezid Edirne'de ayrıca bir saray yaptırmamış, belki Eski Saraya bir kasr ilâve etmiştir. Ancak, oğlu Musa Çelebi "Eski Saray"ı genişletmiş ve etrafını tahkim etmiştir. Atâ tarihinin kaydettiği tarihle, "Eski Saray"ın inşa tarihi birbirine benzemez. Yıldırım Bayezid Tunca kenarında birşey yaptırmamıştır. Gâzi Murad Beyin Tunca kenarında küçük bir kasrı vardı. Sultan İkinci Murad'ın 1450 (H. 854) yılında başlattığı "Yeni Saray" bu civara yapılmıştır.

EVLİYA ÇELEBİ NASIL ANLATIR

Diğer tarihlerde "Saray-ı Atîk" hakkında malûmata rastlamıyoruz. Yine meşhur seyyah Evliya Çelebi, "Eski Saray" hakkında bugünkü dilimizde şöyle diyor :

"Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi, Eski Saray'ı genişletmiş ve etrafına bir kale yaptırmış. Bu sarayın hududu beş bin adımdır ve dikdörtgen şeklindedir. Duvarların yüksekliği 20 zira' (takriben 10 metre) dir. Kuzey tarafında bir kapısı vardır. Kanunî Sultan Süleyman Macaristan seferlerinde bu saraya ehemmiyet vererek yenilemiş, yeniçeri odalarına kırk bin nefer ve altı bin hassa oğlanları koymuş. Burada oturmak için de büyük divanhaneler, has oda, büyük ve küçük hazine, kiler, Doğancılar ve Seferliler odaları yaptırmış. Eski Saray'ın bağ ve bahçesi yoksa da, yeri yüksek ve havadardır."

FARKLI GÖRÜŞLER

Edirneli Ahmet Bâdi Efendi, *"Riyazî Belde-i Edirne"* adlı üç ciltlik yazma e-

(3) Bu kıymetli külliyat, bütün vesikalarıyla beraber Türk Tarih Kurumu tarafından 1942 de satın alınmış ve "Edirne Sarayı" eseri 1958 de bastırılmıştır.

(4) Cilt 1, S. 34 .

Edirne'de Saray-ı Atik sahası.

serinde, Eski Saray'ı 1365 - 1366 (H. 767) de başlatır ve 1368 - 1369 (H. 770) de bitirir. Bu saray İkinci Selim'in iradesiyle yıktırılarak yerine Mimar Sinan tarafından "Selimiye Camii" yapılır (5).

Bâdî Efendi, "Sultan Selim Hamamı" nın da Selimiye camii inşa olunduktan sonra çarşı hamamı olduğunu kaydeder. O halde bugün Edirne'de Eski Saray'ın hamamı "Sultan Selim Hamamı" adile mevcud sayılmalıdır (6).

Dayazâde Mustafa Efendi 1751 (H. 1165) de yazdığı "Risale-i Selimiye" de, Sultan Selim Camiinin, sarayın Baltacılar dairesi arsasında yapıldığını yazar.

Sultan Selim Camii 1574 (H. 982) de yapılmıştır. Evliya Çelebi "Eski Saray"ı 1675 (H. 1086) da görür ve malûmat verir. Dr. Rifat Osman'a göre, Bâdî Efendinin yazdıklarında yanlışlıklar vardır. Eserlerinde mehazlarını zikrederken Evliya Çelebi'den hiç bahsetmez.

DAMAD İBRAHİM PAŞANIN ÜÇÜNCÜ AHMED'E TAVSİYESİ

Yine Dr. Rıfat Osman'a göre, bir cami' yaptırmak vesilesile Eski Saray yıktırılmamıştır. 1675 (H. 1086) da, "Eski Saray" da Musahib Mustafa Paşa ile Dördüncü (Avcı) Sultan Mehmed'in kızı Hatice Sultan evlenirler ve burası onlara bırakılır. Hâlâ, sarayın arsasına isabet eden yerde "Hatice Sultan Sokağı" diye bir sokak adına rastlarız.

Sultan Üçüncü Ahmet zamanında bu eski sarayın padişahın oturmasına elverişli olmadığı, Damadı ve Sadrıâzamı İbrahim Paşa tarafından bir telhisle anlatılmaktadır (7). Zira İbrahim Paşa, kayınpederine Hızırlık ve Buçuktepe ka-

(5) **Böylece olduğu Dr. Rifat Osman kavlince "Nükbet-üt Tarih", "Enis-ül Müsamiri" ve "Gülşen-i Maarif" de yazılıdır.**

(6) **Dr. Rıfat Osman, "Sultan Selim Hamamı" hakkında şu izahatı veriyor: "Sultan Birinci Murad Han tarafından bu civarda inşa olunan Saray-ı Hümayunun teberdarân (baltacılar) efradına mahsus iken, efrad-ı mezkûre koğuşlarının hedmiyle (yıkılmasile), Sultan Selim Camiinin inşasından sonra çarşı hamamı ittihaz olunmuştur. Selimiye'nin inşası esnasında ameleye ve ustalara tahsis kılındığı rivayet olunur. Darphane hademelerine mahsus bekâr odaları civarında olduğundan "Darphane Hamamı" adını almıştır. Elyevm mamur ve metruktür."**

(7) **Başvekâlet arşivi M. Cevdet tasnifi. Belediye Dosyasında No: 65856.**
Mayıs 1702 (Cemaziyelahır 1114) de Edirne'de "Eski Saray" nezdinde Fatma Hatun odaları evkafı tevliyeti üzerine Edirne Kadısı Şeyh Mehmed'in bir tevcihi bulunmaktadır.

sırlarından birisine yarım göç yapmasını tavsiye ediyor. Dolayısile, burası ya pek haraptır, veyahut Evliya Çelebi'nin yazdığı gibi bir nevi Enderun mektebidir.

"Eski Saray" ın büyük arsası zamanla Sıdıka Hanım adında bir kadına geçer (8). Maarif bahçesinde "Mektebi İdadî-i Askerî" de yanınca, mektebin yeniden yapılması için 1870 (H. 1287) de Sıdıka Hanım arsasını parasız olarak hükûmete terkeder.

FATİH DEVRİNDEN BUGÜNE KALANLAR

İşte Edirne'de 1432 (H. 835) de Fatih'in doğduğu ve 1451 (H. 855) de de tahta çıktığı "Eski Saray" hakkında tarihlerimizin ve Dr. Rahmetli Rıfat Osman'ın bize bildirdikleri bunlardan ibârettir. Şimdi bu tarihî sarayın yerinden başka hiçbir şey bilmiyoruz. O devirden yalnız bir sarayın hamamı kalmıştır. Ne yazık ki, Fatih'in doğduğu ve çocuklük çağlarını geçirdiği, nihayet yirmi buçuk yaşında tahta oturduğu bu saray hakkında başka herhangi bir yeni bilgimiz ve sarayı bize tanıtacak - velev ki, hayali olsun - hiçbir hatıramız dahi kalmamıştır.

(8) Başvekâlet arşivi M. Cevdet tasnifi Belediye Dosyasında No. 6055.
1670 (H. 1087) tarihli bir vesikanın üzerinde şu bilgi verilmektedir: "Edirne'de "Eski Saray"ın bütün bina ve arsasıyla suyunun satılması için ferman sadır olmakla suyundan bir masurasının Berkuk Ağa Mahallesindeki Hatip Çeşmesine ilhakı hakkında bir arzuhâl."
Demek bu tarihten itibaren bu geniş saha şahıslar elinde nöbet değiştirmiştir.

BİRİNCİ Dünya Harbinde, başta Kut-ül Emmare olarak bir çok muharebelerde esir ettiğimiz İngiliz kumandan ve askerleri, Millî Mücadele sonuna doğru İngilizler tarafından harb içinde ve mütarekeden sonra Malta adasına götürülen Türk asker ve sivil esirlerile mübadele edilmişti. Aralarında 9 general de bulunan 38 kişilik İngiliz esir kafilesine karşı 55 Türk şahsiyeti serbest bırakılmıştı.
Aşağıdaki yazı, bu dikkate değer "mübadele" nin karakteristik safhalarını anlatıyor.

Malta'daki Türk Aydınları, İngiliz esirleriyle nasıl mübadele edildi?

YAZAN: NUREDDİN PEKER

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin temsilcisi Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Londra'da İngiliz Hükûmetiyle 1920 de yaptığı anlaşmaya göre, Türk esirlerinin Hindistan'da arta kalan mahkûmları da mübadele edilecekti. Yalnız esirler arasında güya Ermeni ve İngilizlere kötü muamele yapmış olanlar yerlerinde kalacaklardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ise, Türk tebeasının Türkiyedeki işleri ve suçları hakkındaki kazai haklarına aykırı olan bu anlaşmayı kabul etmemişti. Bununla beraber İngiliz Hükûmeti bazı Türk esirlerini serbest bırakınca, Türk Hükûmeti de İngiliz esirlerini serbest bırakmıştı. Mısırdaki Türk esirleriyle Hindistandaki eski esirlerimiz de bunlar meyanında yurda dönmüşler, Malta adasındaki sürgün Türk aydınlarıyla Hindistandaki mahkûm 110 Türk esiri kalmıştı.

Maltadaki esirler, Birinci Dünya Harbinin sanıkları eski İttihatçılarla, İngilizlerin mevcudiyetlerini tehlikeli gördüğü Türk aydınları ve kumandanlarından ele geçenlerdi. Hindistandakiler ise, Kut-ül Emmare'de esir edilen General Tavnsend kumandasındaki beş general ve silâh arkadaşlarına kötü muamele yapmakla suçlandırılan Süvari Yüzbaşısı Ragıp ve arkadaşları, şahsî suçlardan mahkûm olanlar, Musul Petrollerini mü-

İstiklâl Harbinde Garp Cephesine savaş araçları gönderen, istihbaratı idare eden ve sahil muhafazasını yapan mevki, hat ve menzil teşkilâtı bir arada.

tareke gününe kadar savunan Dicle gurubundan arta kalanlar, Hintlileri istiklâle teşvik ve isyan çıkaran mahkûmlardı. Bu satırların muharririnin de içinde bulunduğu Hindistandaki esir gurubu, zulüm ve mahrumiyet artınca, kurtarılmaları için Mustafa Kemal Paşa'ya gizli - açık müracaatlarda bulunduklarından daha fazla kalmaları tehlikeli görülmüş, nihayet İngilizlerin Ankara Hükûmetiyle yaptıkları anlaşma üzerine 110 kişilik son kafilemiz de derlenip toparlanarak S. S. Kokanada adındaki vapurla Bombaydan Aden yoluyla İstanbula iade edilmişlerdi.

MALTA YÂRÂNININ SERBEST BIRAKILMASI

Artık İngilizlerin elinde Türk esiri kalmamıştı amma, Mondros Mütarekesinden sonra birer bahane ile Maltaya sürülmüş olan Türk aydınları hâlâ tutuklu bulunuyorlardı. Bunlar da hürriyetlerine kavuşmak için her çareye baş vuruyorlar, Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ediyorlardı. B.M.M. Reisi Mustafa Kemal Paşa, elindeki kozu tam yerinde kullandı: Mütarekedenberi Anadolu'da zararlı faaliyetlerde bulunan Lord Gürzon'un yakın akrabası Ravlinson ve arkadaşlarını tevkif ettirdi. Bunun üzerine büyük bir telâşa düşen İngiliz Hükûmeti, Ravlinson ve arkadaşlarının karşılığın da Maltadaki Türk aydınlarını serbest bırakmaya mecbur kaldı.

23 Ekim 1921 de Kızılay Cemiyeti İkinci Reisi Hamit Beyle İngiliz Komiseri arasında imzalanan bir anlaşmaya göre, İngiliz esirleriyle Maltadaki Türk esirlerinin İnebolu'da değiştirilmeleri kararlaştırıldı.

İstiklâl Savaşında başlıca ikmâl bölgesi olan İnebolu'da üsera değiştirme komisyonu kuruldu. İngilizler tarafından İnebolu'ya gönderilen Zonguldaktaki Fransız Maden Şirketi Sekreteri Aleksandr Ekolos, üsera komisyonunda tercümanlık yapacaktı. Daha önce bu değiştirmenin masrafları hususunda çıkan anlaşmazlık, 9 Ekim 1921 tarih ve 1372 sayılı şifre ile halledilmiş, masraflar İngilizler tarafından dahiliye vekâletine ödenmişti.

Malta yârânı diye anılan Türk aydınları, 23 Ekim 1921 de imzalanan anlaşma mucibince İngiliz gemilerile 30 Ekim 1921 de İnebolu önlerine gelmişlerdi. Liman Reisi Dz. Yzb. Neyyir Bey, Osmanlı donanmasında filâmacılık yapmış gümrük muhafaza memurlarından Hacı Mehmet Nazmi Efendiyi bularak gemilerle flâmalı görüşmeyi sağlamıştı.

İngilizler, kendi esirlerini almayınca ellerinde bulunan Türkleri vermiyeceklerini ve ilk önce Albay Ravlinson'un gönderilmesini şart koşuyordu. Bu sırada Albay Ravlinson ancak Ankara'dan Kastamonuya gelebilmişti.

Denizde büyük fırtına başlamıştı. Türklerin fırtınalı havada gemilerde kalmaları istenmiyordu. Bu sebepten İngiliz gemileri o geceyi açıkta geçirdiler. Mübadele ertesi güne bırakılmıştı.

BEKLENMEDİK OLAY

Ertesi günü Albay Ravlinson İneboluya gelmiş ve meşhur Puntosçu Kabak adile maruf bir Rumun kızının evine inmişti. Kötü bir tesadüf eseri olarak da o gece Ravlinson'un misafir kaldığı evin penceresine meçhul bir kimse tarafından tabanca ile ateş edilmişti. Yerli Rumlar hâdiseyi bir istismar konusu yapmak istedilerse de işin iç yüzü anlaşılmakta gecikmedi: Belediye Reisi Hüseyin Kâşif Karagülle'nin yeğeni Sabri adındaki genç, eskidenberi seviştiği Rum kızını kıskandığından, korkutmak maksadile penceresine ateş etmişti. Bunu duyan Ravlinson kahkaha ile gülmüş ve mesele kapanmıştı.

1 Kasım 1921 sabaha karşı Yarbaşı ve Moloz denilen yerler, halk ile dolmuştu. Karadenizin azgınlığı devam ediyordu. Malta Yârânını getiren iki taşıt gemisi ile iki harp gemisi, denizin üzerinde beşik gibi sallanıyordu. İngilizler, limansız bir iskeleye kendi vasıtalarile çıkmağa cesaret edemiyorlardı. İnebolu kayıkçıları hangi kayıklarile gemilere gidebileceklerdi? Herkes düşünceli ve üzgün idi. Eski deniz kurtları bir araya toplanmışlar ve şuna karar vermişlerdi:

"— Vatana hizmet için gelmiş Türk büyüklerini bir saat dahi olsa bekletmek doğru değildir. Onların esirlerini, bizim kıymetli kardeşlerimizle ölüm pahasına da olsa salimen değiştirmek lâzımdır. Acaba buradaki esir İngilizler bizimle gemilere gitmeğe razı mıdırlar?"

İngilizler de bu teklifi kabul ettiler. Kayıkçılarımız, hangi piyadelerle (1) kimlerin gideceğini kararlaştırdılar. Piyadeler hazırlanmıştı ki, bu sırada Ravlinson sordu :

"— Çok tehlike var. Acaba biraz daha beklesek mi?"

Buna bir kayıkçımız şöyle cevap verdi:

"— Size hükûmetiniz emrediyor, gideceksiniz. Bana emreden yok. Siz ölür-

(1) Piyade, kayıkçıların tabiri ile ince, uzun ve oldukça büyük, sağlam kayık demektir.

Malta'dan gelen Türk esirlerini bir an evvel vatana kavuşturmak için fırtınalı havada bile denize açılmaktan çekinmiyen İnebolu' nun kahraman kayıkçıları.

(Daha sonra Kayıkçılar Loncası namına İstiklâl madalyası ile taltif edilmişlerdi.)

seniz çoluğunuz çocuğunuz maaş alacak, biz ölürsek hava.." demiş, İngiliz albayını utandırmıştı.

DÖNENLER KİMLERDİ ?

Denize açılan ilk piyade, patlaklar arasında dikildi, düştü, kapaklanmak tehlikesi geçirdi. İçindekiler ıslandılar amma geriye dönmüyorlardı. Gemilerdeki İngilizler, ellerinde dürbünlerle bu korkunç tabloyu heyecanla seyrediyorlardı.

Denizde dalgalarla bir süre mücadeleden sonra ilk kayık harp gemisine ulaştı. Peşinden diğerleri geldiler, iskeleyi kancaladılar ve İngilizleri teslim edip Türkleri alarak karaya çıktılar. Gelenlerden bir kısmı, yurda kavuşmanın sevinci ile mendireğin duvarlarını öptüler.

Gelenler şunlardı:

Cemal, Cevat, Esat, Süleyman Nûman, Abdüsselâm, Mürsel, Yakup Şevki, Faik, Rafet, Emekli Mustafa Reşat paşalar ile Rauf, Kara Vasıf, Miralay Ahmet Şevket, Miralay Cevat, Miralay Tevfik, Emekli Kaymakam Tevfik, Kaymakam Hüseyin Kadri, Binbaşı Mazlum, Hakkı Arif, Kaymakam Basri, Ali, Yüzbaşı Cemal, Yüzbaşı Tahir, Mehmet Nuri, Mithat Şükrü, İzmir Mebusu Seyyit, Mebus Zaifi, İzmitli Hoca Rıfat, Celâl Nuri, Suphi Nuri, Vakit Muharriri Ahmet Emin, Muş Mebusu İlyas Sami, İzzet, Dr. Fazıl Berki, Hazım Süleyman. İslâm Ali, Polis Muammer, Şifre Md. Kadri, Celâl Hilmi, Mehmet Muhsin Beylerle Avni Ağa, eski polis Md. Hacı Ahmet, eski Dahiliye Müsteşarı M. Abdülhalik, tüccardan Mehmet Süleyman, Ali Nazmi, Mehmet Nazım, gazeteci Mehmet Kâmil, Murat, Ayıntep Mebusu Ali Cenani, dişçi Mehmet Akif, Jandarma Binbaşısı Burhanettin, Sıvas eski Polis Md. Mehmet Rıfat, Mehmet Nuri, Trabzon eski Rüsümat Md. Mehmet Ali, Erzurum Jandarma Kumandanı Adil, Ali ve Celâl Oğuz Beyler.

Maltadan gelen 55 kişiden 45'i İneboluya çıkmış, geri kalan 10 kişi de İstanbul'a dönmüşlerdi. İneboluya çıkanların isimleri malûm ise de, İstanbul'a dönenlerin kimler oldukları tesbit edilememiştir. Dönenler arasında bulunduğunu işittiğim Ahmet Emin Yalman ile 1956 da yaptığım bir görüşmede bana şöyle demişti:

"— Maltadan İneboluya geldik. Albay Ravlinson ve arkadaşlarile mübadele başladı. Paşaların bindiği üstü kapalı yardımcı bir gemiden önce paşalar, sonra diğer gemideki arkadaşlarımız karaya ayak bastılar. Ben, işlerimi tasfiyeden sonra dönmek üzere Celâl Nuri ve kardeşi Suphi Beyler ve isimlerini şimdi hatırlıyamadığım diğer arkadaşlarla İstanbul'a döndük."

İneboluya gelen misafirler, hazırlanan evlere yerleştirildiler. Açık servisle Başkumandan Mustafa Kemal Paşadan selâm ve sevgilerini aldılar.

Ertesi günü Rauf Bey, Cevat, Abdüsselâm, Yakup Şevki ve Mürsel Paşalarla, Hüseyin Kadri, Nazım Beyler ve Hacı Ahmet Efendiden müteşekkil ilk kafile, İnebolu'dan Kastamonu'ya hareket ediyordu.

Topkapı Sarayında

Şehzadeler Okulu

YAZAN : ZİYA ERKİNS

Doğu Roma kayserlerinin tahtına oturan Osmanlı Padişahları, daha evvel saraylarında mevcut olmıyan bir takım teşrifat ve merasimlere boğulmuşlardı : Bir şehzade veya sultanın doğumunda başlıyan *beşik alayı*, onların ölümündeki cenaze alayına kadar bir çok merasim ve alaylarla geçerdi. İşte bu alaylardan birini de, şehzadelerin ilk derse başlamaları merasimi teşkil ederdi.

Sultan Birinci Abdülhamid'e takdim edilen ve Fatih'teki Ali Emirî Kütüphanesinde 887 numarada kayıtlı bulunan bir yazmada, Şehzade Mustafa ve Süleyman'ın ilk derse başlamaları merasimi pek güzel tasvir olunmuştur.

SULTANLAR NASIL DERS GÖRÜRLERDİ ?

Topkapı sarayında padişah çocukları için yaptırılan okula bugün *"Şehzadeler Okulu"* denilmektedir. Dördüncü Murat ve Sultan İbrahim'in saltanatları zamanında olduğu gibi, bazı devirlerde bu okulun hiç talebesi bulunmazdı. Fakat bazı zamanlarda da hükümdarların o kadar çok çocukları olurdu ki, bu sefer de talebe fazlalığından okul dar gelir, oraya yakın bulunan Beşir Ağa mescidinde derslere devam olunurdu.

Üçüncü Sultan Mehmet tahta çıktığı vakit, 112 kardeşinden sağ kalmış bulunan ondokuzunu kendisi boğdurmuştu. Fakat evli ve bakire olarak daha 26 kız kardeşi vardı. İşte bu küçük şehzade ve sultanlara mahsus okul bugün de görülüyor. Burası gayet süslü bir binadır. Her tarafı çini ve altın yaldız içindedir. Büyük salon küçük sultanlara mahsus idi. Sultanlar daha evvel gelir sedirlere

Şehzadeler Okulunun kapısından bir görünüş.

otururlar, yukarıdaki demir çubuğa ilişik bir perde önlerine çekilirdi. Salonun karşı köşesindeki sedirin önündeki başka bir demir çubuğa da diğer bir perde çekilirdi. Burada da hocalar otururlardı. Böylece iki perde arasında bir koridor hasıl olur, buradaki sedefli koltukta da kızlar ağası oturur, nezaret ederdi.

ŞEHZADELERİN OKULA BAŞLAMA MERASİMİ

Şehzadelerin okula başlama merasimi pek debdebeli olurdu. Bunlardan Birinci Sultan Abdülhamidin Şehzadeleri Mustafa ve Süleyman'ın okula başlama merasimi tasvirini yukarıda adı geçen Endurinî Fazıl aynen şöyle anlatıyor :

"Şehzadeler çarşamba günü derse ağâz buyuruyorlar. Sarayın incili meydanına otağlar kuruluyor, ziyafetler çekiliyor. Sadrıâzam Halil Hamid Paşa ile Şeyhülislâm üçüncü kapı önüne gelip şehzadelerin çıkmasını bekliyorlar. İki küçük şehzade kapıda görününce gök-

Topkapı Sarayında Padişah çocukları için yaptırılan Şehzadeler Okulunun içinden bir köşe.

ler "Allahın güzelleri" sesleri ile inliyor. Şehzadeler ipekler içinde gayet asilâne yürüyüşleri ve alınlarındaki necabet herkesin dikkatini çekiyor. Başlarındaki iri pırlantalı sorguçlar güneşin altında o kadar parıldıyor ki, bakanların gözlerini kamaştırdığından şehzadeler bile görünmez oluyor. Bunların arkasında teşrifat üzere ve mertebelerine göre ağalar yürüyorlar, lalaların ellerinde puşûdeli mücevher rahleler üzerinde ciltleri elmaslı Kelâm-ı Kadimler taşınıyor.

Bazen talebe fazlalığından dolayı Şehzadeler Okulu dar gelir, dersiere yukarıda kilişesi görülen Beşir Ağa Mescidinde devam olunurdu.

Her iki şehzadenin baş lalaları Hurşit ve Tahir Ağalar sağa, sola olkadar altın ve gümüş para serpmişler ki, gökteki yıldızlar bile bu kadar olamazlarmış. İşte böylece yavaş yavaş yürünüyor. Sağa, sola selâmlar verilip sarayın incili köşküne geliniyor. Babaları Birinci Sultan Abdülhamid tarafından karşılanıyorlar. Burada Şeyhülislâm Efendi tarafından Kur'an-ı Kerim'e başlattırılıyorlar. Daha sonra dualar edilip, şerbetler içiliyor. Heyet de aynı merasim üzere avdet ediyor. Yalnız şehzadeler harem dairesine çıktıkları kapıdan girmemişlerdir. Çünkü kızlar kapısı denilen kapı, şehzadelerin diğer kapıdan geçmelerine - reşk haset etmekle sinesini çak çak ettiğinden - bu kapının hatırı için alay buradan Harem-i Hümayuna giriyor."

Bu ifade, aynen Endurîni Fazıl'ındır. Fakat padişah başka bir yoldan daha evvel hareme gelmiş olduğundan, şehzadelerini burada yine karşılıyor ve orada bulunanlara keselerle altın ve gümüş ihsan ediyor. Şehzadeler de ertesi günden itibaren işte bu *Şehzadegân Mektebi*'nde derslerine her gün devama başlıyorlar.

Sarayın hazine deposunda, Birinci Sultan Abdülhamid'in şehzadelerinin okula başladığı sırada giymiş bulundukları elbiseler mevcuttur. Bu elbiseler yün lü bir kumaştandır. Düğmeleri mercan ve bunların üzeri de incilidir. Bir de ufak mücevherli kama vardır.

Sahip olduğu büyük üne rağmen pek az tanınmış bir kimse varsa o da Türk bilgini İbn-i Sîna'dır. Doğu dünyasının yetiştirdiği bu eşsiz, dev Tıp bilgini, Ortaçağ'da insanların bildikleri ne kadar konu varsa onların hepsine el atmış, hepsini öğrenip öğretmiş, uygulamıştı. Fransız Akademisi üyesi, seçkin yazar PASTEUR VALLERY - RADOT, bu sayfalarda okuyacağınız yazısında, bu büyük adamın kişiliğini bilinmiyen bütün veçhileleriyle gözlerinizin önüne sermektedir.

Doğu'nun Dev Bilgini İBN-İ SÎNA

Bütün bilim kolları ile uğraşmıştır. 1000 yıl sonra dahi Doğu - Batı bu harika adamı büyük bir hayranlıkla anıyor.

X. yüzyılın sonu Doğuda özellikle karışık bir dönem oldu. Bağdat halifelerinin otoritesi azalmıştı; her yanda bir takım maceracılar türeyerek birbirine rakip ve birbiriyle aralıksız savaş halinde yeni yeni hanedanlar kuruyorlardı.

İşte o sıralarda dünyaya üstün bir insan geldi. Ömrü boyunca da türlü maceralar geçirdi. Adı Ebû Ali Hüseyin İbn-i Abdullah İbn-i Sîna olan bu adam aynı zamanda hekim, astronom, simyacı, şair ve filozoftu. Hicrî 370 yılında (M. S. 980) Türkistan'daki Afşina kasabasında doğdu. Babası sarraftı. İbn-i Sîna daha on yaşında okuma - yazma öğrenmiş, Kur'anı hıfzetmiş bir hârika çocuktu.

Babası, oğluna mantık okutsun diye, özel bir öğretmen tuttu ama öğrenci kısa zamanda öğretmenini geçti. Bunun üzerine öğretmene yol verildi ve genç İbn-i Sîna da tek başına felsefe, fizik, geometri ve tıp öğrenmeğe başladı.

ÇALIŞMA USULÜNÜ KENDİSİ ANLATIYOR

Onsekiz yaşındayken, bilgisinin derinliği ile herkesi hayrete düşürüyordu. Çalışma usullerini kendisi şöyle anlatmıştı :

"Okuduğumu anlıyamadığım zamanlar hemen camiye gidiyor, güçlükleri gidermesi için Yüce Tanrı'ya dua ediyordum.

Geceleyin evde bir kandilin ışığında okuyup yazıyordum. Uykum geldiğini, dermanımın kesildiğini hissedince güç kazanmak için bir kadeh şarap içiyor, yeniden okumaya başlıyordum. Uykudayken kafam okuduklarımla doluydu. Bazen uyandığım zaman karanlık kalmış sorunların benim için birden aydınlanıverdiğini görüyordum.

Mantık, fizik ve matematiği iyice öğrenene kadar böyle çalışmaya devam ettim. Sonra Aristoteles'in metafiziğine yöneldim. Kitabı kırk defa okuyup ezberledim ama anlamını kavrıyamadım, anlamaktan da umudumu kestim.

Günün birinde bir kitapçıya gittim. Bana satılık bir kitap gösterdi. "Al bunu," *dedi, almak istemedim. O:* "Al bunu diyorum, sahibinin paraya ihtiyacı var. Kitap da sana üç dirhem gümüşe malolacak," *diye diretti.*

EMÎR'İN KİTAPLIĞINA GİRME İZNİ ALIYOR

Bunun üzerine kitabı aldım. Bu, Fârabî'nin bir eseriydi. Aristoteles'in metafizikle neyi kasdetmek istediğini anlatıyordu. Eve gelince kitabı okudum, bu

sayede de Aristoteles'te karanlık kalmış neler varsa hepsini öğrendim. Sevincime son yoktu. Tanrı'ya şükürler ettim, yoksullara bol bol sadaka verdim."

Yirmi bir yaşına basınca İbn-i Sîna bütün insan bilgilerini bir eserde toplamak gibi bir emele kapıldı. Bugünkü deyimle *"ansiklopedi"* diye adlandırabileceğimiz yirmi ciltlik bir eser yazdı.

O sırada Buhara emîri hastalanmış, hekimler derdine çare bulamadıkları için İbn-i Sîna'yı çağırtmıştı. İbn-i Sîna emiri iyi etti. Hükümdar İbn-i Sina'yı mükâfatlandırmak için ona kendi kitaplığına girmek, günleriyle gecelerini orada geçirmek iznini verdi.

İBN-İ SÎNA KİTAPLIĞI YAKMAKLA SUÇLANIYOR

İbn-i Sîna'nın anlattığına göre: *"birkaç odadan meydana gelme, eşsiz bir kitaplıktı bu, içinde kitapla dolu, birbiri üzerine konulmuş sandıklar vardı. Bir odada hukuk kitapları, bir başkasında şiir kitapları... öbür odaların her birinde de bir başka konu ile ilgili kitaplar vardı."*

Günün birinde bu kitaplık yandı. Kimileri: *"İbn-i Sîna burada edindiği bilgilere tek başına sahip olmak için orayı yaktı,"* dediler. Nitekim Eskiçağ'da Hipokrates de böyle bir suçlama ile karşılaşmıştı.

Hükümdar kendisine resmi bir görev de vermişti ama, İbn-i Sîna bir gün Buhara'dan ayrıldı. Bunun sebebi pek anlaşılamadı.

Ondan sonra da İbn-i Sîna âvâre bir hayat sürmeğe başladı. İçinde yereden kaygı onu boyuna bulunduğu yerden kaçıp gitmeğe zorluyordu. Hakanlar onu koruyorlar, hediyelere, rütbelere boğuyorlardı. Derken birden sefil bir hayat sürmeğe başlıyor, hasta tedavi ederek kazandığı para ile geçiniyordu.

TEDAVİ USULLERİ HÂRİKALAR YARATIYOR

Derken İbn-i Sîna Buhara'dan Gürgân'a gitti ve bu şehrin emirinin sarayında kaldı. Gazneli Mahmut kendisini çağırınca onun ayağına gitmeyi kibrine yediremedi. Gazne'ye gidecek yerde Curcân yolunu tuttu. Bir yandan da Gazneli Mahmut kendisini aratırken İbn-i Sîna da o şehirden bu şehire dolaşıyordu. Nihayet takma bir adla Emir Kaabus'un sarayına geldi. Orada hastaları tedavi konusunda bütün saray erkânını şaşırtan başarılar sağladı.

Büyük bilgin : İbn-i Sîna.

O sırada Emirin yeğeni hastalanmış, en ünlü hekimler delikanlının başucuna çağrılmıştı. Kimse zavallı gencin derdine çare bulamadı. Nihayet İbn-i Sîna'ya başvurdular. O da hastanın nabzını yoklayınca, derdinin sevda olduğunu anlayıverdi.

AŞK HASTALIĞI NASIL BELLİ OLUR?

Fakat aldanmamak için şöyle bir çareye başvurdu: Bir yandan delikanlının nabzını tutarken, öbür yandan da saray kapıcısına, binadaki daireleri genç şehzadenin önünde bir bir saymasını

İbn-i Sîna'dan vecizeler

● Sırrını herkesten sakla ve daima kuşkuda ol. Çünkü akıllı olmak kuşkulu bulunmak demekten başka bir şey değildir. Eğer sırrını saklamakta devam eder ve daima kuşkulu olursan sır senin esirin olur. Yok onu fâş edersen o zaman sen onun esiri olursun.

● Bildim ve anladım ki, hiç bir şey bilinmemiş ve hiç bir şey anlaşılmamıştır.

● Bana yan yan bakıyorlar. Çünkü ben yücelikler uğrunda çalışarak gecelerimi sabah ettim. Onlar ise sabahlara kadar uyudular. Sevmiyerek baktıklarından beni fena görüyorlar. Severek baksalardı bende fena görmekte oldukları şeylerin iyi olduklarını görürlerdi.

● İhtiyarlığın rengi, benim sakallarımın yanlarında bir beyaz ihtar alâmetidir ki, bana yolsuz hareketler, kötü işler yapmağa meydan kalmadığını bildirir. Bana bu akları boya diyenler oldu. Ben de bunlara şöyle söyledim : Ben bu ihtiyarlığı, bu ak saç ve sakalı dirl olarak üzerimde taşımak istemiyorum. Bir de onları siyah boyaların altına gömüp ölü olarak nasıl taşıyayım.

* * *

emretti. Kapıcı dairelerden birinin adını söylediği sırada delikanlının nabız atışları hızlandı. Bunun üzerine İbn-i Sîna kapıcıya :

"— O dairede oturan kadınların adlarını söyle bana bakayım," dedi.

Kadınlardan birinin adını kapıcı söylediği sırada şehzadenin nabzı daha hızlı atmağa başladı. Sır meydana çıkmış, hastalığın sebebi anlaşılmıştı. İlâcı ise gayet basitti: Güzel cariyeyi şehzadenin koynuna sokmak.

HUZUR İÇİNDE YAZDIĞI ESERLER

Fakat daha önce emirin bu işe razı olması gerekiyordu. Emir "evet" demeden önce böyle mucizeler yaratan hekimi görmek istedi. Onun, Gazneli Mahmud'un harıl harıl aratıp istettiği İbn-i Sîna olduğunu anladı ama, kendisini Gazne'ye gönderecek yerde sarayında alıkoydu, rütbeler, nişanlar verdi.

Aradan zaman geçince Emir Kaabus öldü. Bunun üzerine İbn-i Sîna, Emir Necm - üddevle'nin sarayına gitti. Başvezirliğe atandı ama hayatını yazan bir muharririn anlattığına bakılırsa "kadınlarla, yiyip içmeğe olan düşkünlüğü" yüzünden Emirin gözünden düştü, görevinden oldu.

Bunun üzerine kalkıp Dihistan'a gitti, orada ağır hastalandı. Yine Curcân'a geldi. Orada, hayranlarından birinin kendisi için satın aldığı evde oturmağa başladı. Eserlerinin bir kısmını huzur içinde burada yazmak imkânını buldu.

AYAKLANAN ASKERLER KELLESİNİ İSTİYORLAR

Fakat âvârelik İbn-i Sîna'nın kanına işlemişti. Bu sâkin hayattan hoşlanmadı, binlerce bahçesi ile ün salmış Rey şehrine gitti, ora sultanının sinir hastalığına tutulmuş olan veliahdini tedavi edip iyileştirdi. Fakat o sırada patlak veren savaş yüzünden, Rey'den ayrılarak Mazenderân'daki Kazvin'e, daha sonra Hemedan'a geçti. Orada başvezir oldu. Askerler ona karşı ayaklandılar, Sultandan kellesini istediler. Sultan ise onu öldürtecek yerde görevinden uzaklaştırmakla yetindi. İbn-i Sîna canını kurtarmak için bir arkadaşının evine sığındı.

Çok geçmeden Emir ona yine başvezirlik görevini verdi. İşte İbn-i Sîna en önemli eseri olan "Tıb Kanunu" nu o sırada yazdı. Sâkin bir ömür sürüyor, gündüzleri kamu işleriyle uğraşıyor, geceleri ise bilginler ve öğrencilerle sohbetler ediyordu.

HAPİSTEYKEN YAZDIĞI İLMÎ ESERLER

O sırada Emir öldü, oğlu onu yine başvezirlikte bırakmak istedi ama o kabul etmedi, aktar olan bir dostunun yanında gizlenip fizik ve metafizik hakkındaki eserinin büyük kısmını yazdıktan sonra kendini emniyette hissetmiyerek İsfahan Emiri Alâ - üddevle'nin sarayına kabul edilmesi için kendisine yazıp ricada bulundu. Fakat Hemedan emiri onun bu teşebbüsünü öğrenince kendisini hapsettirdi. İbn-i Sîna buna üzülecek yerde sevindi: Hapiste geçirdiği günler boyunca yeni yeni eserler

İbn-i Sîna'nın uzun yıllar ömür sürdüğü Isfahanda bir cami.

yazdı. Çok geçmeden Emir kendisini serbest bıraktı. Fakat İbn-i Sîna ne olur ne olmaz, diyerek kardeşi, bir arkadaşı ve iki uşağı ile birlikte derviş kılığına girip yollara düştü, o patırtı arasında Kader hakkında bir eser yazdı. Beş arkadaş yağmacı aşiretler arasından geçip az gittiler, uz gittiler, dere - tepe düz gittiler, nihayet güller diyârı İsfahan şehrine ulaştılar. Bu şehrin Emiri İbn-i Sîna'yı çok iyi karşıladı, kendisine yüksek rütbeler verdi.

NİHAYET HUZURA KAVUŞUYOR AMA...

Orada büyük bilgin için yepyeni bir hayat başladı. Gece gündüz çalışıyor, kendisine hayran çömezleriyle felsefi tartışmalar yapıyor, Avrupa'daki çeşitli bilginlerle mektuplaşıyor, her yandan gelen hastaları tedavi ediyordu.

Bunca zaman özlediği huzura nihayet kavuşmuştu. Fakat İbn-i Sîna'nın alınyazısı böyleydi: Sâkin bir hayat süremiyecekti. Günün birinde -amipli dizanteri olması muhtemel bulunan- bir hastalığa yakalandı, yine de Hemedan'a giden İsfahan emirinin yanından ayrılmadı. Fakat Hemedan'a vardığında bitkin haldeydi. Ölümün yakın olduğunu anlayınca abdest aldı, yoksullara sadakalar dağıttı, kölelerini azad etti, namaza niyaza daldı ve çok geçmeden de ruhunu teslim etti (1037). Öldüğü zaman elli yedi yaşındaydı.

Kısaltarak çeviren : S. T.

Vahidettin'in firarından sonra Hazine Dairesindeki tesbitler

YAZAN : KEMAL ÇIĞ

Osmanlı saltanatı zamanında Topkapı Sarayının sayısız zenginlikleri arasında en fazla değer verilen ve muhafazasında büyük titizlik gösterilen kıymetler arasında Mukaddes Emanetler, şüphesiz en başta gelmekte idi. Yeni bir Padişah tahta çıktığı zaman, bu dairedeki Mukaddes Emanetler kontrol edilir ve tahta çıkan Padişahın mührü ile mühürlenirdi.

VI. Sultan Mehmed Vahidettin Osmanlı Padişahlarının 36 ıncısı olarak 4 Temmuz 1918 Perşembe günü tahta çıkmıştır. Osmanlı Hanedânı içinde, zamanın kötülüğü bakımından, en bahtsız Padişah budur. 8 Ekim 1918 de, Türkiye'yi Birinci Cihan Harbi'ne sokan İttihat ve Terakki Fırkası iktidardan çekilmiş, memleketin düştüğü büyük felâketten kurtarılması gayreti tamamen Vahidettin'e kalmıştı. 30 Ekimde imzalanan Mondros Mütarekesi ile memleket çok ağır şartların altına sokulmuştu. Bu mütareke neticesi; Türk vatanı yer yer çeşitli düşmanlar tarafından işgâle başlanmış, ordusu ve donanması yok edilen millet, lâyık olmadığı bu felâketin karşısında, şaşkına dönmüştü. Acz içinde olan Padişahdan ve İstanbul Hükûmetinden millet ümidini tamamen kesmiş ve kara günlerin kara yasına gömülmüştü. Yalnız, bu felâketli günlerde ümidsizliğe kapılmayan bir avuç fedakâr vatan evlâdının başında Mustafa Kemâl Paşa vardı ki, 19 Mayıs 1919 da 9. Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun'a ayak basmış ve memleketi kurtarmak gayreti ile milleti kendi sesine kulak vermeye dâvet etmişti. Bu sese inanıp onun peşinden giden millet, "İstiklâl Harbi" dediğimiz harbi kazanmış ve vatan kurtulmuştu. Bu olayların cümlece malûm olan teferrüatına girmeden biz konumuza dönelim:

Emanet-i Mukaddese'nin Muhafaza edildiği Has Oda'nın Hacet Penceresinden görünüşü.

(1 — Çadır şeklinde gümüşden yapılmış altun yaldızlı içi nakışlı, dışı nakışlı ve Tâlik Hat'la Kitâbeli şebeke.
2 — İçinde Hırka-i Saadetin (Hazret-i Peygamber'in Hırkaları) muhafaza edildiği altun sandık.
3 — Sancağ-ı Şerif'in muhafaza edildiği abanozdan yapılmış üzeri gümüş aplikli sandık.
4 — Hazret-i Peygamber'e ait iki kılıç.)

"HALİFE-İ MÜSLÜMİN" İN İNGİLİZLERE İLTİCASI

İtilâf devletleri 10 Ekim 1922 de Mudanya Mütarekesi ile Türk Vatanının bütünlüğünü ve Türkiye'nin istiklâlini

tanımaya mecbur kalmışlardı. 1 Kasım'da Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisinin kabûl ettiği bir kanunla; Türkiye'de padişahlık ve ferdî saltanat rejimi kaldırılmış "Osmanlı Devleti" tâbiri de tarihe mâlolmuştu. Bunun üzerine Padişah Vahidettin, adamları vâsıtasiyle, halk arasında yaptırdığı sondajda da halkın kendisini sevmediğini anlayınca, selâmeti, memleketi terkde bulmuş ve 16 Kasım tarihinde İstanbul'daki İngiliz İşgâl Kuvvetleri Kumandanlığına iltica için resmen mektup yazmıştı. İltica mektubunda imzasının üstüne *"Halife-i Müslümin"* sıfatını koymuştur ki, bu da O'nun, millî irade karşısında gösterdiği teslimiyetin en güzel delilidir.

İstanbul'daki İngiliz Karargâhı 17 Kasım 1922 tarihinde şu resmî tebliği neşretmişti:

"Zâtı Şahanenin vaziyeti hazıra dolayısile hürriyet ve hayatının tehlikede olmasından korkarak bütün müslümanların Halifesi sıfatiyle İngiltere'nin himayesini ve İstanbul'dan derhâl ayrılmak istediği bildiriliyordu. Zâtı Şahanenin arzusu bu sabah yerine getirilmiş ve Malaya Zırhlısına binerek Malta'ya müteveccihen İstanbul'dan ayrılmıştır."

Bu tebliğ üzerine ertesi gün 18 Kasım'da altında imzaları bulunan zevat tarafından Topkapı Sarayında Mukaddes Emanetler Dairesinde yapılan kontrol neticesi şu zabıt tutulmuştur :

ZAPTIN METNİ

"Mehmed-i Sadis'in dün sabah Yıldız Sarayını terk ile İngilizlere iltica ettiği ve keyfiyeti firarı İngiliz Kumandanı Harington'un imzasiyle neşredilen tebliğ ile ve Yıldız Sarayında yapılan taharriyat ile sâbit olması üzerine bugün 18 Teşrinisanî 1338 ve 28 Rebiülevvel 1341 Cumartesi günü saat 10 evvelde Hazine Kethüdası Refik Bey nezdindeki Hazine Dairesinin anahtarı ile hazineye girildi. Hazine Kapısında Hazine Kethüdası nezdindeki Sultan Selim-i Evvelin mührü bulunarak fek edilmiş ve kapı açılarak bir camekân dâhilinde mahfuz bulunan Emaneti Mukaddesenin anahtarlarını muhtevi iki zarf alındı. İşbu zarfların beş mahâlli, Mehmed Vahideddin yazılı mühür ile tahtim edilmiş

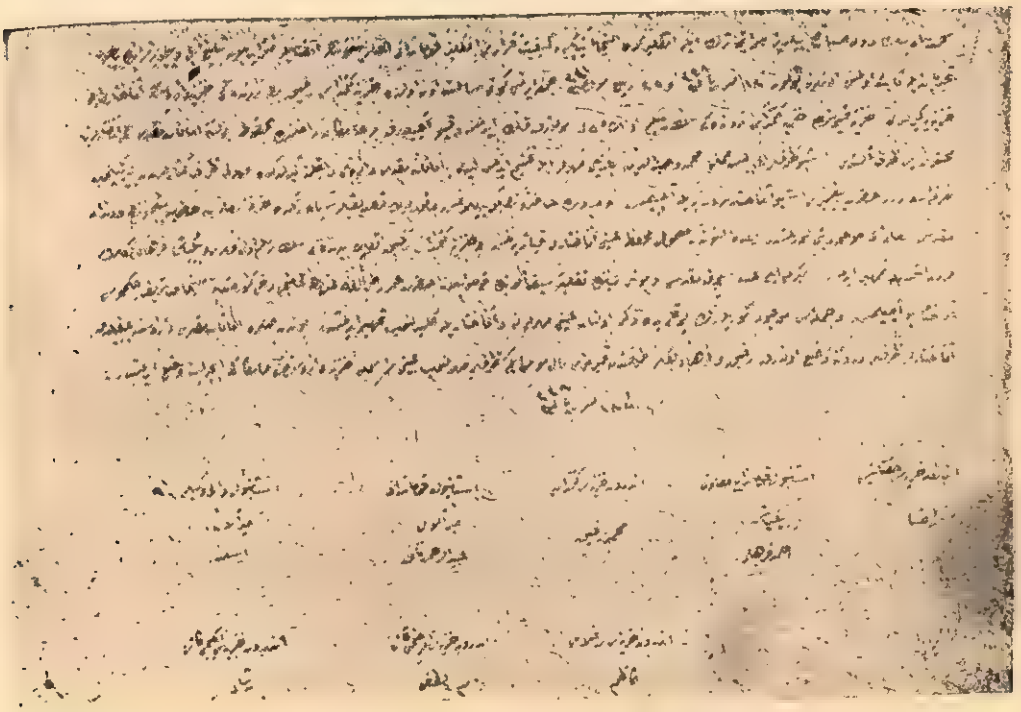

Topkapı Sarayı Müzesi Maarif Arşivinde mahfuz 35 numarada kayıtlı "Daire-i Hazinei Hümayun'un İlm-ü Haber ve Kuyudatı Saire Defteri" nden sabit (metni yazının içindedir).

idi. Emaneti Mukaddese Dairesi dâhiline girildikte mühürlü zarf kenarlarından yırtılıp Hırka-i Saadet-i Hazret-i Peygamberî işbu anahtarlardan biri ile açılmış ve derununda hazurunun ve yıllanmış memurların tasdikiyle siyah renkde Hırka-i Saadet-i Hazret-i Peygamberî'nin ve Dendanı Mukaddes-i Saadetin mevcudiyeti görülmüştür. Bâde altundan mamûl mahfaza ayni anahtarla kapattırılmış ve Hazine Kethüdası Refik Beyin yedindeki Sultan Selim-i Evvel mührü ve Binbaşı Ferhat Beyin Mühr-i Zâtısiyle temhir edilmiştir. 22 adet Suyuf-u mukaddese ve bunlar meyânında taklid-i Seyf Alayında kullanılan Hazret-i Ömer Radiyullahianhün kılıncı dâhi görülmüştür. Sancağı Şerif çekmecesi anahtarı ile açılmış ve cümlesi mevcut görülerek yukarıda zikrolunan ayni mühürlerle ve anahtarı ile kilitlenip temhir edilmiştir. Bundan sonra Emaneti Mukaddese Dairesinden çıkılarak anahtarlar zarflar derununa vaz'olunarak Refik ve Ferhat Beyler tarafından kırmızı balmumü ile mühürlenip ayni merasimle Hazine Dairesindeki camekânın içersine vaz'edilmiştir.

İstanbul Vali Vekili
Miralay
Esad

İstanbul Kumandanı
Miralay
Abdurrahman Nafız

Enderun Hazine
Kethüdası
Mehmed Refik

İstanbul Kumandan Muavini
Binbaşı
Ahmet Ferhat

Enderun Hazinesi
Haftânisi
Rıza

Enderun Hazinesi İkinci
Kâtibi
Reşat

Enderun Hazinesi Üçüncü
Kâtibi
M. Lütfi

Enderun Hazinesi
Gulâmı
Kâzım

İYİ TARAFI

Zabıttan da anlaşılacağı veçhile İngilizlere iltica için yaptığı müracaatta sâdece "Halife-i Müslümin" sıfatını kullanması, Halifelik sembolü olarak bilinen bu mukaddes eşyalara el sürüp sürmediği şüphesini uyandırmış ve onun neticesi bu kontrol yapılmıştır. Hükümdarlığı 4 sene, 4 ay süren Vahidettin'in Anadoludaki millî harekâtın başı olan Mustafa Kemâl'in idamı için zamanın Şeyhülislâmı Dürri Zâdeden fetva alacak kötü hareketine mukabil bir tek iyi tarafı vardır ki, o da İtalya'nın San-Remo şehrinde yerleşen ve hayatını büyük bir maddî sıkıntı içinde geçirmesine rağmen kimseden yardım istemeyi düşünmediği gibi, İstanbul'dan kaçarken de Topkapı Sarayının zengin hazinelerine el uzatıp maddî değeri pek büyük olan bir çok kıymetli eşyayı alıp beraberinde götürmeyi de düşünmemiştir. Böyle bir teşebbüse geçse idi, o hazineleri muhafaza edenler kalben olmasa bile, resmen onun adamı oldukları için mâni olurlar mıydı? Şimdi bu hususta hüküm vermek güç.

Hırka-i Saadet Dairesinin dış kapısı.

Fatih'in Kurduğu Okmeydanı ve "OKÇULAR TEKKESİ,,

Yazan :
CEMALEDDİN SERVER REVNAKOĞLU

İstanbul'un kuşatılmasında, Ok Meydanı'nın çok önemli ve mahallî bir yeri vardır.

Bu azametli ve heyecanlı günlerde, Fâtih, Otağ-ı Hümâyun'unu (içi en az bin kişi alan çadırını) ve karargâhını bu tepelerin üstünde kurmuş, sonra da bu yeri *"Meydân-ı Tîr Endâzân"* (Okçular Meydanı) olmak üzere, baştan başa vakfetmişdir.

Bu itibarla, Fâtih'in ordusu, kuşatmanın bir süresini, buradaki karargâhında geçirmiş ve Feth'in bir kısım plânlarını burada hazırlamışdır.

Fâtih'den sonraki hükümdarlar, oğlu Bâyazîd-ı Velî'den başlıyarak, ok atmakda hünerli ve hevesli padişahlar, ekseriyâ saray erkânı ile ba'zan de yalnız olarak buraya gelmişler, ok atmışlar, idmanlar yapmışlar ve bu münâsebetle burada bir okçular mahfeli, bir Okçular Tekkesi - Derneği - kurmuşlar; bunların yaşaması ve faâliyetlerinin devamlı olması için de, zengin vakıflar bırakmışlardır.

Sultan İkinci Abd-ül Hâmîd zamanına kadar *"Okçular Tekkesi"* açıkdı; çalışmalarına devam ediyordu.

Tekke'de *"Kabza almış"* Kemankeşler, her hafta buraya gelirler; başları bulunan Tekke Şeyhi'nden, tekrar *"Destur"* alırlar, onun idâresi altında ok ta' lîmleri yaparlardı. Bu sebeble en eski sporumuz, Türk okçuluğu'nun ilk stadı sayılan ve bir çağın, bir spor devrinin tarihini taşıyan bu meydan, şimdi ne yazık ki çok bakımsızdır; tamâmiyle bırakılmışdır. Hattâ, unutulmuşa benzeyen acıklı, garib bir hâli vardır. Her tarafı, her köşesi bir tarihin parçası olduğu halde, şunun bunun elinde, yıllardır tahrîb ve serbestçe tasarruf edilmektedir.

Üzerinde sporcu padişah'lardan ve şöhretli okçulardan kalma kırık dökük *"Nişan Taşları"* ile Sultan Mahmud'un bıraktığı, gelin endamlı Menârenin (Minare) bu günkü perişan hâlinden, utandırıcı kılığından başka burada, o günlerin azametini gösteren herhangi bir hâtırayı artık bulamıyoruz.

Deryâdil seyyâhımız Evliyâ Çelebi'den öğrendiğimize göre, Ayasofya'nın kocaman putları, fetihten sonra, Ok Meydanına getirilmiş; gâzilerimiz de, haftada iki gün buraya gelip, bunlara ok atmışlardır.

ESKİ TÜRKLERDE OKÇULUK

Herkes bilir ki, eski Türkler'de bir delikanlının, bir erkeğin ata binememesi;

keman çekmemesi (yayını gerib ok atmaması) kendisinin mutlâka hastalıklı, sıhhatsiz veya cesâretsiz olması demekti. Böylelerinin şerefsiz, haysiyetsiz olduğuna bile hükmedilirdi; hatta onu, Rıza Tevfik'in

"Kemankeş değilsin ne ok atarsın;
Yabanî dikensin, göze batarsın."

dediğine benzer tarzda, erkekten ve insandan saymazlardı. Ahırında, *"merek"* inde atı kişnemeyen, silâhı duvarda asılı bulunmayan, kılıcı parlamayan, oku, yayı savaşa, ta'lîme hazır olmayan kimse, bir dinsiz, bir milliyetsiz kadar hor görülür, saygı ve sevgiden, her türlü insanî ilgiden mahrum bırakılırdı.

Eski konakların "selâmlık duvarlarında hemen ekseriya, harfler şeklinde çizilmiş ok, yay veya gergin bir "kiriş" resmi bulundurulur ve altında şu beyt okunurdu :

"Ne hevâ-vü ne kemân-ü ne kemankeş ancak;
İrdiren menzil'ine Tîr'i, nidâ-yi-yâ Hakk!"

Hakîkaten bu böyledir ve böyle gelmişdir. Ok'u çeken kemankeş, ok, "menzil" ine varıncıya ve soluğu yetinceye kadar "Yâ Hakk!" diye bağırırdı.

★ ★ ★

Ok Meydanı'nda Fâtih'in açdığı namazgâh, mescid, Bâyazîd-ı Velî'nin uyandırdığı tekke, Sultan Mahmud'un büyülterek yeniden yaptırdığı câmî' ve eklediği o güzel menâre, bu yolda harcanılan paralar, bırakılan vakıflar, hep aynı maksada hizmet etmek için meydana getirilmişdi.

Meydan'ın bu gün rastgele yerlerine atılmış bir çok *"Menzil Taşı"* kalıntısı ve bunların pek acıklı durumları, şaşırtıcı, düşündürücü bir ibret levhası hâlinde, aynı şeyi gösteriyor.

Türkler'de bu ecdad sporuna karşı bu derece önem verilmesi, sebebsiz değildi. Çünkü *"Esliha-i nâriye"* denilen ateşli silâh (tüfenk, kurşun) çıkmadan önce, yeryüzünde her milletin en mühim silâhı ok ve mızraktı. En başta gelen sporu da ok atmak, mızrak kullanmaktı. Bununla beraber Türkler, yine eski bir anane sporu olan güreş'e, ata binmeğe de değer vermişler, ilgilerini göstermişler, bu işde de birinci olmuşlardı.

Bunların başında gelen okçuluk, Ok Meydanı'nda başlamış, Ok Meydanı'nda gelişmişdi.

OK MEYDANI TEPESİNDE FATİH'İN KARARGÂH ÇADIRI

Kasımpaşa ve çevresi halkı, buraya *"Fâtih Minberi"* diyor. Çünkü, İstanbul'da ilk açık hava ma'bedi, Fâtih'in eliyle burada kurduruldu. Ve Fetih'den önce, Türk Donanması kara yoluyle bu tepelerden yürütülerek, Haliç'e indirildi.

Genç Padişah'ın bir gecenin içinde hazırladığı hârikulâde plân, burada tatbik mevkiine konulurken, hafif gemilerden 70 küsur parçası - bütün levendleri ve deniz erleriyle birlikde - yağlanmış kızakların üzerinde, Kasımpaşa kıyılarından denize indirilmek üzere öküzlerle çektirilmekteydi. Sefer hâlindeki bu Donanma, kuvvetli ihtimallere göre, Dolmabahçe koyundan, Tophane - Kumbaracı Yokuşu, Dört Yolağızı - Asmalı Mescid ve Tepebaşı'ndan Kasımpaşa sırtlarına, yamaçlarından sahiline, böylece itilmeli çekilme ile vardırılmışdı. Ve yine muhtemeldir ki, genç kumandan "Sevkul-çeyş" hareketlerini Ok Meydanı tepesinden takib buyurmak ile, idâre ediyorlardı. Zirâ, İstanbul Muhasarasında, karargâh çadırı'nın, buraya kurdurulması, kendilerince uygun görülmüşdü. Fetih'den hemen sonra, burada yaptırdığı tekke ve mescid'in çevresinde, aynı zamanda mevki tutmuş olduklarından - şimdiki telsiz istasyonu'nun bulunduğu - yere bir de "üs-sül-hareke" olarak "tabya" yaptırmışlardı; bu sûretle bütün bu tepeleri, ordugâh hâlinde bulunduruyorlardı. (1)

---

(1) Donanma'nın Haliç'e indirildiği yer, - şimdi, "Boğazlar - Marmara Komutanlığı" nın bulunduğu - eski "Bahriye Divanhânesi" nin "Nizâmiye Kapusu" ile onun karşısındaki "Kaadiriye-i Eşrefiyye" den "Turâbi Baba Tekkesi" nin arasında kalan caddenin alt köşesidir ki, o zaman buraları denizin kıyısı idi. Nitekim, İstanbul'un 500 üncü Fetih yılı münâsebetiyle, Fâtih devri ile ilgili eserler üzerinde yapılan imâr hareketleri arasında, bu tarihi tesbit eden, üstüvane şeklinde bir taş sütun da, buraya dikilmiştir.

Ok meydanında okçuluk talimlerinden bir sahne. Bu talimler büyük bir titizlikle belirli zamanlarda tekrarlanırdı.

Kasımpaşa semtine dâir, yazıya geçmiş rivayetlerden elde edilen bilgilere ve halkın ağzında yer tutmuş söylentilere bakılırsa; muhasara sırasında Ok Meydânı ile sâhil arasında yapılan dövüşmelerin, çok fazla verdiği zâyiâtından son derece üzüntü duyan, hattâ biraz da ye' se düşen padişah, teessür ve heyecanının şiddetinden

"— Yâ Hûû; ne de doymaz dere imişsin sen!"

diye bağırmış; etrafı saran ve sarsan bu haykırıştan sonra oraları bu nâm ve isimle anılır olmuşdur.

ZAFER GÜNÜNÜN SABAH NAMAZI

12 Rabî-us-sânî 857 (22 - Nisan - 1453) pazar sabahı, donanmamız; Bizanslılar'ı, büyük şaşkınlıklarının içinde hayret ve dehşete düşüren "zafer" na' raları, "Kûs" isimli kocaman davulların arş'ı tutan gümbürtüleri ve bunlarla birlikte karanlıkları yırtan, meş'alelerden alev ordusu hâlinde Haliç'e girdiği zaman, şâirin pek yerinde olarak :

"İstanbul'u açan Sultân Mehemmed
Cenâb-ı Hakk'dan olmuşdu müeyyed"

diye anlatdığı Hâkaan-ı Zîşân, buradaki nemazgâhında, hemen "şükran secdesi" ne kapanmışdı.

Yanında ma'nevî hükümdarı, büyük irşadcısı Ak Şemseddîn Hazretleri, O' nun "Halîfe" leri, "Mecâzîb-i İlâhîye" den sayılan "Velî" ler, feyzler veren diğer "Dervişân", "Kalenderân", bir ma' neviyât kaafilesi hâlinde ve bunların da etrafında çevrelenmiş gazâ gören askerler, kumandanlar, hepsi o nusret ve zafer gününün sabah namazını burada kıldılar. "Fütuhat" ın devâmı ve bekaası için, yine birlikte eller açılarak duâlar edildi; "Gülbengk" ler çekildi. Ayrıca bir ağızdan "Mülk" ve "Fetih" sûreleri okundu ve bunun gulgulesi semayı tutdu.

Yine rivayet olunduğuna göre, namaz ve duâ'nın sonunda, Ak Şemseddîn Hazretleri, *"Fa'lem Enne hu" Lâ İlâhe İllâllâh!.."* diyerek "Salât Tevhîdi" ne başladı. Oturulduğu yerde beş "Kelime-i Tevhîd" çekildi. Arkasından kendine mahsûs usûlüyle "Bayrâmiye Evrâd-i Şerîfesi" okundu; ayrıca bunun da vakfiyesi yazıldı.

Fetih'ten sonra İstanbul'da ilk "selâtîyn câmii' olarak vücûde getirilen ve

oniki havarıyun kilisesi üzerine yaptırılan birinci "Fâtih Câmii' nin içine, "Bayramiye" den "Meşihat" konulması da, yine bu münasebetle olmuşdu.

Hacı Bayrâm-ı Velî'nin baş halîfe'si bulunan ve Bayramiye tarîkatı'nı, fetihle beraber İstanbul'a getiren Ak Şemseddîn Hazretleri, ilk def'a bu câmii şerîf'de zikr'e ve ayin-i şerîf'e başladılar. Cuma namazlarından sonra, aynı tarzda beş Kelime-i Tevhîd çekilir ve Bayrâmiyye Evrâdı okunurdu.

Sultân Abd-ül Mecîd'in son saltanat yıllarına kadar böylece devam etmişdi; sonra ülemânın müdahalesiyle kaldırıldı. (2)

FÂTİH SORUYOR "BURASI NE OLMASI GEREKÜR?"

Muhasaranın devamı müddetince çadırını dikdirerek karargâh, ordugâh ve namazgâh hâline getirdikleri Ok Meydânı'na ilk mescid yapılırken yanında savaştan yeni çıkmış palabıyıklı, çelik bakışlı babayiğitler, cengâverler yeni bir emre ve hizmete hazır bulunuyorlardı.

Fâtih bunlara sordu :

"— Burası ne olması gerekür?"

Hemen cevap, etrafta gürledi.

"— Ok Meydanı olması yaraşur!"

Bunun üzerine derhal sınır taşları dikildi. Bir yerine başka bir yapı, tarla, bahçe, bostan, su yolu yapılmaması; türbe, mezar kazdırılmaması, - yağmur selleri Haliç'i doldurmasın diye de - bu tepelerde tırnaklı hayvan gezdirilmemesi, hattâ - mümkin ise - üzerinde kuş bile uçuşturulmaması ve meydan'ın bir vakit olsun boş bırakılmaması için, ilgili makamlara o anda kesin emirler verildi. Ve "Tekke-i Meydân-ı Tîr", "Tekke-i Tîr Endâzân" veya "Kemankeşân" denilen *OKÇULAR TEKKESİ*, en kısa zaman içinde bütün icablariyle uyandırıldı; etrâf-ı erbası (dört bir yanı bütünüyle) okçular'a verildi.

(2) **Bu konu için bakınız "Tarikatler târihine toplu bir bakış — Cemâleddin Server REVNAKOĞLU yazı serisi 8, dib notu 1.**

"Yeni Tarih Dünyası" mecmuası 18 Mart 1954. Shf. 433.

ECDAD YADİGÂRI TÜRK SPORLARI

Halkdan spor yapmak isteyenler de haftada bir kaç gün buraya gelip dolu dizgin at üstünde "cirid" oynarlar, kılınç - kalkan hünerleri gösterirler, Ok - Yay ta'limlerine katılırlardı. Ayrıca, "sırıkla hendek atlamak", "keçeye kılınç çalmak", uçan kuşu, tek tabanca kurşuniyle vurup, yere düşürmek ve daha çeşitlilerinden, üç yüz - dört yüz metre uzağa konulmuş sırça desti'ye, pul şişe'ye, billûr bardağa, kadehe, kaz, tavuk veya güvercin yumurtasına, ip ucuna bağlı at kestanesi'ne yahut eski gümüş "Mecîdiye" ler büyüklüğünde "mangır" denilen onluklar'a, "Kara Metelik" isimli on paralık'lara ve hattâ oğlunun başındaki küçücük elmaya veya limona ustalıkla nişan almak, kurşun atmak gibi çok dikkat isteyen, gâyetle tehlikeli eğitimler, ekzersizler ve bunlara benzeyen daha bir çok metodlu denemeler birbirini takip eder giderdi.

Yine burada "disk atma" yı hatırlatan "Tomak oyunları" oynanır, yaya koşular yapılır ve fevkalâde ilgi uyandıran yarışmalar tertiplenirdi.

Bu suretle "Atıcılık", "Atlayıcılık", "Vuruculuk", "Kesicilik", "Hamlecilik" bilhassa "Nişancılık" ve benzerlerinden meydana gelen millî ve askerî oyunlar isteyenlere öğretilir, ecdât yadigârı Türk sporları, aşkla, şevkle tekrar olunur, ihya edilirdi.

Yine o devrin buna benzer spor hareketleri arasında, Yeniçeri ve Sipahilerin kılınç - pala ta'limleri de buna yakın şekilde idi. Tavandan sarkıtılmış, boşlukta sallanan, tek uzun ibrişim'e bir düziye pala sallamak ve onu küçücük parçacıklar halinde doğramak sûretiyle yapılırdı.

OKÇULUĞU HİMAYE EDEN PADİŞAHLAR

Fâtih'in oğlu Sultan İkinci Bâyazîd, Yavuz Sultan Selîm, Kanûnî Sultan Süleyman, Sultan Birinci Ahmet ve Sultan Üçüncü Ahmed, zamanının sayılı pehlivanlarından Sultân Dördüncü Murad, Sultan Üçüncü Selîm, hülâsa, Sultan İkinci Mahmud'a kadar ok sporundan

Cirit oyununun bir safhası olan tomaklarla yapılan talimler

hoşlanan ve onu her sûretle koruyan Osmanlı Padişahları, eski güzel geleneklerimizi, canlandırmak ve devâm ettirmek için, zaman zaman, devir devir, buraya gelmişler; meydan'ın baş okçusu tekke şeyhinin disiplini altında - dergâh'ın kemankeşleriyle birlikte - idmanlara iştirâk etmişler, bu vesileyle Meydân'ın çevresini açarak, Câmi ve Tekke'yi büyültmüşler ve zengin vakıflar koyarak gelir kaynaklarını arttırmışlardır.

Tekke'nin en eski "Kabza" sahiblerinden seçilen "Şeyh-ur-rumat" isimli yaşlı şeyh'inden, "berat" lı "Havacı Başı" sından başka altı Korucu'su, altı Havacı'sı, bir Vekil Harç'ı, bir Tabbah'ı (aşçı'sı), bir Duâhân'ı (Duâcı'sı), bir Mevlîdhân'ı (Mevlîd okuyucusu) vardı.

Deryâ Kapudânı Küçük Hüseyin Paşa'nın vakfı olan bu Mevlîd'i Şerîf, ta'limlerin bittiği günün akşamında okunurdu, yine kaynaklarda ve bazı vesikalarda görüldüğüne göre; Bâyazîd-ı Velî, babasının Mescid ve Tekke'si çevresindeki bağ ve arsalardan bir kaçını satın alarak, Ok Meydânı'na eklemiş, Dergâh'ın içine de, bir matbah (mutbak) ilâve eylemişdir.

Vezirlerden bir kaçı, zaman zaman yeniden vakıflar koyarak, Tekke'nin "Taâmiyye" sini (yemek masrafını) artdırmışlar ve civarındaki sahayı daha da genişletmişlerdir. Bunlardan birisi, İstanbul'da bir kaç çeşme yapdırmış bulunan Erzurum Vâlisi, sonra Sadr-ı a'zam Gürcü Mehmed Paşa'dır ki; Hicrî 1034 tarihinde buraya, minber koyarak, Cum'a - Bayram namazları kılınabilen daha geniş bir namazgâh halin'e getirmiş ve dolayısiyle İstanbul'da ilk açık hava ma'bedini bu meydan'ın ortasında kurdurmuşdur.

Taş suffe (sofa) üzerinde, dokuz basamaklı, kesme taştan yapdırılmış ve şimdi yan kısmı devrilip, yerlere batmış, hattâ üstünde otlar bitmiştir.

Gelecek sayıda

Okçu padişahların ve tanınmış kemankeşlerin diktirdikleri menzil taşları ve "Kabza alma" törenleri..

Topkapı müzesinin tamirden sonra hazine ve mutfaklar kısmının umumî görünüşü.

MÜZECİLİK Tarihimize Bir bakış

Yazan :
Prof. Dr. BEDİ N. ŞEHSUVAROĞLU

Nice medeniyetlere sahne olan Anadolu, bu manevî zenginliklerinin maddî şahitlerini bir yerde toplamayı, yani müzeler kurmayı pek geç başarabilmiştir.

Osmanlıların ilk devirlerinde bilhassa Bursa'da her hükûmdar türbesi bir müze idi. Padişah'ın şahsına ait eşyalar, devrine ait hatıralar, bayraklar v.s. hep orada saklanırdı. Fatih devrinde ise buna yeni bir nizâm verilerek ilk defa tarihî silâhlar Topkapı Sarayı yakınındaki Saint İrene - Aya İrini kilisesinde ve bilahare Cebehane'de toplandığı gibi, Osmanlı hükûmdarlarının elbiseleri ve benzeri şahsî eşyaları ile yabancı ülkelerden gönderilen hediyeler ve kıymetli tarihî eşyalar, Topkapı Sarayı ve Hazine binasında saklanmıya başlanmıştır. Fakat ilk olarak bu servetleri ayrı bir binada ve mühürlü kapılar arkasında saklamayı düşünen Yavuz Sultan Selim'dir. Filhakika Çaldıran ve Merc-i Dabık zaferlerinde ele geçirdiği üç hazineyi şimdiki Hazine-i Hümayûn'a koymuş ve kendi mührü ile mühürletmişti. Hattâ böyle eserler toplayan bir başka hükûmdar çıkıncaya kadar kapının hep bu mühürle mühürlenmesini emretmişti ki, bu mühür el'an kullanılmaktadır.

MODERN İLK MÜZE

Memleketimizde modern mânada ilk müze ise 1847 de Harbiye Nazırı ve Tophane Müşiri Damat Fethi Ahmet Paşa (1801-1857) nın temelini attığı Arkeoloji Müzesi'dir. Bu kültürlü insanın gayretleriledir ki, muhtelif vilâyetlere genelgeler gönderilmiş, gene Saint İrene kilisesinde **mecmea-i esleha-i atika** ve **mecmea-i âsârı atika** kısımlarında depolanan eşya, bilâhare 1869 da Âli Paşa'nın sadareti zamanında Maarif Nazırı Saffet Paşa (1814 - 1883) nın emri ile **Müze-i Hümayûn** ismi ile açılmıştır.

Müze-i Hümayûn'un ilk müdürü Galatasaray Lisesi öğretmenlerinden olan İngiliz Mr. Goold'dur ki, 1869 - 1871 senelerinde bu görevi yapmıştır. Âli Paşa'nın vefatı ile 1871 de sadarete geçen Mahmut Nedim Paşa, müze müdürlüğünü lağvettiğinden o tarihte Teranzio isimli bir İtalyan ressam muhafız olarak müzenin başına getirilmiştir. Fakat 1872 de Ahmet Vefik Paşa'nın Maarif Nazırlığı esnasında yeniden ihdas edilen müdürlük makamına Almanya'dan getirtilen Dr. F. A. Dethier tayin edildi; ve 1881 de vefat edinceye kadar 9 sene müddetle bu görevde kaldı. Mamafih bu devrelerde dahi müzelerimiz hakikatte birer depodan farksızdır. Buna rağmen zamanla genişleyen Müze-i Hümayûn'un bir kolu, Maarif Nazırı Sami Paşazâde Suphi Paşa (1818 - 1886) nın telkinleriyle 1873 de Çinili Köşk'e atlamış ve nihayet 1880 de yapılan bir törenle burası da halka açılmıştır. Yalnız acı bir hakikat-

tir ki, Fatih Devri'nde geçit ve oyunları seyretmek için yapılan bu narin bina müze haline getirilmek bahanesile epeyce tahrip görmüştür. Ayrıca tonlarca ağırlıkdaki heykellerin böyle bir binaya konması diğer bir mahzurdur. Burada teşhir edilen Yunan, Bizans, Roma eserlerile Türk paralarına ilâveten Vakıflar da her ne kadar Türk İslâm eserleri göndermeğe başlamış ise de, yer kıtlığından bunların çoğu depolarda kalmıştır.

Bu mahzurları önlemek gayesi ile 1902 ve 1908 senelerinde Arkeoloji Müzesi'ne eklenen iki yan bina bitince, Çinili Köşk tamamen boşaltılmıştır.

TÜRK MÜZECİLİĞİNİN UNUTULMAZ ADLARI

Dr. Dethier'ın ölümü üzerine Müze-i Hümayûn için Almanya'dan yeni bir müdür getirtmek düşünülürken ve yazışmalar geçerken 11 eylül 1881 de ilk olarak müze müdürlüğüne bir Türk'ün atandığını görüyoruz: Bu zat Sadrıazam Ethem Paşa'nın oğlu ve değerli bir ressam olan Osman Hamdi Bey (1842 - 1910) dir. İşte 1881 den 1910 yılında vefât edinceye kadar 30 sene müddetle iş başında kalan ve Türk Müzeciliğinin hakikî kurucusu olan Osman Hamdi Bey' dir.

Filhakika onun zamanındadır ki, 1880 de inşası biten şimdiki Arkeoloji Müzesi binası, kısa bir zamanda modern bir müze olarak açılmıştır. Bu arada ilmî kazılar, müze katalogları, Anadolu' nun bir çok illerinde kurulan müzeler hep Osman Hamdi Bey'in eseridir. Onun ölümü ile bu görevi devralan kardeşi Halil Ethem (1861 - 1938) Bey 1892 - 1909 yıllarında ağabeysinin yanında müze müdür muavini olarak çalışmıştı. O da 1931 de emekli oluncaya kadar Anadolu'da pek çok müzeler kurmuştur. Türk müzeciliği 1924 yılında Topkapı Sarayı ve 1935 de de Ayasofya Müzeleri gibi dünya çapında ün yapan iki büyük eserle daha da zenginleşmiştir.

BUGÜNKÜ MÜZELERİMİZ

Bugün memleketimizde ziyarete açık 80 den fazla müze vardır ki, bunları şöylece guruplandırabiliriz :

1 — **Askerî Müzeler :** 1847 de İstanbul'da temeli atılan askerî müze ile 1897 de gene İstanbul'da Kasımpaşa'da kurulan Bahriye Müzesi, 1902 de Ortaköy Yenibahçe Kasr-ı Hümayûn'unda kurulan Eslâha-i Atika Müzesi bu arada zikredilebilir. Ne yazık ki, medeniyetimizin en önemli bir dalı olan askerlik hatıralarını toplayan bu gibi müzelere el'an gereklî önemi vermemekteyiz. Bu hususda bir fikir edinebilmek için Madrit'deki o muhteşem deniz müzesi ile yarım asırda 4-5 defa yer değiştiren İstanbul'daki

(Sonu 2098 nci sahifede)

1905 yıllarında Müze-i Hümâyun idare heyeti İskender'in mezarı önünde.

İkinci kısma başlarken

1905 yılı haziranının 27 inci günü, Çarlık Rusyasının Karadenizdeki savaş gemilerinden Kniaz Potemkin zırhlısı isyân eder, subaylardan çoğu öldürülür, gemi âsi mürettebatın idaresinde, denize açılır. Bu isyân ve ihtilâl haberi Rus Çarından ziyade Osmanlı Padişahı vehimli İkinci Abdülhamid merhumu telâşa düşürür.

Vehimli Efendilerinin mizacını iyi bilen, fırsat düşkünü dalkavuk bendeler ve hafiyeler için bu olay, Padişaha yaranmak alanında bir yağlı kuyruk sayılır, Yıldız Sarayına şifreler, jurnallar yağmaya başlar. Bu arada bir de Hademe feriki Şakir Paşa vardır ki, köhne Fuad vapuru ile, Karadeniz Boğazında gûyâ keşifler yapmakta, Padişaha sadakatini belirtmek amacıyla bir sürü abuk sabuk şifreleri Saraya yağdırmaktadır. Nihayet âsi gemi Romanya makamlarına teslim olur, isyân da sona erer ama, Şakir Paşanın gülünç faaliyetinin sonu gelmez. Bu aralık kurnaz bir hafiye jurnalı, Çanakkale Boğazındaki Osmanlı filosundan Hamidiye zırhlısının, Potemkin gibi, isyân etmek üzere olduğunu Padişaha rapor eder, Abdülhamid'in biraz yatışmış görünen telâşlarını, heyecanlarını yeniden derpiştirir ve yine bir curcunadır başlar.

(POTEMKİN) ZIRHLISININ İSYANI VE SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD

HAFİYE PAŞA'LARIN MABEYNE ŞİFRELERİ

— 6 —

YAZAN :

A. CEMALEDDİN SARAÇOĞLU

Bir taraftan Karadeniz Boğazındaki istihkamlar takviye edilir, yeni tabyalar yapılırken bir taraftan da, bu alanda ilk önemli bir tedbir olarak, o sulara Pelengiderya ditroyeri ve Fatih, Alpagot, Akhisar torpidobotlarından kurulu bir flotilla gönderilmiş ve bu kuvvet bahriye feriki Eşref Paşanın komutasına verilmişti. Amiral Kastamonu gambotunda bulunuyordu. Akhisar, Anadolu yakasındaki Dalyanköy'de pusuya yatırılmış, Alpagot'la Pelengiderya Rumeli yakasına memur edilmiş, Fatih botu da, Boğazı zorlayacak âsi Rus zırhlısına âni hücumda bulunmak ödeviyle, hareketlerinde serbest bırakılmıştı.

Bu küçük deniz müfrezesine komuta eden amiral Eşref Paşa ise, Kastomonu gambotunda seyyar bir halde, her bota sıra ile uğrayıp bunların subay ve erlerine torpitoculuk dersleri veriyordu. Ne var ki, bu 4 torpidobottan yalnız ikisi: Alpagot'la Akhisar icabında bir iş görebilecek, henüz bir yaşlarını doldur-

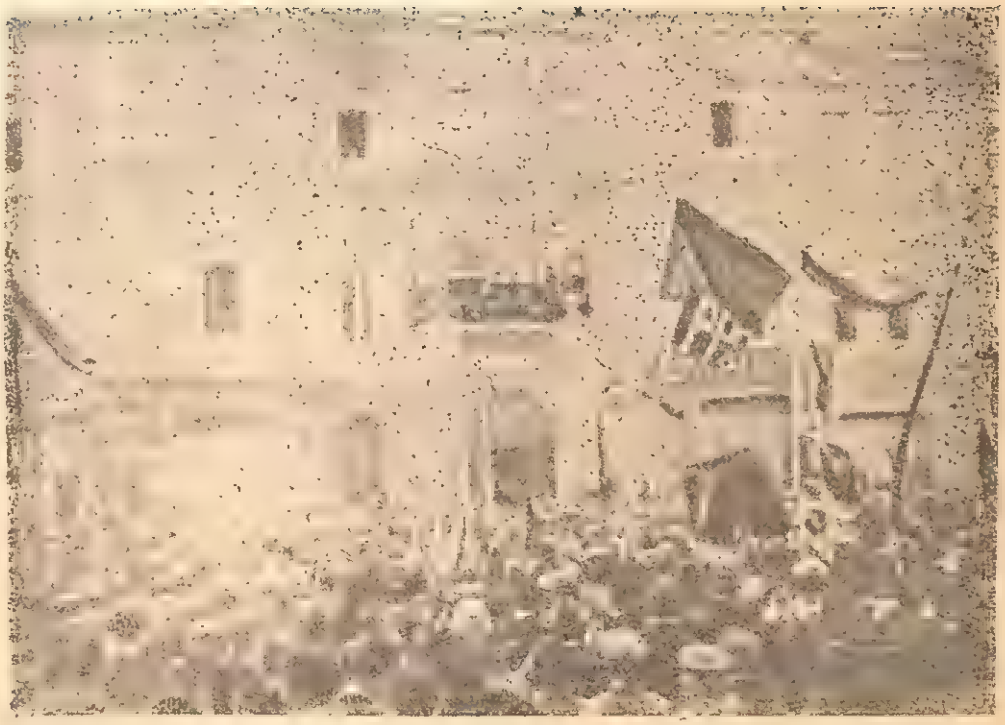

Âsi geminin Köstencede teslim olmasından sonra bile, gösteriler devam etmişti: Kilişemiz, Kiyef'teki nümayişleri gösteriyor.

muş, modern gemilerdi. Fatih botu Alman yapısı, 85 tonluk, eski bir gemi idi. Pelengiderya'ya gelince, 1893 yılında Almanya'da yaptırılmış 850 tonluk bu gemi, devrinin en zarif, en elverişli savaş teknelerinden biri idi. Ancak sularımıza geldiği günden beri, Haliç'in kirli sularında şamandıraya bağlanmış, bir kerecik olsun fayrap edilip çarklarını döndürmek nasip olmamış, diğer flotilla arkadaşları gibi, durduğu yerde savaş kıymetini kaybetmişti. Nitekim bu olaydan üç yıl sonra, 1908 temmuzunda, İkinci Meşrutiyet ilân edildiği vakit, o güzelim Pelengiderya'nın fâal filoya katılması mümkün olamamış, gambot olarak yardımcı hizmetlerde kullanılmasına karar vermek zorunda kalınmıştı.

İşte Abdülaziz devrinde satvet bakımından dünyanın üçüncü deniz kuvveti sayılan Osmanlı donanması, vehimli Abdülhamid'in otuz yıllık saltanatından sonra, böyle elemli bir duruma düşmüş, imparatorluğun başşehri âsi bir Moskof zırhlısının muhtemel bir hücumuna maruz kaldığı vakit, Abdülhamid'in bahriye nezareti bu muhtemel tehlikeyi önlemek üzere ancak bu mütevazi tekneleri Karadeniz Boğazı sularına çıkarabilmişti.

Bütün bunları bir tarafa bırakıp işin asıl hem ağlanacak derecede hüzünlü, hem de kahkahalarla gülünecek derecede komik safhası, bu dört küçük harb vahidinin ancak 1905 yılı temmuzunun onunda, yâni âsi Potemkin'in Romanya'lılara teslim olmasından iki gün sonra, harekete hazır bir hale gelebilmiş olmaları idi.

Âsi zırhlı teslim olmuş, her şey olup bitmiştir. Lâkin Karadeniz Boğazındaki hummalı faaliyet, güldürücü safhaları, içler acısı perişanlığı ile, sürüp gitmektedir.

MESTANELERİN ARZ-I HULÛSU...

Hele Fuad vapurundaki hademe ferikî Şakir Paşa'nın, kömür tasarrufuna riayet hakkında almış olduğu emre rağmen, bu işte gösterdiği riyakâr gayret

azalacağına bilâkis artmış görünmektedir :

"Asım Beye: 27 Haziran 321 (10 Temmuz 905) - Âsâr ve muvaffakiyat-ı celile-i cenab-ı hilâfetpenahî cümlesinden olarak Potemkin zırhlısının Romanya hükümetine teslim olmasına binaen Fuad vapur-ı hümayuniyle Boğaz haricine çıkılmayıp, Büyük Liman'da tarassudat icrasiyle iktifa olunması hakkında şerefraz-ı sünuh buyrulan irade-i seniyye-i cenab-ı veliyyünnimeti uzmaya tevfiken hareket olunmak üzere Büyük Liman'da bahriye feriki Eşref Paşa'nın taht-ı kumandasında bulunan Pelengiderya, Alpagot, Akhisar, Fatih torpidobotlariyle Kastamonu vapur-ı hümayunu ilerisinde münasip bir mahalde, derununda bulunduğum Fuad vapur-ı hümayunu ile harekete müheyya bulunulduğu...

Hademe feriki Mehmed Şakir"

Âsi Moskof zırhlısının Rumanya'lılara teslim olmasını Abdülhamid'in bir başarısı olarak gösteren ve bunu sıkılmadan padişaha bildirecek kadar dalkavukluğu ileri götüren bu köle ruhlu paşayı, Yıldız sarayının neden dolayı iyi karşıladığı aşağıdaki şifreden anlaşılıyor :

"Asım Beye: Aynı tarihte burada bulunan torpiyörlerden saye-i seniyye-i cenab-ı mülûkânede, tertibat ve techizat-ı harbiyesi ikmal olunan Pelengiderya, Büyük Liman'da Akhisar torpidosu da Anadolu cihetinde Büyük Liman karşısında Keçili koyunda lengerendaz oldukları Alpagot ile Fatih torpiyörlerinin bazı nevakısının ikmaline sa'y ve itina edilmekte olduğu ve bunlardan Pelengiderya ve Kastamonu vapur-ı hümayununun dün akşam saat dörde kadar (güneş battıktan dört saat sonraya kadar demektir) elektrik projektörlerini istimal eyledikleri ve Boğaz'dan bu sabah muhtelif bandıralı beş kıt'a ticaret gemisi mürur ettiği...

Hademe feriki Şakir"

Bu şifrelerden de açıkca anlaşılmaktadır ki, hademe feriki Şakir Paşa Karadeniz Boğazı'na yalnız âsî Rus zırhlısını tarassuda değil, bu arada o bölgede vazifelendirilmiş muhtelif zatlarla harb gemilerini de sıkı bir tarassud altında bulundurmaya memur edilmiştir.

Paşanın bir askerî kumandandan ziyade efendisinin mizacını pek iyi bilen san'atında usta bir hafiye olduğu yukarıdaki şifresinde: "Bunlardan Pelengiderya ve Kastamonu vapur-ı hümayunlarının dün akşam saat dörde kadar elektrik projektörlerini istimal eyledikleri.." cümlesinden anlaşılıyor. İlk bakışta pek masum görünen bu ifadeden böyle bir mâna çıkarmamızın sebebini, pek tabii olarak kavrayamıyacak aziz okurlarımıza, hele Abdülhamid'in istibdad yıllarını yaşamamış bulunanlara, bizi Şakir Paşa hakkında böyle acı bir hüküm vermeğe sevkeden cihetî izah edelim :

ELEKTRİKTEN KORKAN PADİŞAH

Rahmetli İkinci Abdülhamid Han, dillerde destan o fıtrî zekâsına, Allâh vergisi ferasetine, meşhur kurnazlığına rağmen, vehimli kimselerde çok görülen, bir takım çocukca korkuların da esiri idi: Hayatının ve tahtının muhafazasını ilk plânda gelen önemli bir iş sayan hünkâr, devlet büyüklerinin ve bilhassa şeyhülislâm efendi başta gelmek şartiyle, nufüz sahibi zatların bir araya toplanmalarından çekindiği kadar "elektrik" den de korkardı. Sebebi de elektrik kuvvetini "dinamo" nın hasıl etmesi ve "dinamo" kelimesinin patlayıcı bir madde olan "dinamit" e benzerliği idi. İşte bu isim benzerliği yüzünden dinamitden ürkdüğü kadar dinamodan da çekinen İkinci Abdülhamid'e elektrikten lâf açmak, onun evhamını harekete getirmek manasına gelirdi. Bu yüzdendir ki, meselâ Selânik gibi, Şam gibi, Beyrut gibi Osmanlı İmparatorluğunun ileri merkezlerinde elektrikli tramvaylar çoktan işletildiği halde, başkent olan İstanbul'da tramvayları beygirler çekerlerdi; Çünkü zat-ı şahane dinamiti andıran dinamonun yarattığı elektriği oturduğu şehirde kullandırmazdı.

Belki de okumaya mübtelâ olduğu cinaî romanlarda, zabıta hikâyelerinde bir kimsenin elektrik cereyaniyle hayatına suikasd edilebileceğini de öğrenmişti. Belki de işgüzar hafiyelerden biri

hünkârı elektriğin görünmez tehlikeler arzedebileceğine inandırmıştı. Lâfın kısası padişah elektrikten şiddetle ürküyordu. İşte hademe feriki Şakir Paşa efendisinin bu zafını bildiği için kendisini, Karadeniz Boğazında onun hayatını korumakla meşgûl sadık bir bende olduğunu isbat sadedinde adı geçen iki geminin "Elektrik projektörü" kullandıklarını jurnal ediyordu.

POTEMKİN KARADENİZ BOĞAZINA GELSEYDİ...

Bu ferik rütbesindeki hafiyenin ikinci, fakat bu sefer tarih bakımından faydalı bir işgüzarlığı da, âsi Moskof zırhlısının teslim olmasından iki gün sonra dahi Alpagot ve Fatih torpido botlarının noksanlarını ikmal edemediklerini ve bu iki geminin 30 Haziranda, yâni Moskof gemisinin teslim olmasından ancak beş gün sonra eksikliklerini giderek döğüşmeğe hazır bulunduklarını bildirmesi olmuştur.

Demek oluyor ki, şayed Potemkin aklına yelken edip de Köstence'ye gideceği yerde doğruca Karadeniz Boğazının yolunu tutmuş bulunsaydı, tabiyelerde bazı bataryaların efradı namevcud olduğu, sabit torpillerin henüz tamamiyle dökülemediği ve âsi gemiyi karşılayacak Akhisar torpidobotiyle, perişan bir durumdaki Pelengiderya destroyerinden başka bir engelle karşılaşmayacağı için, ufak tefek hasarla Beşiktaş önlerine kadar gelebilecekmiş..

Bu ihtimali pek mâkûl telekki etmek lâzımdır, çünkü bundan sonra karşılaşacağımız tarihî vesikalar ve şifreler Boğaz'ın tahkiminin günler, hattâ haftalar sonra tamamlanmış olduğunu isbat edecektir..

HÜNKÂR, FIRSATTAN İSTİFADE EDİYOR...

Bu vesile ile şu ciheti de, bu sefer İkinci Abdülhamid'in lehine sayılabilecek bir tedbir olarak kaydetmek insafa muvafık düşer ki, hünkâr Potemkin zırhlısının kendisini çok korkutup pek telâşa düşüren isyânından faydalanmayı bilmiş, fırsattan istifade ile Karadeniz Boğaz'ını oldukça esaslı bir surette tahkim eylemiştir. Çünkü bu isyân hâdisesi patlak vermemiş olsaydı, sınırları yakinine Osmanlı hükümeti tarafından demiryolu yapılmasına bile müsaade etmeyen Rusya Çarlığı, durup dururken Karadeniz Boğazı'nın tahkiminden kuşkulanıp siyasî meseleler, gaileler çıkarır, bu tahkimatı suret-i kat'iyede önlemeye teşebbüs ederdi. Potemkin'in teslim olmasından sonra dahi hademe feriki Şakir Paşanın ve diğer vazifeli hafiyelerin Karadeniz Boğaz'ındaki tutumları memleket müdafaası bakımından beyhude bir masraf sayılsa bile Karadeniz Boğazı'nın, fırsattan bilistifade kuvvetlendirilmesine devam olunması, vehimli padişahın icabında zuhur eden bir fırsattan faydalanmayı da pek iyi bildiğini gösteren ve âmal defterinin savap hanesine kaydedilmesi icap eden yerinde bir tedbiri olarak kabûl edilmelidir.

İşte Karadeniz Boğaz'ında tahkimatın devam ettiğini şu şifre bize vuzuhla gösteriyor :

"Baş kitabete : 1 Temmuz 321 (14 Temmuz 905) Saye-i seniyye-i mülûkânede 24 santimetrelik on iki top ve işbu topların aksam-ı müteferrikasının bir kısmı buraya gönderilmiş ve aksam-ı mütebakiyesinin de bir kaç güne kadar arkası alınacağı tabii bulunmuştur. Malzeme-i harbiyenin umuma güzergâh olan rıhtım üzerinde tesirat-ı havaiyyeye mâruz kalması mürur-ı zamanla harabiyetini mucib olacağı ve pratika almak için her gün Anadolu Kavağı'na yanaşan ecnebi gemilerde bulunacakların nazarlarına karşı malzeme-i harbiyenin meydanda terki caiz olamıyacağından, tabyalar yapılıp hazır oluncaya kadar, topların muhafazasına mahsus olmak üzere seksen metre boy, on yedi metre genişlik ve üç buçuk metre yüksekliğinde bir sundurmanın sür'atle inşasının Tophane-i âmireye ferman buyrulması lüzumu maruzdır ferman.

Bahrisiyah Boğazı muhafız vekili :
Ferik İsmail Hakkı
Yaverân-ı hazret-i şehriyarîden
Topçu feriki: Ali Rıza

(Devam ediyor)

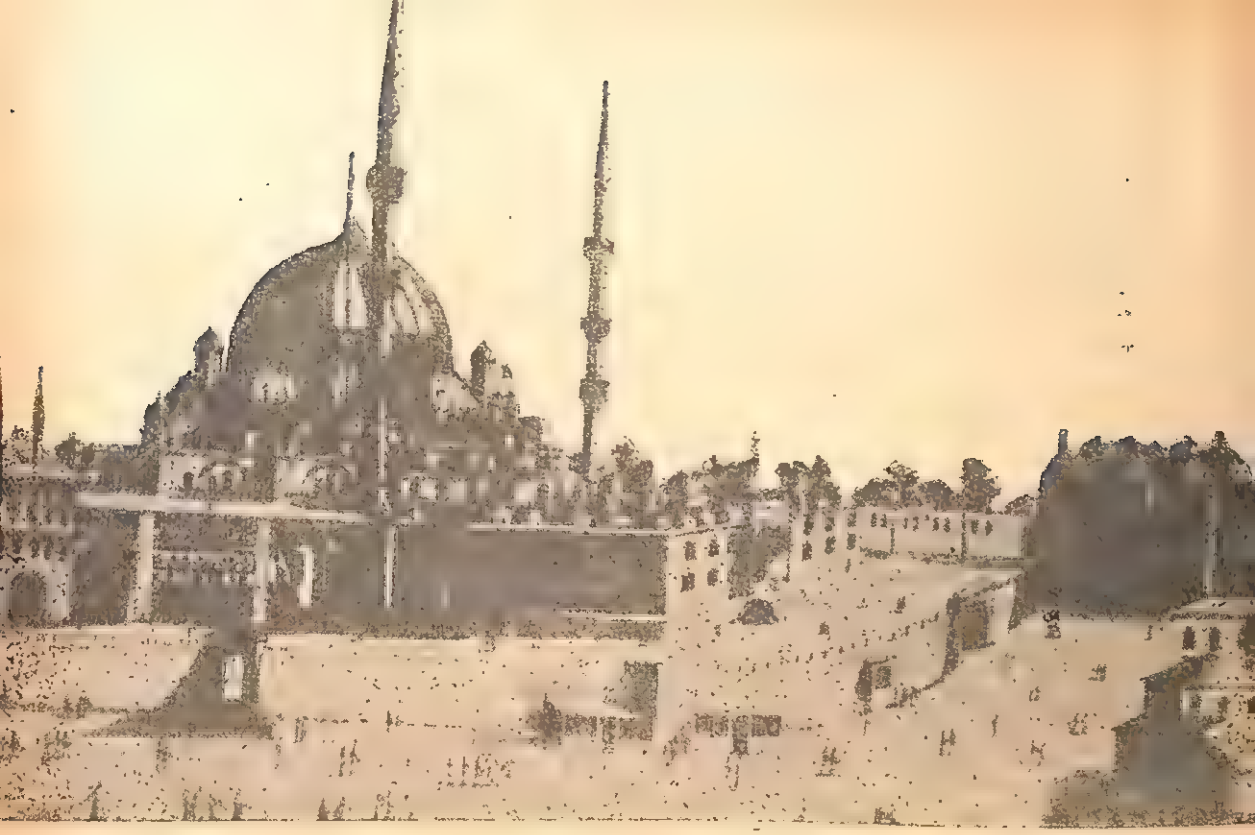

Grelot'ya göre Onyedinci yüzyılda Yeni Cami.

On yedinci yüzyıl Türk sanat eserlerinden muhteşem âbide:

YENİ CÂMİ KÜLLİYESİ

Yazan :
Prof. Dr. ŞEHABEDDİN TEKİNDAĞ

Bugün Eminönü Meydanında zarif yapısı, ahenkli görünüşü ile Türk san'at zevkinin şâhikasına ulaşmış bir âbide olan Yeni veya Vâlide Câmii, aynı güzellikdeki türbesi, çarşısı ve çeşmesi ile bir bütün teşkil eder. Câmiin tarihi, Onyedinci yüzyılda, Bağçe ve Balıkpazarı kapıları arasında olup, bugün Eminönü ismini taşıyan saha ile ilgilidir.

Eski ismi Neorion (Gümrük) veya Porta Hebraica (Judaea = Yahudi kapı) olup, Türkler tarafından aynı mânaya gelmek üzere Çıfıt-kapı, bâzan da Cuhûd, pek ender olarak da Şuhûd-kapı denilen Bağçekapı ile, eski ismi Porta Perema (Geçid kapı) olan Balıkpazarı kapısı, sonradan câmiin inşâ edildiği sahanın iki ucunu teşkil ediyorlardı. Denizden beş on metre içeride, mezkûr iki kapıyı birleştiren surlar dahilinde bulunan bu saha, Musevî dininde olmakla beraber, duâlarını türkçe yaptıkları bilinen Karay Cemâati - ki Karaköy'e de kendi isimlerini vermişlerdir - ile meskûn idi. Fetih sırasındaki dürüst hareketlerinden dolayı Arpacılar Mescidi ile bugünkü Hünkâr Kasrı arasında bir kennasaya sâhip olan bu cemâat, Edirne'den gelen Musevîlerle daha da çoğalmış olup,

mevcudiyetlerini câmiin ilk inşâ tarihi olan 1597 (H. 1006) senesine kadar muhafaza etmişlerdir.

İki kapıyı birleştiren surlar önündeki saha, Gümrük Emini'nin nezâretinde bulunan gümrük anbarlarını ihtivâ etmesinden dolayı Gümrük veya Eminönü, Ağaçpazarı denilen odun depolarını, saraya âit mezbahayı içine alan saha ise, Meydan İskelesi isimlerini taşıyorlardı.

Bursa Tekkesi (bugünkü Arpacılar Mescidi), Hidayet, Manastır ve Gümrükönü Mescidlerinin inşâ edilip, umumiyetle, iri bal ve yağ fıçıları ile dolu bulunan bu meydan, Pençik Emini'nin nezâretinde yapılan esir ticâretine hasredilmiş çarşı ve pazarları da kapsıyordu. Bugün, mevcud olmayan bu eserler yerinde Eminönü Meydanı kurulmuştur.

YARIM KALAN İLK TEŞEBBÜS

Üçüncü Murad'ın zevcesi ve Üçüncü Mehmed'in de annesi olan Safiye Sultan'ın arzusu üzerine, surlar dahilinde, gümrüğe nâzır bir mahalde, bedelleri iki misli ödenmek suretiyle istimlâk edilen, Musevî mahalleleri ortasında merasimle temeli atılan câmiin ilk mimarı, Mimar Sinan'ın ölümü üzerine hassa mimarlığına getirilen dergâhı muallâ müteferrikalarından Davud Ağa'dır. 1597 (H. 1006) senesi muharreminin ikinci cumartesi günü, maiyetinde pek çok bennâ (mimar, mühendis), neccâr (dülger) ve taşcı ustası olduğu halde inşâata başlayan Davud Ağa, dolma bir araziye atılan câmiin temellerinden değirmen döndürecek kadar su çıktığını görünce, gece gündüz tulumbalarla suları boşaltmış ve başlarını kurşun kuşaklarla birleştirdiği kazıklar üzerine blok taşlar atmak suretiyle, duvarları yer seviyesinden bir mikdar yükseltmeğe muvaffak olmuştur.

Bununla beraber, bir sene devam eden inşâat, Davud Ağa'nın vebâdan vefâtı veya katli üzerine (M. 1599, H. 1008) durmuştur. Yeni mimarbaşı suyolu Nâzırı Dalgıç Ahmed Çavuş, yeniden faaliyete geçip, temelleri ilk pencereler hizasına kadar yükseltmiş ise de, Üçüncü Mehmed'in vefâtı (1603), müteakiben Eski Saray'a sürülen Safiye Sultan'ın ölümü (1605) üzerine tamamen durmuştur.

İKİNCİ İNŞAAT VE AÇILIŞ MERASİMİ

Aşağı yukarı 58 yıl bu şekilde kalan inşaat, 1660 (H. 1071) da vukua gelip Bahçekapısından Unkapanı'na kadar devam eden bir sahayı tamamen harap eden bir yangın sonunda şehri teftişe çıkan Vâlide Hatice Turhan Sultan'ın nazarı dikkatini çekmiştir. Esasen, yeni bir hayır müessesesi kurmak niyetinde olan Vâlide Sultan, câmiin tamamlanarak, etrafına çifte çarşı, türbe, dârulkurrâ, mektep, sebil, çeşme ve denize nâzır bir kasır (köşk) inşâsını Şehreminliğine bağlı hassa mimarları ocağına (dairesine) bildirmiştir. Ser mimarı hassa Mustafa Ağa'nın nezâretinde, derhal keşif yapıp faaliyete geçen ocak (daire), veziriazamla işbirliği yapmak suretiyle, yeniden Bağçekapı dahiline dolan Musevî evlerini istimlâke başlamıştır. Bu arada, Musevîlerin mukavemetleri üzerine, dellâllar çıkarılmak lüzumu hasıl olmuş, evlerini satıp Balat, Hasköy ve

Caminin yapıldığı senelere ait bir âvize.

Turhan Sultan = Hünkâr kasrı.

Fener taraflarına iskân edilen bu cemâatten 40 kişi kaydı hayat şartiyle vergiden muaf tutulmuştur. Bununla beraber, Eminönü'nde sinegoglarının bulunduğu arsa kanunen satılamadığı cihetle, cemâat başlarına senede 32 kuruş kira ödenmiştir.

Ser mimarı hassa Mustafa Ağa, Binâ Emini El-Hac İbrahim Ağa'nın da yardımı ile, duvarlarından bir sıra taş söküp yeniden inşâsına başladığı câmii, bir duvar, Türbe, Hünkâr Kasrı, Çarşı, Sebil ve Çeşmesi ile birlikte 1663 (H. 1074) veya 1665 (H. 1076) de ikmâl etmiştir.

Câmi ve külliyesinin açılış merasimine başda Vâlide Sultan, Padişah Dördüncü Mehmed olmak üzere, Veziri âzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa, vezirler ve ülemâ iştirâk etmişlerdir. Emsâlsiz acem ve mısır halıları üzerinde kılınan cuma namazını müteakip, bütün dâvetlilere kıymetli hediyeler dağıtılmış, dâvetliler de, bilmukabele, beraberlerinde getirdikleri kıymetli halı ve âvizelerle câmii donatmışlardır.

YENİCAMİ KÜLLİYESİNİN HUSUSİYETLERİ

Câmi : Üçer şerefeli ve üst kısımları yaldızlı iki mevzun minareyi, zeminden yüksek olması sebebiyle üç büyük mermer merdiven ile çıkılıp üç büyük kapıdan girilen ve büyük bir avluyu havi bulunan Câmi'in kubbesinin kutru 17,5 metre, yüksekliği ise 36 metredir. Duvarları âyetleri muhtevi fayanslarla kaplı bulunan Câmi'in dört tarafında, kapakları başdan başa sedeflerle bezenmiş pencere ve kapılar, billur ve necef camlar bulunmaktadır. Merâsimden bir müddet sonra İstanbul'a gelen Grelot, kapıları birleştiren surun üzerinde Câmi için yeni bir kapı açıldığını, merdivenlerin bulunduğu yerde ise bir didebân (gözcü, bekçi) ın bulunduğunu bildirir.

Hünkâr Kasrı : Câmie bitişik olarak eski Vasilyüs kulesi (Gömlekli Burc) üzerine inşâ edilen Hünkâr Kasrı, kapısı bugünkü Osmanlı Bankası yanında bulunup, at ile çıkmağa müsait meyilli bir yolu, Haliçe bakan kısımda Vâlide Sultan'ın istirahatine tahsis edilmiş odaları (Ocaklı Oda), nihayet - câmideki - Hünkâr Mahfili ile Kasrı birleştiren bir dehlizi ihtiva ediyor idi.

Dârulkurrâ : Câmi ile birlikte inşâ edildiği bilinen bu binânın temelleri, bugün İş Bankasının altında kalmıştır.

Mektep : Dârulkurrâ ile türbe bağçeleri arasında, Dârulkurrâ'nın batısın-

daki kapının üstünde bulunduğu anlaşılan mektep, sokak açılırken kapı ile birlikte yıkılmıştır.

Yeni Câmi Sebili ve Çeşmesi : Bugün câmiden uzakta, Dârulkurrânın doğu cenahında ticârethaneler arasında kalmış muazzam bir eser olan Sebil ve Çeşme, içerden çini ile kaplanmış olup 1906 yangınını müteakip restore edilmiştir.

Türbe : Câmi ile Mısır çarşısı arasında Vâlide Hatice Turhan Sultan namına inşâ edilen türbe, yüksek ve köşelerinde tâli kubbeler bulunan büyük bir kubbe ile örtülü olup, duvarları iki metre yüksekliğe kadar çini panolarla kaplıdır. Hatice Turhan Sultandan mâada, Türbede medfun bulunan padişahlar ile şehzâdeler şunlardır: Dördüncü Mehmed, Üçüncü Ahmed, İkinci Mustafa, Birinci Mahmud, Üçüncü Osman, Üçüncü Ahmed'in on sekiz oğlundan bir kısmı.

Mısır Çarşısı : Hindden ve Mısırdan gelen eczâ (ilâç) ve bahâratın satışına tahsis edilen mahalde, câmi ile birlikte (L) şeklinde inşâ edilip iki kolu, dört esas kapısı, biri harice, diğeri câmi'in arkasındaki büyük avluya doğru açılan iki tâli kapısı bulunan Mısır çarşısı, umûmiyetle Mısır'ın bütün mahsulâtı ile her türlü âlet ve bahârat satan kâgir dükkânlarla dolu idi. Çarşı 1689 da büyük bir yangın felâketine marûz kalmıştır. 1694 de İstanbul'a gelen Francis Gemelli, Yeni Çarşı diye bahsettiği Mısır Çarşısı'nın iki kubbesinden birinin altında eczâ dükkânlarının, diğerinde tülbent satıcılarının bulunduğunu bildirerek ilâçların havayı ifsad etmesi yüzünden vebâ hastalığının en çok burada zuhur ettiğine işâret eder.

Bugünkü Durum : Sonradan bir muvakkithâne, yeni bir türbe, bir kütüphâne ile dükkânlar ilâve olunup, cephesini kaplıyan dış avlu ve duvarları yıkılan Yeni Cami, Hünkâr Kasrı, nihâyet 1944 de restore edilen çarşı, sebil ve çeşme istisnâ edilecek olursa, eski durumlarını tamamen kaybetmişlerdir.

Tarih — 122

Basın : 8019 - A - 432

Sultan Aziz'in Nişan-ı Osmanîleri

YAZAN : İBRAHİM ARTUK

Sultan Abdülâziz'in birinci rütbe murassâ nişan-ı Osmânisi.

1278 senesinde cemaziülahırın 6 sında (M. 1861) Nişan-ı Osmanî adı ile yeni bir nişan çıkarılmıştır. Bu nişan dört rütbeden ibaret olup, birinci rütbesinin murassaı vardır, gümüşten yapılmış olup yeşil mineli ve yedi köşeli bir yıldız şeklindedir. Ortadaki yeşil mine üzerine altınla :

El-müstenid-bit-tevfikat-ı rabbaniye
Abdülaziz Han
Meliki Devlet-ül Osmaniye

ibaresi yazılmıştır. Bu yazının altında da yarım ay bulunmaktadır. Nişan uçlarından merkeze doğru kabarıktır. Rütbeler birbirinin aynıdır, mamafih nişanın dördüncü rütbesi biraz daha küçüktür.

Arka kapağında Osmanlıların istiklâlini gösteren çifte davul ve alem, bunun yukarısında 699 (H. 1299) tarihi ve daha yukarısında Darphanenin ayar kontrol damgası okunmaktadır. Murassa ve Birinci Nişan-ı Osmanî Şemsesi 90 ve nişanlar 65 milimetre kutrundadır. (1)

NİŞANLAR ve ŞEMSELER

Birinci ve İkinci Osmanî Nişanlarıyle verilen şemseler şeklen nişanlardan farklıdır. Bunlar da nişanlar gibi orta kısmı güvez mineli olup, yazı evi muhat olarak yeşil mineli çember bulunmaktadır. Şemsede yedişer şualı sekiz şube vardır, hepsi 56 şubedir. Murassa Osmanî nişanın her şubesinde yarım krat vezninde 7 taş bulunmakla, tekmil nişanda 3,5 krat ağırlığında 49 taş vardır. Osmanî şemsesinde her şubede 5 krat ağırlığında 51 taş bulunduğundan, bütün şemsede 40 krat ağırlığında 408 pırlanta mevcuttur.

Nişan padişahın idaresi altında olup kaydıhayat suretiyle verilmektedir. Devlete büyük hizmetler ifa etmiş olanlara verilirdi. Nişanın her rütbesinin adedi kanunen tahdit edilmiştir. Birinci rütbesi 50, ikinci rütbesi 200, üçüncü rütbesi 1000 ve ve dördüncü rütbesi 2000 adettir. Tabii murassa olanlarla ecnebilere verilecek nişanların her rütbesi bu adetten hariç tutulmuştur. Hattâ 21 şaban 1327 (M. 1909) ve 24 ağustos 1325 (M. 1907) tarihli nizamname ile Devlet nezdinde memur bulunan ecnebilere verilecek nişanların dereceleri, nizamnamenin birinci maddesinde tesbit edilmiştir. Hademe ve neferlere nişan verilmesi lüzumu halinde, bu gibiler iftihar madalyası ile taltif edilirlerdi. Sefaret memurlarının ise en az memleketimizde bir sene vazife görmüş olmaları şarttı. (2)

(1) Meskûkat-ı Şahane İdaresi 1336 (M. 1917) senesi Raporu, Matbaayı Amire 1921, S. 231.

(2) Takvimi Vekayi 24 cemaziülahır 1278 (M. 1861) senesi düstur, C. I, İstanbul 1329, S. 73. Meskûkat-ı Şahane İdaresi 1338 (M. 1919) senesi Raporu, S. 187, 203.

NASIL VERİLİRDİ?

Bu nişanlar verilirken bir kıta beraatle verilir ve beraatı olmayan kimse bu nişanı takamazdı. Nişanın birinci rütbesi sağdan sola takılır, ortası yeşil ve iki tarafı güvez bir hemailin ucuna asılırdı. Şemsesi ise göğsün sol tarafına takılırdı. Murassanın beraat harcı 100 kuruştur. Birinci rütbenin beraat harcı ise 500 kuruştur.

Murassa Osmanî nişanın hamili, vefatında bilahak talik ve rütbesine terk edilirdi. (3) Buna mukabil birinci rütbe nişan hazineye intikal ederdi.

İkinci Osmanî nişanı şemsesi göğsün sağ tarafına asılırdı. Beraat harcı 100 kuruştu. Hamilin ölümünde hazineye iade edilirdi.

Üçüncü Osmanî nişanı ortası yeşil, kenarı güvez renkte bir kordonla asılırdı. Beraat harcı 50 kuruştu. Hamilinin ölümünde ikinci nişan-ı Osmanî gibi hazineye verilirdi.

Dördüncü Nişan-ı Osmanî ise diğer nişanlardan daha küçük olup göğsün sol tarafına takılırdı ve beraat harcı 50 kuruştu, hamilinin ölümünde hazineye iade edilirdi. Üçüncü ve dördüncü rütbelerin şemsesi yoktu.

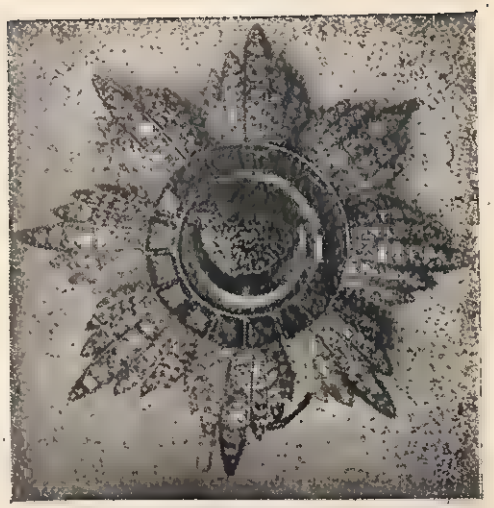

Sultan Abdülâziz'in birinci rütbe nişan-ı Osmanisinin şemse'si.

Sultan Abdülâziz'in birinci rütbe murassâ nişan-ı Osmanisinin arka tarafı.

BAŞARILI HİZMET ETMİŞ OLANLAR

Nizamnamenin 10 uncu maddesine göre padişah arzu ettiği kimselere nişan vermek selâhiyetini haizdi. Nişanlar devlete iyi hizmet görenlere verilirdi. Buna nail olmak için asker sınıfından olanların sulh zamanında, Mülkiye ve İlmiye'de olanların ise bulundukları meslekte en az 20 sene başarı ile hizmet etmiş olmaları lâzımdı. Bu nişanın birinci rütbesine nail olabilmek için Mecidiye nişanının birinci rütbesini kazanmış olması şarttı. Devlete karşı kavlen ve fiilen hiyanet edenlerle hırsızlık v.s. gibi suçlar işlemiş olanlardan bu nişanlar geri alınırdı.

Askerlerden nişana nail olanların harçtan muaf tutulabilmeleri için mutlâk surette iradei seniyyeye bağlı idi. Ecnebi memurlar harçtan muaf tutulurlardı. Nişan-ı Osmanînin ziyaında sahibinin isteği üzerine ibraz edeceği vesaik gereğince birinci Nişan-ı Osmanî şemsesi ile 2000 kuruş, kılıçlısı ise 2100, ikin-

(Sonu 2098 nci sahifede)

(3) Başvekâlet Arşivi Nişan-ı Hümayun defteri, No. 8, S. 332.

Karaman'da Hatuniye (Melek Hatun) Medresesinin muhteşem kapısından sökülerek bir köşeye atılan ve İbrahim Hakkı Konyalı tarafından toplattırılan perişan kitabeler..

Melek Hatun Medresesi
ve
Atılan Kitabeli Taşlar

Yazan :
İBRAHİM HAKKI KONYALI

Konya Selçukluları çöktükten, çözüldükten sonra enkazı üzerinde doğan on bir veya on yedi (1) beylikten, küçük devletten birisi de Karamanoğulları devletidir. Selçukluların payitahtı Konya ellerinde ve hakimiyetleri altında bulunduğu için kendisini Selçuk hakimiyetine en ehliyetli bir varis sayıyordu. Bütün beylikleri yuta yuta büyüyen Karamanoğulları, Karaosman Beyin beyliğine karşı direnen ve en son yıkılan beylik olmuştur. Bu beylik zikzaklı bir ilerleme ve çekilme hamlelerinden sonra korkunç bir şekilde devrilmiştir. Osmanoğullarının kumandanları ve bilhassa Gedik Ahmet Paşa bu beyliğin başkenti Lârendeyi taş üstünde taş bırakmıyacak şekilde yıkmış, halkını çırılçıplak denecek bir sefalet içinde Karadağın eteğine kadar sürdükten sonra, bütün saraylarını, evlerini ateşe vererek cayır cayır yakmıştır. Lârendeliler açlık ve ıstırap içinde şehirlerinin Neronca yakıldığını görmüşler, sonra da İstanbul'a kadar yaya olarak sürülmek felâketine katlanmışlardır.

(1) Kâtib-i Dimeşki-i Ömeri'nin "Mesalik-ül Ebsar Fi Memalik-il-Emsar" adlı arapça 27 ciltlik kitabında, Anadoluda Cenevell Balaban'a göre 17, Sivrihisarlı Haydar'a göre 11 beylik vardı.

BİR KASIRGA SÜR'ATİLE YIKTIRILAN ABİDELER

Siyasî ihtiras insanı küçültüyor, her çeşit kutsal mefhumları sıfıra indiriyor! Gedik Ahmet Paşa Lârendenin camî,

mescid, türbe, medrese ve tekke gibi parlanta abidelerini bir kasırga sür'atile yıktırmış, bunların enkâzı ile bize kadar gelen Lârende kalesini alelacele yaptırmıştır. Yıktığı abidelerden gelişi güzel getirdiği kitabeleri cahil ve belki de çoğu gayri müslim ustalarla kale duvarlarında yapı malzemesi olarak kullanmıştır. Ben Karaman kalesinde böyle üç yüz kadar kitabe parçası saydım. Bunların çoğunu Tanrının 99 güzel adlarından olanlar teşkil eder. Klâsik eserlerde **Esma-ı Hüsnâ** denilen bu mubarek adları taşıyan taş kitabeler, kalenin şurasına burasına çoğu ters olarak konmuştur. Bunu ancak başka dinden bir kumandan, asker yapabilir. Çünkü bunlar, ihtirasın insanları ne kadar küçülttüğünü gösteren korkunç, tüyler ürperten tarih yadigârlarıdır. Karaman kalesinin kapısının üstleri, sağ ve sol duvarları Karamanoğulları abidelerinden sökülmüş kitabelerle ve desenlerle doludur. Lârende kalesi bu şehrin çektiği ıstırapların bir bayrağı halinde yirminci asra kadar gelmiştir.

Osmanlı istilâsında, Karaman'da kaleye uzak olan, etrafında yanabilecek bina bulunmıyan ve Osmanoğulları Hanedanına ait olan bazı taş ve kâgir abideler kurtulabilmiştir.

Fatih'in beş yüz kilo taş yuvarlak (gülle) atan on sekiz, yirmi tonluk topları, Lârende kalesini kalbura çevirmiş, yerlere sermiştir.

İNTİKAM HİSSİNİN COŞKUNLUKLARI..

Gedik Ahmet Paşa Mut ile Ermenek arasındaki dünyanın en arızalı ve en sarp Mennan kalesini almıya giderken, Ermenek civarındaki Balgason'dan geçirdiği bu toplarla Karaman Beyın ve oğlu Mahmud'un ve daha bir çok Karaman ailesinin içinde gömülü bulundukları türbeyi ve yanındaki hayır ve irfan mamuresini de yıkmıştır. Bu türbenin arapça kitabeleri de sonradan gelişi güzel onarılan kapısının üstüne ve yan taraflarına ters olarak konmuştur. Bunların böyle yapılışlarını intikam hissinin coşkunluklarından başka bir şeye vermek mümkün değildir.

Osmanlıların büyük kumandanı ve Sadrıazamı Gedik Ahmet Paşa ele avuca sığmaz, insaf ve merhamet yoksunu bir zat idi. Toplarını Ermenek'in Ala köprüsünden geçirdikten sonra, Torosların Göksuya hakim sipsivri bir tepesine kartal yuvası gibi kurulan Mennan kalesini zapta hazırlanırken, askerler bir topu sert meyilli bir tepenin üzerine çıkarmak için uğraşıyorlar, didiniyorlardı. Gedik Ahmet Paşa urganı omuzlayınca :

Melek Hatun Medresesinin Tâk kapısındaki muhteşem süsler

"— Çocuklar, dedi, koca öküz koşulmayınca topu çekemiyeceksiniz."

Koca top, paşa yapışınca istenilen yere çıkarılmış ve kale döğülerek fethedilmiştir.

Evliya Çelebi Karaman'ı, Karaman eyaletini, orada yatanları ve Yunus Emre'yi çok sever. Gedik Ahmet Paşanın ve daha başka Osmanlı kumandanlarının Karaman eyaletinde Lârende, Mut, Ermenek ve başka yerlerdeki yıkıcılıklarını "Osmanlıların zulmü" anlamına "Zulm-i Osmanî" şeklinde vasıflandırmıştır.

Osmanlılar, Konya Selçuklularının

Karaman'daki Melek Hatun Medresesinin Tâk kapısının bugünkü feci durumu.

topraklarında siyasî bir birlik sağlamak için Karaman eyaletinin sınırları içindeki mamureleri ve halkı yoketmekten hiç çekinmemişlerdi. Karamanoğullarının müstakil iken hakim oldukları topraklarda yaptıkları abideler diğer beyliklerin yaptıklarına nazaran pek çoktur. On yedi beyliğin yapıp bıraktıkları abideler, bu beyliklere taksim edilse, en büyük pay Karamanoğullarına düşer. Karaman da Gedik Ahmet Paşanın bir mescidi ve makamı vardır. Karamanlılar son zamanlara kadar, makam taşının bulunduğu yeri çöplük yapmak suretile Lârendenin yıkıcısını kötülüyorlardı. Şimdi o makamın taşı bir kemer altında kalmıştır, mescidi de yok olmuştur.

Osmanlıların bu büyük paşası, su yolunda kırılmış, idam edilerek öldürülmüştür.

LÂRENDE'DE MELEK HATUN KÜLLİYESİ

Lârende'de Gedik Ahmet Paşanın ve diğer Osmanlı kumandanlarının tahriplerinden kurtulan abidelerden birisi Melek Hatun'un medrese ve türbesinden teşekkül eden mamuresidir. Bu, Karaman'da, Ermenek'de, Mut'da, Niğde ve Aksaray'daki bize kadar gelebilen Karamanoğulları devrinin en muhteşem abidesidir. Tâk kapı, Karamanoğulları devrinin yazı, nakış, desen, taşçılık, oymacılık ve mimarlık gibi güzel sanatlarından derlenmiş bir buket halindedir. Yalnız bu kapı büyük bir cilde gebedir. Şimdiye kadar burada ve Garb'de tam manasile incelenmiş ve dile getirilmiş değildir. Başta Halil Ethem ve diğer batı tarih otoriteleri olduğu halde kitabesini bile doğru okuyamamışlardır. Kapısının üzerinde iki bölüm halinde kitabe vardır: Üst kısmındaki iki satırlık kitabede ilmin kıymetini yücelten ve yükselten, Allah'ın ve Peygamber'in kelâmlarından âyetler ve hadisler vardır. Kitabenin altındaki üçüncü arapca satırını dilimize çevirerek veriyorum :

"Bu mubarek ve şerefli medresenin yapılmasını büyük emir Tanrı tarafından teyid edilmiş, muzaffer (din ve dünyanın yücesi) Karamanoğulu Mahmudoğlu, Haliloğlu Alâeddin'in - Allah mülkünü ebedî kılsın - hükümdarlık günlerinde, Tanrının yardımile imanlıların yardımcısı olan Osmanoğlu, Orhanoğlu, Murad'ın kızı Sultan Hatun 783 yılında yaptırdı."

Kitabeye göre, bu külliyenin Hicrî 783 (Milâdî 1381) yılında Osmanlı Padişahlarından Murad Hüdavendigâr'ın kızı ve Karamanoğlu Alâeddin Beyin karısı Melek Hatun yaptırmıştır.

YANLIŞ OKUNAN KİTABE ve SONRASI

Halil Ethem, Şarklı ve Garplı başka tarihçiler ve yazarlar kitabedeki Alâeddin adından sonra gelen "oğul" anlamına "ibin" kelimesini okuyamadıkları ve atladıkları için külliyeyi Alâeddin Beyin babası Halil Beye yaptırtmışlardı. Bu okuyuşa göre de çok yanlış bir Karamanoğulları aile şeceresi yapılmıştır (2).

(2) Yakında neşredeceğimiz "Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi" adlı kitabımızda bu hataları düzelterek tam metinleri ile beraber yayınlıyacağız.

Kapının sağ ve sol süvesindeki zarif yapraklar üstlerine de mimarının adı arapça olarak kazılmıştır. Türkçesi şudur :

"Bu medresenin mimarı Numanoğlu Hoca Ahmed'e ve yapıda çalışanlara fatiha okuyana Allah rahmet eylesin."

Mamurenin mimarı Numanoğlu Hoca Ahmet isminde bir Türk ve Müslümandır. Kitabeleri okumıya çalışanlar bunu da ters okumuşlar, mimarın babası Numan'ı mimar olarak göstermişlerdir.

Tâk kapının istalaktitleri arasında Karamanoğullarının arması olan kanadını açmış doğan kuşu vardır. Karaman'ın eski adile Gaferiyyat, yeni adile Kâzım Karabekir bucağında bir harabede çömlek içinde bulunan ve ilk defa tetkiki ve dillendirilmesi için bana gösterilen 850 kadar islâmi gümüş paraların üstlerinde de bu kuşu damga halinde basılmış görüyoruz. Ayrıca Karamanoğullarının damgaları da vardır. Bunu da ilk defa ilim âlemine biz sunuyoruz. Bu paraların içinde Selçukluların ve Karamanoğullarının da paraları vardır. Kuş ve damgalar, Karamanoğulları ülkelerinde geçecek Selçuklu ve İlhanlı paralarının üzerlerine basılmıştır.

AVRUPA MÜZELERİNE KAÇIRILAN ÇİNİLER

Melek Hatun, mamuresini yaptırırken, bu civardaki gayri islâmi abidelerin enkazından da faydalanmıştır. Kapının solunda bir gayri islâmi kitabe vardır. İçerideki sütunların hemen hepsi de öyledir. Bunların içinde yerini ilk defa bizim bulduğumuz ve ilim dünyasına yaydığımız hazreti İsa'nın havarilerinden Sen Pol'ün ilk hıristiyanlık propagandası yaptığı Derve'den getirilmiş yapı malzemesi de vardır. Biz medreseyi incelerken buraya Derve'den getirilmiş üç de kitabe gördük.

Mamure'nin türbe kısmı, aynı zamanda mescid ve dershane olarak kullanılan eyvan çinilerle kaplı idi. Pırlanta ayarındaki bu çiniler, ihmalimizden yok edilmiş, çalınarak Avrupa müzelerinin ve kolleksiyoncularının ellerine düşmüştür.

Türbenin cenazelik ve mumyalık denilen kısmının kapısı, medresenin kıble

Hatuniye medresesinin tamir edilmeden önceki hali.

tarafından dışarıya açılıyordu. Melek Hatun'un ve yanındaki evlâdının, torunlarının mumyalanıp mumyalanmadıkları hakkında elimize henüz bir vesika geçmedi.

Vakıflar umum müdürlüğü son yıllarda bir iyi niyetlilik göstererek harabe haline gelen bu medresenin tamirini de ele almış bulunuyor. Teşebbüs iyi ama, vakıflar umum müdürlüğünün kadrosunda, yurdun çeşitli bölgelerine serpilen on binlerce abidenin hakiki tarihlerini, olanlarının kitabelerini okuyarak değerlendirecek ve dillendirecek mütehassıslar bulunmadığı için onun yaptığı tamirlerin çoğu, bir eski eser katliamı halini almıştır.

"O mahiler ki, derya içredir, deryayı bilmezler."

hikmetli lâfı vakıflar umum müdürlüğü için söylenmiş gibidir. Umum müdürlüğün arşivi tıklım tıklım vakfiyelerle, vakıf defterlerile doludur. Fakat bunları dillendirecek, yurttaki abidelerin kitabelerini toplıyacak dil bilir tek mütehassısları yoktur.

Ben bu sene, tam iki ay yurdun tarihî âbidelerini inceledim. Vakıfların

Karaman Kalesine, Gedik Ahmet Paşanın yıktığı cami ve türbelerden getirip gelişi güzel konulan Allah'ın güzel adları.

imar ve tamir adına ne hatalar yaptığını gördüm. Bunları bir kitap halinde yayınlıyarak ilgilileri uyarmaya çalışacağım.

Vakıflar umum müdürlüğü, cinayetlerin en büyüğünü Karaman'da Melek Hatun medresesini tamir ettirirken işlemiştir. Bunu kim işlemiştir, niçin işlenmiştir?

ATILAN KİTABELER

Tâk kapıya müstesna ve fevkalâde kıymetli istalaktitler başka bir çekicilik veriyordu.

Kapının sağındaki ve solundaki mihrapçıkların yanlarında birer gömme sütun vardır. Bunların üstlerinde de zarif süsler görülür. Portalin yüzlere geçen köşelerinde de daha büyük gömme sütunlar vardır. Kapı kemeri hizasındaki yüzlerde besmele, fatiha ve kürsî âyeti yazılı bir kısım vardı. Devrinin en güzel sülüsü ile yazılan bu sanat şaheseri parçalar - yüreğim parçalanarak söyliyorum - tamir bahanesile sökülüp atılarak, yerlerine düz, adi, basit, çıplak ve soğuk taşlar konmuştur.

Bu cinayet, tamir adına işlenmiştir. Ben medreseyi tetkik ederken bu atılan pırlanta değerindeki muhteşem kitabeli taşları topladım, Karaman'da en faal, en değerli bir vakıf bekçisi olan Veysel Demirgömlek'e teslim ettim. Bu taşların içinde hiç kırılan yoktur. Olsa da, büyük hattat Hâmid pekâlâ tamamlıyabilirdi. Bunlar yerlerinden niçin atılmıştır, onu da yazayım : Müteahhit bu taşların yerine koyacağı boş ve adi her taş için 400 lira alırmış da ondan.

Koca Tâk kapı yıkılıp bu hale getirilirken, vakıflar müdürlüğünün öyle anlaşılıyor ki, tek bir mimarı buraya gelmemiştir. Muhteşem kapı mahvedilmiştir. Yalan yanlış yapılan kısımlar derhal yıkılmalı, atılan kitabeler yerlerine konulmalıdır.

Eski Türklerde, Asr-ı Saadet'de, Selçuklularda ve Osmanlılarda:

Kadın ve Tesettür

YAZAN : SABAHAT ALP

Türklerin İslâmiyeti kabulden evvelki devirlerine ait vesikalar, hukuk bakımından "Kadın - Erkek" ayırımı yapılmadığını gösteriyor. Resmi kabullerde, hâkanın eşi yanıbaşında yer alır, ahitnâme ve her çeşit anlaşmaları müştereken imza ederlerdi. Bu demek değildir ki, eski Türklerde tesettür yoktu. Tesettür, değil eski Türklerde, hattâ çeşitli dinlere ait kitapların müşterek mevzuu olan "Âdem - Havva" kıssasında da mevcuttur.

İslâm Medeniyetini derinliğine inceleyen ve tetkiklerini beş ciltte toplayan Corci Zeydan *Medeniyet-i İslâmiye Tarihinde* diyor ki:

"Tesettürden murad yaşmak ve emsâli şeyler ile baş örtmek ise bu, İslâmiyetin icad ettiği bir şey değildir. Bu şekilde tesettür Hıristiyanlığın zuhurundan evvel de mevcut idi. Hıristiyanlık ona hiç bir değişiklik getirmedi. Ortaçağ ile daha sonraki zamanlarda Avrupada da o tesettür vardı. Hattâ bugüne kadar da oralarda bunun eseri görülmektedir." (1)

Corci Zeydan şöyle devam ediyor :

"Fakat tesettürden maksat kadınların hanelerde haps ve halk ile men-i ihtilâtları ise bu nevi, Medeniyet-i İslâmiyenin bir neticesi idi. Zira o medeniyetten evvel o gibi bir tesettür mevcut değildi. Bununla beraber tesettür en şiddetli ve dikkatli haline Medeniyet-i İslâmiye terakki ettikten, İslâmlar kendilerini büsbütün medeniyete, zevk ve sefâya, refaha ve rahata verdikten sonra bâliğ olmuştu."

Corci Zeydan bu hükümlerinde tamamiyle haklıdır.

(1) Medeniyet-i İslâmiye Tarihi cilt: 5, sayfa: 125 - 127.

Osmanlı'larda çarşafın son şekli. Bu devrede çarşaf, giyim zerafetinin tipik tecellilerine mevzu olmuştu.

Tesettürün İslâmlara dinden değil, Hıristiyanlıktan geçtiğini ifade eden müellifin hem Arap, hem de Hıristiyan olduğu göz önünde bulundurulursa hükümleri daha çok kıymet kazanmış olur. İlk İslâmiyette, yani *"Devr-i Saadette"* bugünkü anlamında bir tesettür yoktu. Hazret-i Ali ile cenk eden Peygamberin kızı Ayşeden başka Talhanın kızı olan, güzellik ve irfaniyle şöhret bulan Ayşe, Hasanın kızı olan Sekine, Abdullah İbn-i Zübeyrin anası Esma, erkeklerle aynı meclislerde bulunur, erkeklerle münakaşalar yapar, evlerini kadın ve erkek bütün Müslümanlara açık tutarlardı.

DENGENİN BOZULUŞU

Corci Zeydanın yukarda işaret ettiği bir nokta herhalde sayın okuyucuların dikkat nazarından kaçmamıştır. Corci

Zeydan, tesettürün mahkûmiyet şekline sokuluşunu, Medeniyet-i İslâmiyenin terakkisine bağlıyor.

Evvelce, tâ bedevilik devrinden itibaren çöl çadırları arasında şecâat ve ikdâm, akıl ve dirayet, ilim ve irfan, edebiyat ve saire ile bir çok kadınlar şöhret yapmışlardı. Fakat sonradan islâmiyet dinden çok bir saltanat telâkki edilmeğe başlandığı Emevîlerin son devirleri ile Abbasîler zamanında, cariyeler çoğalarak İslâmlarca odalık almak bir âdet şekline girmesi üzerine erkeklerle kadınlar arasına şüpheler, sûizanlar girdi. Erkekler kendilerini her hakka haiz, evlerinde her şeyi yapmağa selâhiyetli gördüklerinden kadınları kendilerine ait menkul kıymetler seviyesinde kabul etmeğe başladılar. Onları kafes ve kilit arkasında tuttular. Şu halde şarkta islâm âileleri arasında câri olan şiddetli tesettür erkeklerin sûizanları, aile arasında müstebitçe hareket etmeleri, zevk ve safâyı yalnız kendi nefislerine hasretmeleri gibi sebeplerden doğmuştur.

16 ncı yüzyılda sokak kıyafetinde bir İstanbul kadını.

Kur'an-ı Kerimde tesettüre dair olan âyetler tetkik edilecek olursa bunların tefsiri, tesettürde ileri gitmeyi değil, bilakis tesettürü hafifletmek lâzım geldiğini emreder.

Kadınları son asırlarda olduğu kadar hakîr görmek, haklarında bu derece zulüm göstermek Kur'an-ı Kerimin hükümlerine muhaliftir. Çünkü: Kur'an-ı Kerim karı koca arasında meveddet ve merhameti (sevgi ve acımayı) emretmiştir.

Emevîlerin son devirleri ile Abbasîler zamanında din, saltanat nazariyesine doğru kaydırılırken Türkler yeni yeni İslâmiyeti kabul etmişlerdi. O devirde Horasan Türkleri arasında hâlâ eski çağlardan kalan kadın erkek müsavatı kadınlar aleyhine zedelenmemişti.

Sade Orta Asya Türkleri arasında değil, Anadolu Selçukları devrinde de kadın hukukunun ihlâl edildiğine dair İbn-i Bibi'nin yazdığı Selçuk Tarihinde en küçük bir kayda tesadüf edilmediği gibi, Moğol istilâsından sonra kadın ve erkek arasındaki dayanışmayı İbni Batuta seyahatinde sarahatle bulmak kabildir.

İbn-i Batura genç yaşında doğum yeri olan Tanca'dan ayrılarak Milâdi 1304 tarihinde Hac farizasını edâ ettikten sonra üç kıt'ayı dolaştı, bu arada bir gemi ile Alanyaya geldi.

BİR SEYYAHIN ANLATTIKLARI...

Seyyah, Anadoluda hangi şehre uğradıysa kadın, erkek Türk halkı onun etrafını alıyordu. "Bu beldede hangi zaviye veyahut haneye insek komşularımız olan erkek ve kadınlar ahvalimizi soruyorlardı." (2) Yani İslâmiyetin zuhurundan beş asır sonra Türk ve İslâm Anadoluda henüz kadın eve ve kafes arkasına kapatılmamıştır. Nitekim Peygamberimizin devrinde de böyle bir hürriyetsizlik yoktu. Beş asır sonra Anadoludaki Selçukluların kadına tanıdığı hak, Peygamberimiz devrinde Ayşelere, Sekinelere ve Esmalara tanınan hürriyetti.

İbn-i Batuta devam ediyor. *"Orada kadınlar ihticap etmezler (örtünmezler)*

(2) İbn-i Batûta Tercümesi; Damat Şerif Paşa, Matbaai Amire 1916.

yani tesettür yoktur. Esna-i mufarekatimizde (ayrılık esnasında) nisvan (kadınlar) ağlıyarak ayrılığımıza teessüf ederler." Anadoluda, Moğol istilâsından sonra devletsiz kalan Türk mevcudiyetini korumak için kadın ve erkek elbirliği ile çalıştılar.

Onlar hakkında İbn-i Batuta'nın birkaç cümlesi: *"Cebbar olanları tenkil ve imha etmekte, zulüm ve tecavüzde bulunanları, yahut böylelerine iltihak eden şerirleri katl ve sevgi ibraz ederek, onların karınlarını doyurmağa ve ihtiyaçlarını temine koşarlar."*

Tesettür Osmanlı Devleti zamanında şehir ve kasaba bid'atleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Reaya, yani köylü, rençber sınıfı hiçbir devirde Osmanlı kasabalısının anladığı mânâda bir tesettür ihtiyacı hissetmemiştir. Bu onun müslümanlığına da zerrece halel getirmemiştir.

Türkistanda, Bazaklık'taki duvar tabloları. Orta - Asya üslûbunda elbise ve başlıklar, eski Türklerde kadın hayatında "tesettür"ün olmadığını göstermektedir.

BİRBİRİNDEN ÇOK FARKLI İKİ GÖRÜŞ

Fütüvvetnâme adlı eserde Ahî kadınları hakkında şu övgüye bakmak kâfidir.

Der fütüvvet bî misâl ü bî nazîr
Vez mürüvvet geşte çün bedr-i münîr (3)

Şimdi de Osmanlılar devrinde kadınlar aleyhine yazılmış yüzlerce hicviyeden sadece birini zikredelim :

Zenlerin dışlarına aldanma
İçleri dopdolu habâsettir.
Mekr-ü tezvîr-ü fitne vü telbis
Bunlara san'at-ı verâsettir (4)

Osmanlı şairi "Türk" kelimesini hakaret mânâsında kullandı:

Nedir bildin mi sen âlemde Türkü
Ola eğninde kürkü başta börkü
Ne mezhep bile ne dîn-ü-diyânet
Yumaz yüzün ne abdest-ü-tahâret (5)

Yukarıdaki mısraları yazanların Türk şairleri olduğunu tekrarlamağa bilmem lüzum var mı? Osmanlılık işte böyle bir kâbus gibi Türklüğün üzerine çöküp Türkü hakarete maruz kılarken elbet Türk kadınına da zerrece hürriyet tanımıyacaktı.

İmâmın biri azıtır izini
Alır bir yaban Türkünün kızını

diyen bir toplumdan kadına hak tanımasını düşünmek bile mânâsız olurdu.

Peygamberimizin *"Cennet anaların ayakları altındadır."* meâlindeki hadis-i şerifleri, kadının toplum içindeki yüksek mevkiini göstermeye kâfidir.

Selçuklar devrinde haklarına tamamiyle sahip olan kadın, Osmanlılar devrinde ev eşyası cinsinden telâkki edildi. Osmanlılık bir bakıma Abbasîliğin kadın hakkında yüz kızartıcı düşüncelerini kabullenmiş ve devam ettirmiştir.

Koca İmparatorluğun çöküşünün nedenlerini araştırırken ailenin ve cemiyetin yarısı olan kadının düşürüldüğü uçurumu görmemek bizi meselelerimizin sathında bırakır ve hükümlerimizde yanıltır.

---

(3) Sevgi göstermede ne eşi, ne benzeri vardır. Mürüvvetten yana ise bedir halindeki ay gibidir.

(4) Kadınların dışlarına aldanma, içleri habislikle dopdoludur. Hile, tezvir, fitne, sahtekârlık bunlara veraset yoluyla gelmiş bir san'attır.

(5) Sen Türkün ne olduğunu biliyor musun? Sırtında kürkü, başında börkü vardır. Ne mezhep, ne din, ne de diyânet bilir. Abdest ve temizlik söyle dursun yüzünü bile yıkamaz.

Sultan Abdülhamid'e karşı hürriyet bayrağını açanlar, Türkiye'den kaçmışlar, Paris ve Londra'da mücadeleye girişmişlerdi. Bu hürriyetçilerin en ileri gelenlerinden biri de Ahmed Rıza Beydi. Ahmed Rıza Bey, hürriyetçilerin çıkardıkları gazetelerde yazdığı yazılardan başka doğrudan doğruya Sultan Hamid'e uyarıcı lâyihalar göndermiş, fakat bunların da hiçbir tesiri görülmemişti. Ahmed Rıza Beyin bu lâyihalarından birinin en önemli kısımları aşağıdadır. Bu lâyiha, ayni zamanda o devrin hürriyetçilerinin taşıdıkları ruh ve mücadele gayelerini de ortaya koymaktadır.

AHMET RIZA BEYİN SULTAN HAMİD'E GÖNDERDİĞİ LÂYİHA

— 2 —

Yazan :

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Ahmet Rıza Bey lâyihasına şöyle başlamaktadır :

Meşveret, İslâm şeriatının en mühim bir emridir, Hazreti Muhammed kutsal üstünlüğü iktizası fikir sormaktan müstağni iken, gene Ciharyarı Güzin ve İslâm büyükleri ile istişare buyururdu. Hazreti Ebubekir Halife seçildiği zaman: "İmama hakikati bildirmek her mümine borçtur, onu saklamak halka ve hakka karşı ihanettir. Allahın emrine aykırı harekette bulunursam, beni ıslah etmeye gayret ediniz." **demişti. Ve Hazreti Ömer:** "Her kim bende eğrilik görürse doğrultsun." **demişti.** "Müşavere olmayan yerde doğruluk olmaz" **kelâmı Hazreti Ali'nindir.**

İbn-i Arabi, Gazali, Maverdi, Cürcani ve Sadettin-i Taftazani gibi din bilginleri: "Dinin esası meşverettir." **fikrini savunmuşlardır. Zekâ ve iktidarı kabul edilen Muaviye Radıyallahu anh, Arap dahilerinden Amr İbni As, Mugayyere, Zeyyad, Mervan, İbni Hakem akıl ve tedbir ile meşhur kimselerin reylerini alırlardı. Emeviye padişahlarından Abdülmelik'in ve kendisinden sonra gelen Validin sarayı, bilginlerin toplandığı yerdi. Bağdat'ta, Endülüs'te Arap medeniyetinin yükselmesine hizmet eden padişahlar, bilginlerin ayaklarına gider, elini öper, herkesle görüşür, kaleler, toplar ve silâhşörler içinde hapis hayatı yaşamazlardı. Dünyanın neresinde bir hekim haber alsalar, bu gün saltanatınızda hafiyelere esirgenmiyen paranın on mislini vererek yanlarına getirtirler ve mükâfatlandırırlardı. Halkı okumaya teşvik için kendileri o topluluğa girerlerdi. Acem Serdarı Hürmüz, Medineye geldiği zaman Hazreti Ömeri aramış, camiin bir köşesinde halkın dertleri ile meşgulken gösterdiklerinde:** "Ya, Ömer dedikleri bu mu? Hani bekçileri ve yaverleri?" **demişti. Hazreti Ömerin onbuçuk sene içindeki başarıları bu gün birkaç padişaha övünme payı çıkaracak kadar büyük iken, gene debdebe ve gösterişe lüzum görmemişti. Celâleddin Melikşah, sadrıazam Nizamülmülk gibi maarifin öncüsüne inandığı, onun sözlerini dinlediği için zamanında bilginler çoğalmış, gaddarlar azalmış, adalet sayesinde bütün millet sevinmişti.**

PARLAK MİSALLER

Sultan Osman vasiyetinde oğlu Orhan'a: "Bilginlere ve faziletli insanlara ikram eyle, taki saltanatın zamanında bilginler çoğalıp şeriatın emri yerine gelsin." **demişti. Kanuni Sultan Süleyman zamanında memleket ve millet işleri devlet büyükleri ve bilginlere bırakılmış, hatta onlara padişahı mesuliyet altına almak ve bu suretle iş görmek selâhiyeti verilmişti. Şeyhülislâm, meşhur Fenari, İkinci Murad'a:** "Sen cemaate devam etmeyecek olursan şahadeti-

ni red ederim." demişti. Osmanlı padişahlarının çoğu, devlet ricaline lâyihalar vermeye mezun kılmışlardı. Koçi Bey, Tatarcık Zade Abdullah efendinin bu yolda yazılmış lâyihaları vardır. Tarihin parlak sahifelerinden hangisi açılsa, memleketlerini iyi idare etmiş hükûmdarların bilginlerle müzakerelerde bulundukları görülür. Makedonya kralı Filip'in ve Büyük İskender'in Aristo'ya yazdıkları mektuplar, Antigon'un Zenon'a gönderildiği davetnameler, eski padişahların bilginlere, filozoflara ne kadar hürmet ettiklerinin parlak misâlleridir.

Ahmed Rıza Bey, bütün dünya hükûmdarlarının bilginlere gösterdikleri yakın alâkaya misâller verdikten sonra şöyle devam eder :

Tab'asından ayrı yaşayan bir hükûmdar, sürüsünü dağda bırakan çobana veya çoluk çocuğundan uzak yaşayan bir babaya benzer. Vatana hayrı ve sevabı olamaz. Bu asırda bir memleketi iyi idare için zeki ve iyi hisler taşımak kâfi değildir. Hükûmet idaresi kumar oyunu gibi zarın taliine bırakılamaz. Hakikatler istihareye yatmakla bilinemez. Cemiyet kanunlara tabi bir vücut gibidir. Bu vücudun bir takım derdi ve hastalıkları vardır. Hastalığı bilmek için hastayı söyletmeli, ahalinin dert ve ihtiyaçları milletin doktorlarına malûm olmalıdır. Zehir bilinmedikçe panzehiri bulunamaz. İşte bu lüzumdan dolayıdır ki, sizden evvel gelen hükûmdarlar gece sokaklarda tebdil gezer, ahalinin ağlayıp sızlamasını bizzat işitir, halini teftiş ederlerdi.

KÖTÜ İDAREDEN DOĞAN HASTALIKLAR

Kanunu Esasî bir kuru vaadden ibaret değildir. Ciddi ve kat'i bir eserdir. Kanunu Esasî bütün Osmanlıların malıdır. Onun hükmünü yerine getirmek milletin arzu ve iradesi, padişahın iradesi ile birleşirse mümkün olur denmişken, ötedenberi mal ve canını, haklarını ve menfaatlerini padişahlarının emir ve arzusuna feda etmekten çekinmiyen Osmanlılara bu kadar bir imtiyaz çok görüldü, milletin malı ve hakkı gasbedildi. Kanunu Esasî matbuata bir dereceye kadar hürriyet ve sui-istimallerden şikâyet selâhiyetini vermişti, matbuatın çanına ot tıkıldı. Ahalinin iniltisine ve sızlamalarına vakıf olmak için mebus yerine casus seçildi. Vatan ve milleti cidden seven ve bu günkü hükûmetten memnun olmıyanların herbiri bir tarafa sürüldü. İslâm hükûmetinde her iş, her muamele meşveretle görülmek lâzımgelirken, cizvit ve engizisyon cemiyetleri taklit edilerek, sözü, özü gibi doğru bir kavmin ahlâk ve etvarı bozuldu. Kanunu Esasî Sultan Süleymandanberi yapılan ıslahatların bir neticesi idi, temeli sakatlanınca eski ıslahatlar da hükümden düştü.

Saltanatınızın ilk zamanlarında, teşebbüs edilen ıslahata devam ile vatan ve milletin saadeti için cidden yardım etmek istiyenlerin reylerinden istifadeye tenezzül buyurmuş olsaydınız, bu gün

İkinci Jön - Türk hareketinin lideri olarak ismi ve emeği Meşrutiyet tarihimizde yer etmiş olan Ahmet Rıza Bey.

hem millet servet ve âsayiş içinde mesut olurdu, hem siz dünyanın en parlak hakanı ve Osmanlı devletinin gerçekten yeni bir kurucu ve yapıcısı sayılırdınız.

Bir zamanlar Türk denildiği zaman mertlik, doğruluk, kuvvet ve şecaat gibi yüksek hasletlerin timsali anlaşılıyordu. Kötü idareden dolayı doğan hastalıklar, milletin temiz hislerini bozdu, istibdat gözünü yıldırdı, doğru söyliyeni dokuz köyden kovarlar atasözü herkesin kulağını tıkadı, başını, boynunu büküp, korku herkesin damarlarına işledi, ağzını bıçak açmıyor. Kimi hayr ve şerri Allahtan bilerek Emirülmümininin (yani padişahın) lütfunu bekliyor ve sabrediyor, kimi yangından mal kaçırır gibi yalnız başına selâmetini düşünerek susuyor. Hiçbiri büyük işlerin büyük fedakârlıklarla hasıl olacağını ve meslek uğrunda çalışıp ölmenin ne kadar tatlı ve şerefli olduğunu bilmiyor. Ana kucağındaki çocuk acıyı ve ağlamayı unuttuğu gibi, vatanın şefkatli kucağında uyuyan ahali bu çöküşü ve perişanlığı hissedemiyor.

"VERGİ, KÖYLÜNÜN BELİNİ SABANIN SAPI GİBİ BÜKMÜŞ"

Anadoluyu bizzat dolaşarak köylülerin halini görseniz, eşraf ve âyan ile görüşseniz, hükûmetçe tatbik edilen idarenin ne kadar tehlikeli olduğunu anlardınız. Sabır ve kanaatle, tevazu ve sadakatle, temiz ahlâkı ile dünyanın hayretini kazanmış bulunan mübarek kavmin fıkarası, yazın yabani ottan, kışın kökten başka yiyecek bulamıyor. En zengin köylü, çoluk çocuğunu sarayda köpeklere verilmiyen siyah ve katı bir ekmekle besliyor. Vergi köylünün belini elindeki sabanın sapı gibi bükmüş, hal ve mecali kalmamış, gene hükûmete vergi veriyor, asker yetiştiriyor; saçını, tırnağını dökerek çalışıyor. Alnının terini gözünün yaşı ile sulayarak büyüttüğü mahsulü daha yeşil iken muhtekirler zaptediyor. Borcunu ödemek ve millete bir öküz kadar hizmeti olmayan birkaç itibarlı kimseyi beslemek için geçim vasıtası olan öküzünü, hatta tenceresini, döşeğini satarak, yorgun vücudunu isten kararmış bir kulübede yaş hasır parçaları üzerinde dinlendiriyor. Kocası askerde ölen dul kalan kadınlara, yetimlere, komşunun sadaka ve yardımından başka sığınacak yer kalmadı. Ana "ekmek" diye ağlayan öksüzlere: "Var, sen de baban gibi şehit ol." demeğe dili varmıyor. Vatanı ve hanedanı muhafaza yolunda kanını dökmüş, canını kurban etmiş bir askerin evlâd ve iyalı çırılçıplak sürünüyor, ellere avuç açıyor.

Dünyada candan ve namustan üstün birşey olmadığından, bir adam onları tehlikede gördükçe yaradılışında ve cibiliyetinde hiyânete meyli olmasa bile, can ve namusu için elbette bazı çarelere başvurur ve bu da devlet ve millet için zararlı olur. Ahali hükûmeti beslemek, padişahın zevki ve keyfi için yaratılmamıştır. Kendi menfaatini ahalinin menfaatinden ayıran devlet yaşıyamaz. Saltanatın büyüklüğü teb'asının kuvvet ve serveti ile ölçülür. Ahalide kudret ve takat kalmazsa padişahın debdebe ve dâratı neye yarar.

KÖTÜLÜK CEZASIZ KALIRSA...

Devlet, düşmanın topundan ziyade teb'asının göz yaşlarından, sızlanmasından ve şikâyetlerinden korkmalıdır. Halbuki milletin ağlayıp sızlaması devlete ninni gibi geliyor. Sultan Osman vasiyetinde "mal ile askere mağrur olma" demişti. Saltanatınız zamanında maiyetinizde bulunan asker ve hafiyeleri çoğaltmaktan başka birşey düşünülmüyor. "Kendi elimle silâhlandırdığım asker beni bu hale koydu." sözü unutuluyor. Halkın evlâdını talim ve terbiye etmek bahanesi ile alınan paralar bile ahlâkın fesada uğratılmasına sarfediliyor. Böylelikle halkın emniyeti kalmadı.

Ahaliden aldığınız yolsuz ve nizamsız parayı yalnız siz yeseniz, gene mensup olduğunuz makama ve hanedana hürmeten kimse ses çıkarmaz, çok görmezdi. Lâkin arkasında yağlı bir cübbe ile Mabeyni Hümayuna giren bir herif, az zamanda büyük bankerlerle boy ölçüşüyor. Boğazına kadar borca batanlar, servetlerini kumarda kaybedenler tarafınızdan mükâfatlandırılıyor. İnsan fenalığa baka baka alışır, farkında olmayarak bulaşır. Fenalığın cezasız kaldığını ve halkın ikrah ettiği rezillerin nişanlar, rütbelerle mükâfatlandırıldığını

(Sonu 2098 nci sahifede)

Tarihten ibretli fıkralar

HER ŞEYE KULP

Adı "deli" ye çıkarılan şair Nüzhet Sivas'a giderken uğradığı kahvehanede, kahveci, kulpu kırık fincanla kendisine kahve getirdi. Nüzhet gülerek :

"— Bunu, dedi, İstanbula götür."

Kahveci şaşırdı :

"— Bu kulpsuz fincanı İstanbula götürüp ne olacak?"

Şair, yine gülerek şu cevabı verdi :

"— Orada her şeye kulp takarlar. Belki buna da bir kulp takan bulunur."

(Not : *Malûm ki o tarihte İstanbul, pâyitaht, yâni "devlet merkezi" idi!..)*

"DEVLET İŞLERİNDE MÜNHAL KALMADI MI?"

Şair Deli Nüzhet Bursa'da iken deliliği ile tanınmış bir zat (rahmetli Ahmet Vefik Paşa) vali idi. Yine "deli" liği dillere destan Murat Bey de defterdardı!

Deli Nüzhet bir gün sokakta jandarmaların bir adamı sürükleyip götürdüklerini görünce sordu :

"— Bu adamı sürükleyip nereye götürüyorsunuz?"

Jandarmalardan biri :

"— Delidir, timarhaneye götürüyoruz.." *deyince, şair Deli Nüzhet kahkahayı bastı :*

"— Ayol, dedi, Timarhanede delinin ne işi var? Devlet işlerinde hiç münhal kalmadı mı?"

TUHAF YATAK

İkinci Abdülhamit, saltanatının ilk senelerinde henüz hafiyelerin taarruzlarına uğramamış olduğu için serbest hareket ederdi. Nazırlarile, vezirlerile yemek yer, onlarla konuşarak vakit geçirirdi. Sarayda yemeğe alıkoyduklarını gece misafir ettiği de olurdu.

Bir akşam Ahmet Vefik Paşaya da sarayda kalmasını rica etti. Paşa, çok memnun olarak kaldı. Fakat sabaha kadar gözüne uyku girmedi. Ertesi sabah Babâliye gelince mühürdarı İbrahim Sarım Beye şikâyette bulundu :

"— Ne tuhaf yatak, dedi, ipekler içinde... Çarşaflar ipek, yastık yüzleri hakeza. Yorganlar ipekli ve sırmalı. Terlikler, entariler müteaddid. Bir sürü hırka ve maşlahlar, yatakta ne tarafa dönsem bir hışırtıdır gitti. Elimi oynatsam fuuuş diye bir ses. Az kalsın deli olacaktım. Azimüşşanımıza lâyık bir yataktı ama ne fayda alışmamışım."

Nasılsa bu haberi Hünkâr duymuş. Bir hafta geçmeden sadrıazama bir akşam daha sarayda kalmasını emretmiş. Ahmet Vefik Paşa da :

"— Emret padişahım, fakat müsaade buyur, evime kadar gidip geleyim. Karım hastadır, ilâcını vereyim" *demiş.*

Biraz sonra bir de ne görsünler, Ahmet Vefik Paşa, arabasına evindeki yatağını, yorganını doldurmuş, entarisini giymiş, terlikler ayağında içeriye giriyor ve :

"— Beni yatak odasına götürün" *diye kapıcılara emir veriyor!*

İYİ SÖYLEDİ TERES

Erzincan'lı İzzet Paşa memleketinde cami yaptırırken, bir gün kabristan arsası etrafına yapılmakta olan duvar inşaatını görmeğe gitti. Kendisi pinti denecek kadar hasis olduğu için duvarcı ustaya :

"— Duvarı keçiler, köpekler aşamıyacak kadar yüksek yaparsan kâfidir" *deyince, kendisini tanımıyan duvarcı, ekşi bir suratla :*

"— Benim keçiler, köpeklerle işim yok.. Arşınla duvar yapıyorum. Kaç arşın isterlerse o kadar yaparım" *diye ters cevap verdi.*

Paşa yanındakine :

"— Beni, dedi, bilemedi amma iyi söyledi teres!"

İslâmda Mûsiki

YAZAN : KEMAL SAMANCIGİL

Musiki, insanlığın yaşıdıdır, diyebiliriz. Her kıt'ada, her kavimde düzenlene gelmiştir. Yalnız (İslâm) cemaatına giren milletler, mukaddes kitaplarında buna dair bir hüküm olmadığı için halkayı koparmışlardır.. Bu gün müzik tarihinden yoksun gibidirler, yahut yoksundurlar.

Evet.. Kur'an-ı Kerim'de mûsikinin iyiliği - fenalığı, haramlığı - helâlliği hakkında bir açıklama yoktur. Sebebi ise, daha önceki kitaplarında açıkça bulunmasıdır. O, eski hükümleri ilga, iptal etmediği için Kur'an-ı Kerim'de tekrarına lüzum görmemiştir.

Bu hususta biz insanlara açıkça emri de vardır.. Çözünlenmesi gereken bir konu için önce Kur'an-ı Kerim'e bakınız, bir hüküm bulamazsanız Hz. Peygamber'in öğrettiklerinden faydalanınız; onda yoksa, evvelki ümmetlerin ilmine gidiniz, buyuruyor.

AYET-İ KERİMELERE VE HADİS-İ ŞERİFLERE GÖRE

Beraberce okuyalım :

"Ya Muhammed! Onlara de ki: "Eğer siz doğru söylüyor iseniz, Allah tarafından bana ve Mûsâ'ya verilen kitaplardan daha iyi yol gösterici bir kitap getirin ki; ona tâbi' olayım — Kasas S. Âyet: 49".

"Biz, onda doğruluğa rehber ve nûr olan Tevrat'ı indirdik — Mâide S. Âyet: 47".

"Onlar (önceki peygamberler) Allah'ın hidayet ettikleridir. Sen de onların Hûdasına uy (tuttukları yolu tut) — En'am S. Âyet: 90".

"İbrahim'de, onunla beraber olanlarda (Musevîlerle Hıristiyanlarda) sizin için uymaya lâyık güzel âdetler, usûller de vardır — Mümtahina S. Âyet: 4 - 5".

"Allah (Kur'an ile) size helâl ve harâm hükümlerini bildirmeği ve sizi sizden önce geçenlerin âdet ve mesleğine, dince gidişine hidayeti, günahlarınızı bağışlamağı murad eder — Nisâ S. Âyet: 25".

"Ey mü'minler! Sizden Allah'ın rızasını ve âhiret nimetlerini dileyen kimse için, onlarda (Musevî ve Hıristiyanlarda) uyulacak güzel âdetler vardır. Bundan yüz çeviren kimse, Allah'ın istediği yolda değildir — Mümtahina S. Âyet: 6 - 7".

Bu Âyet-i kerimlerin sayılarını çoğaltmak mümkündür. Fakat bunlarla yetinerek biraz da Hadis-i Şeriflere göz atalım; Tevrat ve İncil hükümlerinin ve ehlinin bâtıl olmadığını bir daha görelim:

"Şüphesiz ki, siz, kendinizden önce gelen milletlerin yoluna; karışı karışına, arşını arşınına, tıpatıp muhakkak uyacaksınız. (O kadar ki) şayet o milletler kiler (fâre) deliğine girseler, siz de muhakkak (peşlerinden) oraya gire-

Bütün semavî dinler, ilhamlarını musikinin nağmelerine bağlamışlardır. Kilşemizde, Çalud'u Mezamir'i dinlerken görüyoruz.

ceksiniz, buyurması üzerine eshabı sordu: "— Yâ Resulullah, bu ümmetler Yahudilerle Hıristiyanlar mı?" dediler. Fahrîâlem de: "— Onlardan başka ya kimler olacak?" buyurdu — Tecrid Tercümesi: 1410".

"Hakkında (müsbet, menfi) Kur'an hükümleri bulunmayan hususlarda (Resulullah efendimiz), Kitap Ehline uygun hareketten hoşlanırdı — Tecrid tercümesi: 1455".

KUR'AN'DAN ÖNCEKİ KİTAPLARDA MUSİKİ

Şimdi, Kur'an-ı Kerim'den önceki mukades kitapların musiki hakkındaki hükümlerini görebiliriz:

Hazkiyal peygamber'in kitabı (28-12) Sûr hükümdarı hakkında şöyle diyor : "Hikmetle dolu ve cemal cihetile mükemmelsin. Allah'ın Cennet'i olan Adin' de idin... Def ile ney'ler, (ezelde) yaratıldığın günde senin (insan) için yaratılmış idi."

Mülûk-ü evvel kitabı (10-5) Musevî' lerin I. Kral'ı Saul'u, Peygamber Samuel meshettikten sonra şunu dedi: "Ca'betullah'a gideceksin, şehre vardığında, önlerinde santur, def, ney ve tanbur olarak kendileri peygamber'lik ede ede, (harikalar göstere, göstere) tepeden inen Ehlullah zümresine rast geleceksin."

Zebur-u şerif, musiki konusunu daha geniş almış, bilhassa ibâdette çok hayırlı olduğunu açıklamıştır. Âyet-i celîlelerinde, insanın, Allah'ına sazlı sözlerle daha çabuk yaklaşabileceğini belirtmiştir. Bunların bir kaçını okuyalım :

"O'na (Allah'a), azametinin çokluğuna göre hamdediniz — Mezmurlar : 150/2".

"O'na (Allah'a), boru sadasile hamdediniz — Mezmurlar: 150/3".

"O'na (Allah'a), santurla, tanburla hamdediniz — Mezmurlar: 150/4".

"O'na (Allah'a), sadalı zillerle hamdediniz — Mezmurlar: 150/5".

"Sevinç sadasile terennüm ederek mezmûr (İlâhîler) okuyunuz — Mezmûrlar: 98/4".

"Rabba tanburla, tanbur ve mezmur sadasile (ahenkli sesle) ilâhî okuyunuz: 98/5".

"Padişah olan Rabbın huzurunda borular ve zurna sesile gülbank çekiniz — Mezmûrlar : 98/6".

"Rabba sevinçle ibâdet ediniz; huzuruna terennümle giriniz — Mezmûrlar: 100/2".

"Davud: Ya Allah, sana yeni bir ilâhiyi on telli santurla okuyacağım — Mezmûrlar: 144/9".

İSLÂMDA MUSİKİ HARAM DEĞİLDİR

Musikinin yalnız ibâdet ve eğlencede değil, güzel ilham almada (bak: Mûlûk-û Rabi 3/9 - 11 ve 3/15 - 20), hastalara şifa vermede (bak : Mülûk-ü evvel: 16/14 - 16 ve 23) büyük rolü vardır. "Biz semayı ve yeri ve aralarındaki şeyleri oyuncak ve abes olarak yaratmadık — En'am S. Âyet: 16" buyuran Cenab-ı Allah, elbet ki, bu fiilimizi de şâhâne arzusu için var etmiştir: "Allah sizi ve fiillerinizi yarattı — Sâfât S. Âyet: 96".

O halde musiki, İslâmda haram ve günah değildir. Bilâkis çalışılması gereken san'attır.

Gelecek Sayıda

Yirmidördüncü sayımızda

"Karanlığa itilen temel hadiselerin son şahitlerinden bir emektar dosta AÇIK MEKTUP"

başlıklı gerçekleri konuşmıya davetimize muhterem Necmeddin Sahir Sılan Beyefendi cevap vermiş ve yakın tarihimizin açıklanmıya bilhassa muhtaç olduğu temel hadiselere ait hakikatleri mevzuat ve imkânlar dairesinde zaman zaman yazacağı yazılarla belirtmiye çalışacağını bildirmiştir.

Şahsen içinde bulunduğu hadisatı gerçek yüzü ile millî tarihe tevdi edecek olan bu bâkir safhaların alâka ve ibretle takip edileceğine kaniiz.

Ahmet Rıza Beyin Sultan Hamide Lâyihası

(Baş tarafı 2094 ncü sahifede)

gören millet, ahlâkını bozmaz da ne yapar?

Babıâli'nin eski nüfuz ve iktidarı, sadrıazamın bir müsahip kadar itibarı kalmadı.

Bir mal satmak veya karşılığında bir iş görmek için ücretini peşin alan adam, vadini yerine getirmediği zaman emniyeti suiistimal etmiş olur; kanun nazarında suçludur. Ahalinin parasını alan hükûmet de ahaliye karşı borçludur.

Fıkaradan daima alıp onlara birşey vermemek, gübrelenmiş, ekilmiş tarladan mahsul beklemeğe benzer.

Devletin serveti, ahalinin serveti ile mütenasiptir. Ahalinin zengin olması ise ziraat ve sanayiin terakki bulması ile olur. Halbuki yukarıda da arzettiğim gibi, maarif ve hürriyet olmayan yerde sanayi, ziraat ve ticaret terakki edemez.

Doğru vakıa acıdır, doğrunun düşmanı çoktur, lâkin hatayı ortaya koyan kimse düşman olsa da onu gizliyen dosttan daha hayırlıdır.

Hanedan ve saltanatın haşa düşmanı değil, ebaenced şükranıyım; ama zat-ı şahanenize muhabbetim vatana edeceğiniz hizmet nisbetindedir. Osmanlı hanedanını vatanımdan ziyade severim dersem yalan söylemiş olurum. Bir hayırlı evlâd annesinden fazla efendisini sevmez. Paris, 4 Kânunuevvel 1304

Müzecilik tarihimize bakış

(Baş tarafı 2073 ncü sahifede)

deniz müzesini mukayese etmek yeter bir fikir verir, kanısındayız.

2 — **Arkeoloji Müzeleri** : Prehistorik devreden Bizans Devri'nin sonuna kadar malzemeyi toplayan bu gibi müzeler arasında Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Antalya, Afyon, v.s. gibi kapalı ve açık Arkeoloji Müzelerini sayabiliriz.

3 — **Tarih ve San'at Müzeleri** : Bu arada bilhassa Türk İslâm Eserleri Müzelerile Topkapı Sarayı, Resim ve Heykel Müzelerini zikredebiliriz.

4 — **Etnografya Müzeleri** : Ankara, Konya, Bergama, Tire gibi bir çok illerimizde Etnografya Müzelerimiz vücut bulmuştur.

5 — **Müze Anıtlar** : Konya'da Mevlânâ Müzesi, Ankara'da Anıt Kabir ve İstanbul'daki Aşiyan, Bursa'daki Murad Evi, Diyarbakır'daki Ziya Gökalp Evi gibi bazı evler bu arada sayılabilir.

6 — **Devrim Müzeleri** : Kurtuluş Savaşı ve Atatürk ile ilgili müzelerdir. Ankara'da ilk Büyük Millet Meclisi Binası, Mudanya'da Mütareke Evi, Konya ve Bursa'daki Atatürk Evleri, İstanbul'daki İnkılâp Müzesi, Akşehir'deki Garp Cephesi Karargâhı bu arada sayılabilir.

7 — **Bilimsel Müzeler** : Henüz kurulmakta olan İstanbul Üniversitesi Tıp ve İlimler Tarihi Müzeleri gibi.

Nişan-ı Osmâniler

(Baş tarafı 2083 ncü sahifede)

ci rütbe şemsesi ise 1700, kılıçlısı 750 kuruştu. (4)

1278 (M. 1861) senesinde Sultan Aziz'in Bursa seyahati sırasında ceddi Osman Gazi'nin türbesine kendi eliyle astığı murassa nişan-ı Osmanî şemsesinde, orta kısım yazıları çeviren çemberde yeşil mine yerine 27 aded zümrüt taşı vardır. Bu şemse bu gün Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Dairesinde teşhir olunmaktadır. Bu talik merasimi dolayısile Keçecizade Fuat Paşa şu kıtayı söylemişti : (5)

Bu nişan-ı Hazret-i Osman Gâzi namına
Necl-i Han-ı Abdülaziz icad ve tesis eyledi
Vaz ve talik eyleyüb kendü elile kabrine
Şan-u ruh-ı ceddini ilâ ve takdis eyledi.

(4) Takvimi Vekayi 14 cemaziülahır sene 1278 (M. 1861) tarihli nüshası, Meskûkât-ı Şahane İdaresi 1336 (M. 1917) senesi raporu, S. 188 - 190, 18, M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyim ve Terimleri, İstanbul 1953, fas. XVII, S. 737, 738.

(5) Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası üçüncü sene, S. 979 da Ahmet Tevhid Beyin "İlk altı padişahımızın Bursa'da kâin türbeleri" adlı yazısı .

Tarih Konuşuyor abonelerine 135 liralık 12 kitap 80 lira

1 — Anavatan'da Son Beş Osmanlı Türk'ü.

2 — Birinci Dünya Harbinde Teşkilât-ı Mahsusa ve Hayber'de Türk Cengi.

3 — Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çiftesi.

4 — 1913 de Garbî Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti.

5 — İkinci Dünya Harbinde Belgrad'ı Kurtaran Türk.

6 — Trablusgarb'da bir Avuç Kahraman.

7 — Necid Çöllerinde Mehmet Âkif.

8 — Millî Mücadelede Öncekiler ve Sonrakiler.

9 — Siyasî Mahkûmlar Adası Malta.

10 — Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamid, İttihad ve Terakki.

11 — Üç Paşalar Kavgası.

12 — Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı.

Herbiri 320 şer sahife, pantazot cildli 12 kitap 80 liradır. Adresimize 80 lira gönderildiğinde, bu 12 kitap, derhal takdim edilecektir.

GÜNÜMÜZÜN MODASI
ELBİSELİK
PANTALONLUK
akfil
SANFOR
RAHAT - PRATİK - TERLETMEZ
YIKAMAKLA ÇEKMEZ